

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Л.А. КОВБАСЮК, Н.В. РОМАНОВА

**СУЧАСНІ ЛІНГВІСТИЧНІ ТЕОРІЇ:
ЛЕКЦІЙНІ, ПРАКТИЧНІ,
САМОСТІЙНІ МОДУЛІ ТА ТЕСТИ**

Навчально-методичний посібник
для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти
за спеціальністю 035 Філологія
спеціалізацією 035.043 германські мови та літератури
(переклад включно), перша – німецька

2-ге видання, перероблене й доповнене

Київ
Видавництво Ліра-К
2024

УДК 81-11(72+75)
К59

*Навчально-методичний посібник обговорено на засіданні кафедри
(протокол від 02.10.2023 № 3)*

*Схвалено науково-методичною радою університету
(протокол від 16.10.2023 № 3)*

*Рекомендовано до друку вченою радою
Херсонського державного університету
(протокол від 27.11.2023 № 4)*

Укладачі:

*Ковбасюк Лариса Анатоліївна, кандидатка філологічних наук,
доцентка, доцентка кафедри німецької та романської філології ХДУ
Романова Наталія Василівна, докторка філологічних наук, доцентка,
професорка кафедри німецької та романської філології ХДУ*

Рецензенти:

*Приходько Ганна Іллівна, докторка філологічних наук, профе-
сорка, професорка кафедри англійської філології Запорізького на-
ціонального університету*

*Осова Ольга Олексіївна, докторка педагогічних наук, професор-
ка, професорка кафедри іноземних мов професійного спрямування
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*

Ковбасюк Л.А., Романова Н.В.

К59 Сучасні лінгвістичні теорії : лекційні, практичні, самостійні модулі та тести : навч.-метод. посіб. 2-е вид., перер. й доп. Київ: Видавництво Ліра-К, 2024. 148 с.

ISBN

Навчально-методичний посібник розкриває основні наукові здобутки сучасних лінгвістичних теорій з проблем комунікативної, когнітивної, контрастивної, інтернет-, соціальної, політичної, корпусної лінгвістики, лінгвокультурології, -гендерології та -прагматики, містить перелік питань самостійних модулів, самоконтролю, тести та списки літератури.

Для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти інститутів і факультетів іноземної філології, а також для всіх тих, хто цікавиться проблематикою мовних явищ.

УДК 81-11(72+75)

ISBN

© Ковбасюк Л.А., Романова Н.В., 2024

© Видавництво Ліра-К, 2024

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
РОЗДІЛ 1. НОВІТНІ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕННЯ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ	8
1.1. ЛІНГВІСТИЧНІ ПАРАДИГМИ ТА МЕТОДИ ЇХ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	8
1.2. КОМУНІКАТИВНА ЛІНГВІСТИКА. КАТЕГОРІЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ	11
1.3. КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА: ЗДОБУТКИ І ПЕРСПЕКТИВИ	13
1.4. ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО МОВИ	18
1.5. ЗІСТАВНА ЛЕКСИКОЛОГІЯ: ЗДОБУТКИ І ПЕРСПЕКТИВИ.....	21
1.6. ІНТЕРНЕТ-ЛІНГВІСТИКА	23
1.7. МОДУЛІ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ.....	26
1.8. ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ	26
1.9. ТЕСТ	26
ЛІТЕРАТУРА ДО РОЗДІЛУ 1	30
РОЗДІЛ 2. КОГНІТИВНІ ПІДХОДИ ДО СЕМАНТИКИ МОВНИХ ОДИНИЦЬ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ	38
2.1. КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ І КАТЕГОРИЗАЦІЯ	38
2.2. СТРУКТУРИ ЗОБРАЖЕНЬ ЗНАНЬ У МОВІ.....	40
2.3. ФОРМУВАННЯ КАТЕГОРІЙ – ОДНА З ЦЕНТРАЛЬНИХ ФУНКЦІЙ ЛЮДСЬКОЇ СВІДОМОСТІ.....	43
2.4. МЕТОДИКА ЛІНГВОКОГНІТИВНОГО АНАЛІЗУ	46
2.5. ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ	47
2.6. МОДУЛІ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ.....	48
2.7. ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ	49
2.8. ТЕСТ	49
ЛІТЕРАТУРА ДО РОЗДІЛУ 2	53
РОЗДІЛ 3. ОСНОВИ МОВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ	57
3.1. БАЗОВІ ПОНЯТТЯ МОВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ	57
3.2. ПРИРОДА І ФОРМИ КОМУНІКАЦІЇ	60

3.3 КОМУНІКАТИВНИЙ АКТ ТА ЙОГО ОЗНАКИ. ЗАКОНИ УСПІШНОЇ КОМУНІКАЦІЇ	62
3.4. НЕВЕРБАЛЬНА КОМУНІКАЦІЯ	66
3.5. КУЛЬТУРА ТА МОВА. МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ.....	69
3.6. НОВІТНІ ФОРМИ КОМУНІКАЦІЇ.....	74
3.7. АНАЛІЗ КОМУНІКАТИВНОЇ СИТУАЦІЇ.....	77
3.8. МОДУЛІ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ.....	77
3.9. ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ	78
3.10. ТЕСТ	79
ЛІТЕРАТУРА ДО РОЗДІЛУ 3	82
РОЗДІЛ 4. МОВА Й СОЦІУМ	88
4.1. СОЦІОЛІНГВІСТИКА ТА ЇЇ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	88
4.2. ЛІНГВОГЕНДЕРОЛОГІЯ.....	91
4.3. ПОЛІТИЧНА ЛІНГВІСТИКА	96
4.4. МОДУЛІ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ.....	100
4.5. ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ	101
4.6. ТЕСТ	101
ЛІТЕРАТУРА ДО РОЗДІЛУ 4	105
РОЗДІЛ 5. КОРПУСНА ЛІНГВІСТИКА.....	113
5.1. СТАНОВЛЕННЯ КОРПУСНОЇ ЛІНГВІСТИКИ	113
5.2. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КОРПУСНОЇ ЛІНГВІСТИКИ.....	115
5.3. КОМП'ЮТЕРНА (КОРПУСНА) ЛЕКСИКОГРАФІЯ.....	118
5.4. МОДУЛІ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ.....	123
5.5. ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ	123
5.6. ТЕСТ	124
ЛІТЕРАТУРА ДО РОЗДІЛУ 5	127
РОЗДІЛ 6. ХУДОЖНІЙ ДИСКУРС У ЛІНГВОПРАГМАТИЦІ ...	132
6.1. ПОНЯТТЯ ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ ТА ЛІНГВОПРАГМАТИКИ	132
6.2. ЕТАПИ РОЗВИТКУ ЛІНГВОПРАГМАТИКИ.....	133
6.3. ТЕОРІЯ МОВЛЕННЄВИХ АКТІВ	134
6.4. КЛАСИФІКАЦІЇ МОВЛЕННЄВИХ АКТІВ	135
6.5. ТЕОРІЯ ІМПЛІКАТУР.....	137
6.6. МЕТОДИ ЛІНГВОПРАГМАТИКИ	139
6.7. МОДУЛІ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ.....	141
6.8. ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ	141
6.9. ТЕСТ	141
ЛІТЕРАТУРА ДО РОЗДІЛУ 6	145

ПЕРЕДМОВА

Сучасна лінгвістика орієнтована більшою мірою на людину як мовленнєву особистість. Тому в лінгвістичному просторі з'являються нові парадигми знань на зразок комунітивної, когнітивної, соціальної, гендерної, зіставної, політичної, прикладної, корпусної, прагматичної, екологічної, теологічної, синергетичної, фрактальної та іншої лінгвістики. Зрозуміло, що охопити, критично осмислити й узагальнити концепції, теорії, ідеї всіх наведених парадигм лінгвістичних знань досить складно та й не варто, оскільки кожна з-поміж них має свою методологічну базу та свій предмет вивчення.

У пропонованому навчально-методичному посібнику «Сучасні лінгвістичні теорії: лекційні, практичні, самостійні модулі та тести» (далі – посібник) систематизовано проблематику новітніх лінгвістичних досліджень, охарактеризовано провідні підходи та погляди науковців на співвідношення мови й мислення, мови й культури. Посібник має сприяти розвитку вміння всебічного та багатоаспектного аналізу мовних одиниць різних рівнів у площині дослідження різних наукових парадигм, уміння знайти в художньому тексті об'єктивні причини ідейно-естетичного, виховного й емоційного впливу останнього, вміння виокремлювати із семантики художнього тексту різноманітну й багат шарову інформацію, вміння інтегровано підходити до тлумачення останньої, вміння розкривати механізми формування й осмислення словесних образів у німецькомовному контексті.

Мета посібника – ознайомити здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 035 Філологія спеціалізацією 035.043 германські мови та літератури (переклад включно), перша – німецька (далі – здобувачі) з провідними лінгвістичними теоріями та методиками, сформулювати в них уміння використовувати наукові здобутки сучасної лінгвістики в процесі наукового пошуку, проникати в глибинну суть художнього твору.

Завдання посібника – розширити й систематизувати теоретичні знання здобувачів у новітніх напрямках дослідження сучас-

ного мовознавства та в галузі лінгвістики художнього тексту; за допомогою різних методів і прийомів аналізу семантики мовних одиниць навчити здобувачів глибинно проникати в зміст і смисл художнього тексту з метою аналізу останнього.

Структура посібника передбачає тематичні розділи й підрозділи за лінгвістичними парадигмами в тому числі комунікативна, когнітивна, контрастивна, інтернет-, політична, корпусна лінгвістика, лінгвокультурологія, соціолінгвістика, лінгвогендерологія, лінгвопрагматика, а також рубрики «Модулі самостійної роботи», «Питання для самоконтролю», «Тест», «Література» до кожного розділу.

Наукову інформацію викладено лаконічно як за змістом, так і за формою, без деталізації фактів, структуровано на дві основні категорії – активну й пасивну. Активному засвоєнню підлягає наукова інформація виділена графічно напівжирним шрифтом, курсивом або напівжирним курсивом, пасивному – наукова інформація для ознайомлення. Певне поняття висвітлено різноаспектно, в усіх його інтерпретаціях у контекстах германських та слов'янських мов.

Стимулюючи творче сприйняття та осмислення сучасних лінгвістичних здобутків наукового світу, авторки не нав'язують категоричних висновків із тієї чи тієї теми.

Практична частина враховує обсяг лекційного матеріалу та вимоги до знань, умінь і навичок здобувачів.

Самостійна робота включає, крім підготовки до практичних занять, опрацювання довідникової, ілюстративної літератури, написання конспектів, доповідей, рефератів, розробку презентацій, виконання тестів.

Питання для самоконтролю дають змогу здобувачам не лише перевірити рівень і якість засвоєння навчального матеріалу, а й критично осмислити, науково пояснити певне мовне явище та перевірити свої знання на практиці.

Тест містить стандартизовані 20 завдань, що вимірюють на-самперед знання здобувачів із певної теми.

Тривалість виконання тесту 10-12 хвилин.

Оцінювання знань здобувачів при тестуванні передбачає максимальну (100) та мінімальну (35) кількість балів. Результати тестування оцінюють згідно з національною системою, а саме:

100-90 балів – «відмінно», 89-74 балів – «добре», 60-73 балів – «задовільно», 0-35 балів – «незадовільно».

Друге видання посібника створене на основі першого видання (2008), відповідно до навчальної програми в контексті інтеграції фахової підготовки до європейського освітнього простору й буде корисним, як уже зазначалось, здобувачам другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 035 Філологія філологічних факультетів та інститутів іноземної філології для успішного виконання програм курсів та складання державних іспитів, а також усім тим, хто цікавиться проблемами сучасної лінгвістики.

Головною ознакою цього видання є значне розширення, доповнення та оновлення навчального матеріалу порівняно з першим виданням. Ідеться зокрема про архітектоніку розділу 1 (параграф 1.5. «Гендер і мова», відповідні модулі самостійної роботи, питання для самоконтролю й тестові завдання вилучено й розміщено в розділі 4 «Мова й соціум» п.п. 4.2 «Лінгвогендерологія», додано підрозділ 1.6. «Інтернет-лінгвістика»), тестові завдання (кількість позицій збільшено до 20 на тлі 15-ти пропонуваніх першим виданням), списки літератури, нові розділи в тому числі розділ 4 «Мова й соціум», розділ 5 «Корпусна лінгвістика», розділ 6 «Художній дискурс у лінгвопрагматичі».

Авторки виражають щиру подяку колежанкам кафедри за ознайомлення з нашою працею й висловленні зауваження, що привели до її покращення. Вельми вдячні також докторці філологічних наук, професорці Г.І. Приходько (Запорізький національний університет) та докторці педагогічних наук, професорці О.О. Осовій (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна) за великий труд, пов'язаний з рецензуванням нашого посібника.

Заздалегіть дякуємо кожній і кожному, хто згодиться відгукнутися про наше навчальне видання. Контактна адреса deutscheksu@ukr.net

РОЗДІЛ 1

НОВІТНІ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕННЯ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

1.1. ЛІНГВІСТИЧНІ ПАРАДИГМИ ТА МЕТОДИ ЇХ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1.1. Лінгвістичні парадигми дослідження. Мовознавство ХХІ століття визначається одночасним співіснуванням багатьох парадигм наукового знання і різноманітних підходів до вивчення усіх аспектів людської мови, що характеризуються експансіонізмом, експанаторністю, функціоналізмом та антропоцентризмом. Упродовж багатьох років мовознавці сучасності намагаються виокремити найбільш вагомі та найбільш поширені парадигми лінгвістичних досліджень, формуючи оригінальні методології та методики аналізу, а також специфікуючи дослідницький вектор наукового пошуку.

На думку *О.О. Селіванової*, існує тенденція виокремлення у мовознавстві ХХІ ст. наступних домінуючих лінгвістичних теорій: 1) семасіології; 2) лінгвосеміотики та ономасіології; 3) психолінгвістики; 4) етнолінгвістики та лінгвокультурології; 5) соціолінгвістики; 6) когнітивної лінгвістики та лінгвоконцептології; 7) лінгвістики тексту або дискурсивної лінгвістики; 8) комунікативної лінгвістики; 9) граматичної теорії; 10) прикладної лінгвістики [42].

Останні лінгвістичні дослідження мовознавців сьогодення свідчать про те, що перспективними лінгвістичними напрямами, що привертають до себе увагу дослідників мови, поступово стають: 1) корпусна лінгвістика, 2) варіативна лінгвістика, 3) контрастивна (зіставна) лінгвістика, 4) Інтернет-лінгвістика, 5) інтерактивна лінгвістика, 6) політична лінгвістика, 7) лінгвосинергетика, 8) психолінгвістика тощо.

У сучасному мовознавстві не існує єдиної думки щодо парадигмального простору досліджень: одні лінгвісти наголошують,

що головними науковими парадигмами сьогодення є 1) *порівняльно-історична (генетична)*, 2) *структуралістська (таксонімічна)*, 3) *комунікативно-функціональна (прагматична)*, 4) *когнітивно-дискурсивна* та 5) *синергетична* [42, с. 22-36]; інші вважають, що необхідно виокремлювати напрями досліджень, що поєднують у собі наукові здобутки суміжних галузей знань; мова йде про 1) *комунікативно-прагматичний*, 2) *когнітивно-дискурсивний* та 3) *когнітивно-семіотичний* напрями [4], які ми й розглянемо.

Зауважимо, що в межах кожного з цих напрямів виокремлюють та розвивають онемасіологічний, семасіологічний, функціональний, лінгвікогнітивний та лінгвокультурологічний підходи до вивчення семантичного, синтаксичного, стилістичного тощо аспектів мовних та мовленнєвих одиниць.

Виходячи з назв вищезазначених напрямів, стає зрозумілим, що жодна галузь сучасного мовознавства не може претендувати на свою абсолютну автономність та виключну важливість, оскільки кожна лінгвістична парадигма вивчення мовних явищ постачає корисний матеріал для різних сфер лінгвістичних знань.

Основним здобутком **комунікативно-прагматичної** парадигми дослідження мовних явищ є загальна теорія комунікації. Серед найбільш важливих праць у рамках аналізованої парадигми виокремимо «Теорію комунікативної діяльності» *Ю. Хабермаса*, «Основи комунікативної лінгвістики» *Ф.С. Бацевича*, «Теорію комунікації» *Г.Г. Почепцова*.

Комунікативно-прагматичний аспект тексту досліджують у вітчизняній науці Л.Р. Безугла, І.М. Колегаєва та ін. До європейських науковців сьогодення належать У. Фікс, Ф. Лідтке, К. Шпіс та ін.

Когнітивно-дискурсивна парадигма вивчення різних аспектів мовних та мовленнєвих одиниць базується на здобутках європейських та американських лінгвістів у сфері когнітології, напр., таких як-от: Д. Лакофф, М. Тернер, Ж. Фокон'є та ін.

Основою лінгвістичних досліджень у межах когнітивно-дискурсивної парадигми є **дискурс**. Дискурс розуміють як комунікативну дію в комунікації, що поєднує вербальні й невербальні, а також психологічні, соціальні, культурні та інші компоненти.

Когнітивно-дискурсивний аналіз використовують для вивчення різномовних інформаційних потоків, що відображають мовні картини світу.

У площині **когнітивно-дискурсивної** парадигми є також **концептуальний аналіз** художнього тексту або текстових концептів. В Україні когнітивно-дискурсивний напрям досліджень розробляється науковими лінгвістичними школами зокрема О.П. Воробйової, С.А. Жаботинської, А.П. Загнітко, О.О. Селіванової та ін. Серед наукових доробок зарубіжних науковців виокремимо дослідження Т.А. ван Дейка, Т. Тенбріка, О. Ціма та ін.

Поєднання теоретичних доробків когнітивної лінгвістики та семіотичної теорії привело до виникнення **когнітивно-семіотичної** парадигми. Когнітивно-семіотична парадигма дослідження, у площині якої семіотичний аспект мовної одиниці вивчають на основі її комунікативної значущості, розвинена, на думку **Л.І. Белехової**, не досить достатньо [4].

Найбільш поширеним і найбільш відомим є лінгвокультурологічний підхід до вивчення семантики у межах когнітивно-семіотичної парадигми, в якому працюють такі вчені, як-от: Г. Кемпер, К.І. Мізін, Ч. Фелдеш та інші.

1.1.2. Методи лінгвістичного дослідження. Для отримання об'єктивних результатів лінгвістичного дослідження використовують низку методів наукового дослідження. Термін **лінгвістичні методи** означає шлях пізнання і витлумачення мовних явищ, що втілюються в певну систему логічних, послідовних дій мовознавця для збору, обробки та узагальнення фактів лінгвістичного дослідження.

Будь-який метод лінгвістичного дослідження зумовлений метою, завданнями та аналізованим матеріалом лінгвістичного пошуку. До найбільш вагомих методів наукового належать:

метод лінгвістичного опису та спостереження, суть якого полягає в інвентаризації та систематизації, класифікації та інтерпретації структурних, семантичних та/або функціональних властивостей мовних одиниць, що дає змогу встановити корпус аналізованих одиниць;

аналіз лексикографічних джерел, шляхом використання якого порівнюють лексикографічні експлікації значень мовних одиниць;

аналіз словникових дефініцій, що дає змогу визначити семну структуру мовних одиниць, виявити змістовний мінімум концепту, інваріант, що створює базу для подальшого вивчення як мовної одиниці, так і концепту;

концептуальний аналіз, шляхом якого вивчають механізми репрезентації концептуальної картини світу у мові;

метод компонентного аналізу використовують для визначення семантичної структури мовних одиниць (значення слова розщеплюють на складові компоненти, семи, що знаходяться у певній структурній організації), для виявлення семантичних змін/трансформацій, для розкриття семантичних зв'язків між лексичними одиницями в контексті;

метод контрастивного (зіставного) аналізу залучають для виявлення спільного та відмінного у використанні мовних засобів спорідненими та неспорідненими мовами; він встановлює в першу чергу контрастивні відношення на всіх мовних рівнях;

соціолінгвістичні методи (анкетування, інтерв'ю тощо) дозволяють встановити детермінативний зв'язок між формуванням аналізованих мовних одиниць та соціокультурними чинниками при синхронічному та діахронічному дослідженнях;

контекстно-ситуативний аналіз дискурсу досліджує специфіку функціональних характеристик мовних одиниць у певних різновидах тексту;

кількісні методи (підрахунки), завдяки яким обчислюється, напр., частота використання мовних одиниць у певному типі тексту, дискурсі тощо.

1.2. КОМУНІКАТИВНА ЛІНГВІСТИКА. КАТЕГОРІЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

1.2.1. Комунікативна лінгвістика є науковою парадигмою в рамках системно-структурної лінгвістики, предметом якої є процеси спілкування людей з використанням живої природної мови, а також з урахуванням усіх наявних складових комунікації

(фізичних, фізіологічних, психологічних, соціальних, контекстних, ситуативних тощо) [1, с. 8].

Найбільш важливі ідеї **комунікативної лінгвістики** зародились у межах лінгвістики другої половини ХХ ст, коли мову стала розглядати як форму, спосіб життєдіяльності людини, вербалізацію людського досвіду і його усвідомлення, вираження особистості й організації міжособистісного спілкування у процесі спільної діяльності людей. На рубежі 60-70-х років ХХ ст. відбувся «прагматичний поворот», започаткований працями *Дж. Остіна*, *Дж. Серля* – засновниками теорії мовленнєвих актів [цит. за 1, с. 19]. Вивчення прагматичних (насамперед соціально-психологічних та конситуативних) чинників використання мови стало пріоритетом наукового пошуку. Лінгвістична прагматика керується принципами динамічного підходу до мови та досліджує мовні знаки як результат лінгвокреативної діяльності людської свідомості, що спрямована на вираження певного мисленнєвого образу (див. розділ 6).

Серед основних питань **комунікативної лінгвістики** виокремлюють загальні закони комунікації, специфіку комунікації залежно від різних умов (соціальних, культурних, професійних тощо), структуру мови (мовного коду) у процесах спілкування, закономірності взаємодії мовних (вербальних) і позамовних (невербальних) засобів комунікації, залежність організації мовного коду від позамовних (ситуативних – у широкому сенсі слова) явищ, етапи і закономірності породження і сприйняття мовлення в різних комунікативних умовах, причини комунікативних невдач, особливості мовленнєвих стратегій тощо.

В останні роки науковий пошук **комунікативної лінгвістики** спрямовується на вивчення гендерного аспекту спілкування з метою встановлення специфіки та типових тенденцій спілкування (див., напр., праці Д. Вальтер та ін.).

1.2.2. Категорії комунікативної лінгвістики. Комунікативна лінгвістика оперує власним категоріальним апаратом, що ґрунтується на поєднанні основних категорій загальної лінгвістики, теорії мовленнєвої діяльності та прагматики. До базових понять комунікативної лінгвістики належать: комунікація, спілкування, комунікативний акт, інформація, комунікативний смисл, комуні-

кативна діяльність, мовний код, вербальні й невербальні засоби спілкування тощо.

Невід'ємною складовою будь-якої комунікації завжди є **комунікативна мовна особистість**, зі своїми визначальними ознаками та характеристиками. Таким чином, комунікативна лінгвістика займається вивченням комунікації, «спілкування особистостей за допомогою мовних і паралінгвальних засобів з метою передавання інформації» [1, с. 329].

Свої дослідження у межах комунікативної лінгвістики проводять багато вітчизняних лінгвістів. Зокрема в германістиці проводилось вивчення мовленевоактового аналізу, аналіз комунікації крізь призму гештальт-теорії тощо (див., напр., праці Л.Р. Безуглої, І.Б. Морозової та ін.). Різноманітні лінгвістичні інтереси спрямовані на виявлення якомога більш певної інформації, залученої до процесу комунікації.

Більш детальну інформацію з питань теорії комунікації див. у розділі 3 «Основи мовної комунікації».

1.3. КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА: ЗДОБУТКИ І ПЕРСПЕКТИВИ

1.3.1. Когнітивна лінгвістика як наука. На сучасному етапі лінгвістичних пошуків вирішення різноманітних проблем теорії і практики пов'язують із вивченням особливостей представлення знань у мові, тобто співвідношенням когнітивних і мовних структур (див., напр., праці А. Вежбицької, М. Джонса, Д. Лакоффа, Р. Лангера та ін.). Важливе місце при цьому займає категоризація, яку тлумачать як одну з пізнавальних форм мислення людини, що дозволяє узагальнювати її знання та досвід і здійснювати класифікацію.

Категоризація та концептуалізація світу стоїть у центрі уваги *когнітивної лінгвістики*, що вивчає проблеми мови як загального пізнавального механізму репрезентації та трансформування найрізноманітнішої інформації з використанням специфічних (мовних) знаків. Функціонування мови також вважається різновидом когнітивної діяльності.

Результатом виникнення когнітивної лінгвістики стало введення у науковий обіг термінів «концепт», «концептуальний аналіз», «концептуальна семантика», «концептуальна картина світу» тощо.

Під впливом цифровізації буття сучасної людини в арсеналі науковців з'являються нові терміни, напр., «когнітивна модель світу», «ментальна репрезентація», що позначають «універсальне концептуальне представлення дійсності в різноманітності її зовнішніх і внутрішніх зв'язків, що існує у вигляді певної системи понять» [42, с. 407]. Національна концептуальна картина світу відбивається у відповідній *мовній картині світу*, що створюється в процесі номінації, ключовим елементом якого є слово. Саме мовний образ світу виступає як засіб експлікації знань, що створюють концептуальну картину світу. У мовній картині світу знаходять відображення наукові, до-наукові й примітивні знання, вона є важливою складовою національної культури.

Згідно з когнітивною лінгвістикою, знання представлено у формі *концептів*, що розуміються як «різносубстратна одиниця когнітивної лінгвістики, що відображає знання і досвід людини та репрезентується у мові (такими одиницями є представлення, гештальти, поняття, що є різними рівнями розумової абстракції)» [43, с. 106].

За словами **О.С. Колесника**, концепти, відображені в номінативних одиницях мови, є складовою комунікації та вербалізуються в національній картині світу. А сам номінативний акт втілюють шляхом поетапного переходу «від сенсорної перцепції до закріплення значення за знаком за такою схемою: *дійсність (ситуація)* → *інваріантні образи* → *більш абстрактні поняття (концепти)* → *словесно-знакова символізація*» [19, с. 7].

Когнітивна лінгвістика, як і всі науки, має свої методи наукового дослідження. Основним методом когнітивної лінгвістики є *метод концептуального аналізу*. У науковій літературі немає єдності щодо його дефініції. На думку **О.О. Селіванової**, концептуальний аналіз ґрунтується на ментально-психонетичному комплексі, моделі інформаційної структури свідомості «як холістичного й синергетичного психофункціонального континууму поєднання п'яти пізнавальних функцій: відчуттів, почуттів, мис-

лення, інтуїції й трансценденції та колективного позасвідомого» [42, с. 155].

1.3.2. Напрями дослідження когнітивної лінгвістики. У площині когнітивної лінгвістики можна виокремити найбільш важливі вектори наукового дослідження мови:

1.3.2.1. Теорія когнітивних моделей (фреймова семантика). Теорія когнітивних моделей, розроблена *Дж. Лакоффом*, вивчає ментальні простори та когнітивні моделі, що структурують ці простори [classif]. Ментальний простір – це певна сфера мислення, концепції, яка може охоплювати наше розуміння реальних і гіпотетичних ситуацій, абстрактних категорій.

Ч. Філлмор називав ментальні простори **фреймами**. *Фреймова семантика* була вперше запропонована науковцем у середині 70-х років ХХ ст. як розвиток його теорії відмінкової граматики. Застосовуючи поняття фрейму, **Ч. Філлмор** розумів його як систему вибору мовних засобів (слів, граматичних правил і мовних категорій), що асоціюються з прототипічними сценами або типовими ситуаціями. Пізніше фрейм вивчають з когнітивної позиції як особливу уніфіковану конструкцію знання чи схематизацію досвіду. В результаті чого, **Ч. Філлмор** визначає фрейми як когнітивні структури, знання яких передбачається концептами, репрезентованими словами [66; 67].

Фреймова семантика – засіб когнітивного та семантичного моделювання мови.

1.3.2.2. Концептуальна метафора та концептуальна метонімія розроблена американськими лінгвістами *Дж. Лакоффом* та *М. Дžонсом*. Ці лінгвісти вважають, що метафора є невід’ємним складовим компонентом буденного життя людини. Метафори керують життям, діяльністю, поведінкою індивідуума. Усі види метафор, якими людина користується впродовж свого життя, поділяють на три основні різновиди:

- структурні,
- орієнтаційні,
- онтологічні.

Приклади:

структурна метафора – *ЧАС – це ГРОШІ*;

орієнтаційна метафора – *ЩАСТЯ – це ЗВЕРХУ, НЕЩАСТЯ – це ЗНИЗУ*;

онтологічна метафора – *ІНФЛЯЦІЯ – це СУТНІСТЬ, ПСИХІКА – це МАШИНА/МЕХАНІЗМ* тощо [82].

Концептуальна метафора та метонімія тісно пов'язані між собою, вони працюють аналогічно, але багато вчених наполягають на їх розмежуванні. На відміну від концептуальної метафори, в концептуальній метонімії розуміння одного концепту в термінах іншого відбувається у площині спільної концептуальної сфери, що призводить до висвітлення концептосфери, яка в своєму прямому значенні має другорядний характер у межах матриці *source domain*, напр., *ЧАСТИНА ЗАМІСТЬ ЦІЛОГО, ПРИЧИНА ЗАМІСТЬ НАСЛІДКУ* тощо. Вивченням концептуальної метонімії займаються зарубіжні (див., напр., праці А. Barcelona, R. Dirven) і вітчизняні науковці, як-от: О. Гапченко, О.А. Москвичова.

1.3.2.3. Теорія семантичних прототипів. Теорія семантичних прототипів (семантика прототипів) існує як галузь когнітивної лінгвістики з 70-х років ХХ ст. завдяки працям *Е. Рощ* та її одноподумців. Підґрунтям семантики прототипів є основні досягнення теорії прототипів. У найширшому сенсі, теорією прототипів можна назвати підхід до визначення **внутрішньої структури поняття**, якщо воно містить вказівки на те, що деякі його елементи є прототипами. Завдання такої теорії – пояснити віднесення об'єкту до певного прототипу в рамках тієї або іншої інтерпретації мови. Основним поняттям цього підходу є *прототип* – «мисленневий корелят найкращого зразка певного класу об'єктів, згідно з концепцією «родинної схожості» Л. Вітгенштейна» [42, с. 378].

Розробкою та вдосконаленням теорії семантичних прототипів займалися лінгвісти А. Вежбицька, Ч. Філлмор та ін. Ця теорія об'єднує пізнання психології і лінгвістики, описує кількісну градацію приналежності певних одиниць до певних категорій, ґрунтуючись на тому, що в людській свідомості від народження існують певні прототипи, центральні нормативні елементи певної категорії, тобто найбільш типові її представники у певній культурі, напр., прототип птахів – горобець.

Класифікація прототипів, за *Дж. Лакоффом* [82, с. 32-36], включає, серед іншого:

– типові приклади, як у пропозиції «Вільшанки й горобці – типові птахи»;

– соціальні стереотипи: зазвичай усвідомлюються (можуть бути предметом обговорення) в суспільстві, а тому мінливі в часі, в результаті явних угод людей. Використовуються в міркуваннях і особливо в так званих «несподіваних висновках». Можливі й розбіжності в питанні про доцільність їх уживання в тому чи тому міркуванні. Приклад: «звичайний політик схильний до темних угод, корисливий і нечесний».

Першими наробками в семантиці прототипів стали дослідження **Б. Берліна** та **П. Кейя** щодо основних кольороназв, у результаті чого було встановлено, що в людській свідомості існують 11 основних колірних концептів: *ЧОРНИЙ, БІЛИЙ, ЧЕРВОНИЙ, ЗЕЛЕНИЙ, ЖОВТИЙ, СИНІЙ, КОРИЧНЕВИЙ, ФІОЛЕТОВИЙ, РОЖЕВИЙ, ПОМАРАНЧЕВИЙ, СІРИЙ* та велика кількість неосновних, похідних концептів. Дослідження також показало, що не всі мови мають кольороназви для основних колірних концептів. Але для значної кількості мов існує певна колірна ієрархія [53].

Отже, однією з головних ознак семантичних прототипів є наявність центрального представника категорії (прототипа). На його основі структурується вся категорія і визначаються її складові елементи.

1.3.2.4. Когнітивна теорія літератури (когнітивна поетика).

За останні десятиліття в українському мовознавстві в рамках когнітології стрімко розвивається нова галузь – **когнітивна поетика**, тобто «когнітивні дослідження художньої семантики», за словами **О.П. Воробйової** [6, с. 18], чи «міждисциплінарний підхід до вивчення художньої літератури, за якого застосовується інструментарій, запропонований когнітивною наукою», за **Р. Цуром** [105, с. 1]. Об'єкт дослідження цього когнітивного напрямку – **художній твір**, мета – розкриття когнітивні процеси, що стають підґрунтям продукування, сприйняття та інтерпретація художнього твору.

На теренах України дослідження у цьому напрямку проводять Л.І. Белехова, О.П. Воробйова, С.В. Волкова, О.С. Маріна та ін. Характерною рисою когнітивної теорії літератури є відхід від традиційного погляду на тропи як на суто мовне явище. У межах цього підходу тропи розглядають як спосіб вивчення когніції, ак-

центуючи увагу на метафорі й метонімії, лишаючи інші тропи на периферії.

Актуальним є і вивчення текстових концептів. *Текстовий концепт* є двоїстою сутністю, що інтегрує мовленнєвий і розумовий плани [13]. Мовленнєвий план текстового концепту є виявом його вербального характеру, розумовий – образного, відповідно. Тобто текстовий концепт постає як реальність, що віддзеркалена в свідомості не безпосередньо, а через мову та як результат осмислення цієї реальності.

Серед зарубіжних мовознавців сучасності зазначимо Р. Цура, П. Стоквелла, М. Фріман та інших авторів численних робіт з когнітивної поетики, що присвячені вивченню різних вимірів художнього тексту: від концептуалізації світу до емотивної складової твору.

Зауважимо, що методика концептуального аналізу дає змогу виявити зміст і смисл словесного поетичного образу. Напр., дослідження *Л.І. Белсхової* присвячене вивченню онтологічних і гносеологічних властивостей словесного поетичного образу через його еволюцію на тлі змін художньої свідомості та видів поетичного мислення. Особливу увагу сконцентровано на лінгвокогнітивних механізмах створення нових образів, що здійснюють концептуальний прорив у осмисленні навколишнього світу людиною [3]. Спроба застосувати методику концептуального аналізу до різних художніх творів була зроблена у дисертаційних дослідженнях О.М. Кагановської, О.С. Колесник, В.Г. Ніконової та ін.

Докладнішу інформацію з когнітивної лінгвістики див. розділ 2 «Когнітивні підходи до семантики мовних одиниць художнього тексту».

1.4. ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО МОВИ

1.4.1. Лінгвокультурологія як галузь мовознавства. Кінець ХХ ст. у лінгвістиці позначений особливою увагою до вивчення проблеми взаємозв'язку та взаємовпливу мови і культури.

Між мовою та світом культури, який вона відображає, знаходиться мисляча людина, носій мови. Саме тому нова міждис-

циплінарна наука – **лінгвокультурологія** – виникла у площині антропологічної парадигми в лінгвістиці.

У центрі уваги **лінгвокультурології** знаходиться людина, котру розглядають як носія мови й культури, фонових знань, норми поведінки, що роблять її представницею цієї культури та як суб'єкт, що пізнає її, відповідно.

А. Бондаренко визначає суть цієї науки та її завдання таким чином: «це дисципліна, яка виникла в межах функціонально-прагматичної парадигми й вивчає засоби та способи реалізації культурологічної функції мови в процесі дискурсивної практики. Спираючись на певні знакові системи, мова й культура відображають світогляд народу та зазнають змін, трансформації в ході історичного розвитку» [5, с. 7].

Зазначимо, що в зарубіжному мовознавстві **лінгвокультурологія** традиційно позначається терміном «**Cultural Linguistics**» в англomовній лінгвістиці, «**Kulturlinguistik**», «**kulturwissenschaftliche Linguistik**» у німецькомовному мовознавстві, йдеться, за *Ч. Фелдешем*, про так зване «протистояння західної та пострадянської термінології» [69, с. 86].

Предметом **лінгвокультурології** є все, що складає мовну картину світу, а точніше – вивчення культурної семантики мовних знаків, що формуються при взаємодії двох різних кодів, а саме мови й культури, з метою виявлення способів, якими мова втілює, зберігає та транслює культуру. Термінологія **лінгвокультурології** знаходиться у постійному пошуку, про що яскраво свідчать спроби дослідників знайти якнайточніші найменування для центральних понять. Наразі, лінгвісти сучасності використовують наступні терміни: 1) лінгвоконцепти, що на думку *Ч. Фелдеша*, є «зафіксованими у свідомості та мові індивідуума одиницями культури або соціума, що відображають ідеальні уявлення про світ; кодифікованими одиницями універсального змісту, що як ґрунтуються на індивідуальних чуттєвих образах, так і походять від них» [69, с. 102]; 2) лінгвокультурний концепт, що «виступає як синтезне ментально-вербальне утворення, в аспектах якого – в його складових – відображаються предметні області, що наповнюють цей концепт основних дисциплін: понятійна складова відображає дискурсивність та раціональність уявлення про сенс, що походять від логіки, обра-

зна – метафоричність і емотивність цього уявлення, що походять від психології, значуща – його вербальність, що визначається знаковою системою певної природної мови, ціннісна – аксіологічність такого уявлення, що походить від філософії» [6, с. 20].

До базових структурних компонентів концепту входять образ, інформаційний зміст та інтерпретаційне поле, «що розподіляються за різними складниками концепту як результат відсутності жорсткого закріплення структурних компонентів концепту за певними польовими зонами. Інформаційний зміст концепту може належати і до ядра, і до найближчої периферії та інших її зон, а ознаки інтерпретаційного поля можуть увійти з огляду на їх яскравість і в ядро концепту. Лише пареміологічна зона переважно входить до крайньої периферії змісту концепту. Образ не обов'язково обмежується ядром концепту, хоча в індивідуальній свідомості він може виступати ядровим, оскільки кодує життєво важливі відомості для окремого носія мови. Периферійний статус концептуальної ознаки аж ніяк не свідчить про її меншовартість або непотрібність у структурі концепту. Статус ознаки вказує лише на величину її віддаленості від ядра та ступеня яскравості репрезентації» [39, с. 60].

Зарубіжні мовознавці, напр. **Ф. Шаріфіан**, займаються аналізом концептуальної картини світу у межах **теорії культурних схем** [97]. Німецькі лінгвісти **Ю. Шретер** та **Г. Кемнер** висвітлюють загальні питання становлення цього напрямку вивчення мовних явищ.

1.4.2. Напрями дослідження лінгвокультурологічного концепту. Лінгвокультурологія як кожна наукова дисципліна має свої методи дослідження. Оскільки ця лінгвістична дисципліна є суміжною за своєю суттю, в ній використовують як лінгвістичні, так і культурологічні та соціологічні методи.

Найбільш поширеним методом є *фреймовий аналіз* та деякі *прийоми концептуального аналізу*, які переважно використовуються комплексно. У площині лінгвокультурологічних студій активно послуговуються семасіологічними методами дослідження, як-от, компонентним аналізом [5, с. 37-38]. Актуальним в українському мовознавстві є використання комплексної методики, спрямованої на побудову номінативного поля концепту, опису структурних елементів та моделювання польової структури концепту [38].

Крім того, в лінгвокультурології активно використовують *концептуально-асоціативний та дискурсивний аналіз*. Особливою областю дослідження є *лінгвокультурологічний аналіз текстів*, що передбачає вивчення текстів з урахуванням теоретичних засад лінгвокультурології. «Необхідною умовою проведення успішного лінгвокультурологічного аналізу художнього тексту є володіння лінгвокультурологічною компетенцією. Вона формується на основі глибоких знань не тільки мови, а й культури, концептів (української) національної культури, фольклору, етнології, етнографії, міфології, символіки, національного способу життя, традицій, звичаїв, ритуалів, етикету» [33, с. 61].

Ф. Шаріфіан вважає, що до актуальних напрямів лінгвокультурології необхідно додати дослідження у площині:

1) **міжкультурної комунікації** з метою формування міжкультурної компетенції;

2) **політичного дискурсу** для розуміння політичного розвитку різних країн;

3) **діалектології** з метою встановлення особливостей концептуальної картини світу, напр. аборигенів в Австралії [98].

Таким чином, лінгвокультурологічні праці сьогодення висвітлюють культурологічний аспект різних мовних одиниць та різних текстів, див. напр., праці Л.А. Ковбасюк, Р. Мельник, А.В. Скрипник та ін. В останній час в українській германістиці вельми актуальними стають зіставні лінгвокультурологічні студії (див. наукові розвідки К. І. Мізіна, О. Петрова та ін.).

1.5. ЗІСТАВНА ЛЕКСИКОЛОГІЯ: ЗДОБУТКИ І ПЕРСПЕКТИВИ

1.5.1. Становлення зіставної лексикології. Починаючи з 60-х років ХХ століття, в мовознавстві спостерігається бурхливий розвиток зіставних досліджень на матеріалі різних мов світу. Загальнотеоретичні питання порівняльно-історичного та типологічного мовознавства потребували плідного продовження у конкретних зіставних студіях 70-80-х років минулого століття.

Саме в цей період активно формувалася лінгвістична концепція порівняльного мовознавства. Порівняння різних мов сприяло впорядкуванню та систематизації систем мов загалом у та їх мікросистем зокрема.

Початок ХХІ ст. відзначається врахуванням загальнолінгвістичних тенденцій у проведенні зіставних лінгвістичних досліджень. Зокрема останнім часом науковці продовжують працювати на основі традиційних підходів до зіставлення мовних даних з метою виявлення ізоморфних та аломорфних рис. Серед таких напрямів відзначаються дослідження у галузі **зіставної (контрастивної) лексикології**. Найбільш плідно працюють фахівці у галузі лексичної семантики *М.П. Кочерган, І.В. Корунець* та ін. Про що свідчать наукові конференції Київського національного лінгвістичного університету – «Проблеми зіставної семантики» з 1995 р.

Розвиток зіставних досліджень сприяє удосконаленню методів контрастивного дослідження, підтвердженню наявності мовних універсалій, міжмовних універсальних смислів у різних мовах, написанню дисертацій та монографій (див., напр., праці М.П. Кочергана).

Зіставна лексикологія ставить собі за мету порівняння мов як у синхронії, так і в діахронії, а також виявлення спільного й відмінного у різних мовах на всіх рівнях лексико-семантичної системи. Крім того, зіставна лексикологія актуальна для теорії перекладу та двомовної лексикографії.

1.5.2. Напрями дослідження в площині зіставного мовознавства. Перспективністю відзначаються зіставні дослідження фразеологічних одиниць на матеріалі різних мов. Спроби порівняння таких мовних одиниць у другій половині ХХ ст. були лише поодинокими. Наразі же спостерігаємо зростання кількості досліджень структури й семантики фразеологічних одиниць у зіставному аспекті (див., напр., праці Л.А. Ковбасюк, Н.В. Романова, О. Христенко, В.А. Шевелюк та ін.).

Ще одним напрямом проведення студій у галузі порівняльної лексикології є зіставне термінознавство (див., напр., працю С.М. Кришталь).

Надзвичайно перспективними є праці, що ґрунтуються на основах теорії номінації. Особливості зіставлення іменування різних об'єктів, явищ, феноменів навколишнього світу станов-

лять мету низки наукових пошуків (див., напр., Л.А. Ковбасюк, А.Е. Левицький, О. Христенко).

Предметом багатьох зіставних досліджень стають різні аспекти мовної свідомості: концепти, що призводить до поглибленого зіставного вивчення різних концептуальних та мовних картин світу, тобто комплексу фундаментальних понять, що відображає саму людину та її буття в навколишньому світі (див., напр., праці Л. Терещенко); психолінгвістичний аспект асоціативних полів, виявлення загальних та ідіоетнічних особливостей вербальних асоціацій (див., напр., праці С.П. Денисової, Д.І. Терехової та ін.).

Співвідношення мови й мислення, мови й культури, мови й мовлення є особливо корисними для розвитку **теорії міжкультурної комунікації**, оскільки дозволяють передбачити проблеми в спілкуванні людей різних етнічних груп і запобігти непорозумінням у процесі спілкування. Цікавими в такому ракурсі є міжмовні та міжкультурні паралелі; аспекти взаємодії елементів різних мов (див., напр., працю В.В. Ларченко).

Отже, сучасна українська зіставна лінгвістика, що ґрунтується на роботах видатних мовознавців **Ф.С. Бацевича, Д.І. Квеселевича, І.В.Коруця, М.П. Кочергана** та багатьох інших, доводить перспективність досліджень, які ставлять за мету порівняння певних аспектів структури і функціонування різних мов. Крім того, зіставна лексикологія сприяє розвитку нових напрямів наукових досліджень, напр., зіставного вивчення дискурсу, що є дуже перспективним вектором наукових пошуків (див. працю В. Чачура).

1.6. ІНТЕРНЕТ-ЛІНГВІСТИКА

1.6.1. Становлення Інтернет-лінгвістики. Інтернет-лінгвістика належить до новітніх та перспективних напрямів сучасних мовознавчих студій, що розвивається з початку ХХІ ст. Оскільки Інтернет став обов'язковою та невід'ємною складовою сучасної людини, мовознавці різних країн стали звертати свою увагу на багатоаспектне вивчення Інтернет-дискурсу, що виник у новому комунікативному середовищі. Об'єктом наукових розвідок з кін-

ця 90-х рр. ХХ ст. стають мова в Інтернет-середовищі загалом, специфіка цифрової комунікації, електронні листи, блоги, месенджери, чати тощо (див. праці М. Бейсвенгера, Д. Кристала, Е. Дрезнера, Т. Зівера, П. Шлобінський) зокрема. Крім того, науковці ретельно аналізують те, як людина позиціонує себе у віртуальному світі. Аналізують сайти та блоги щодо ідентичності, анонімності тощо (див. праці Ю. Донат, Н. Дерінг).

У Німеччині, напр., в ГанOVERському університеті працює потужна наукова школа під керівництвом професора **П. Шлобінського**. Науковці досліджують сучасну німецьку мову в новому комунікативному середовищі, оприлюднюють результати своїх досліджень на сторінках онлайн-журналу Networx та вебсторінці співтовариства mediensprache.net [91].

Термін «інтернет-лінгвістика» з'явився у мовознавстві, за словами **К. Маркс**, завдяки Д. Кристалу, котрий використав його вперше в 2005 р., і остаточно ввів у лінгвістичне середовище через публікацію посібника «Інтернет-лінгвістика: посібник для студента» у 2011 році [88, с. 9].

У вітчизняному науковому просторі аналізований термін з'явився після публікації монографії **Л.Ф. Компанцевої** [20].

Синонімом цього терміну є термін «мережева лінгвістика» («NetLinguistics»).

1.6.2. Загальні положення. Інтернет-лінгвістика досліджує основні особливості функціонування будь-якої природної мови у віртуальному просторі Інтернету [88, с. 10]. Отже, основною базою нескінчених плинних даних Інтернет-лінгвістики є Мережа, тобто Word Wide Web (WWW). Вивчають мову спілкування в мережі, термінологічну систему Інтернету, особливості анонімного спілкування у комунікативному просторі Мережі тощо.

Фактичним матеріалом досліджень стають і тексти, що поєднують у собі ознаки письмового та усного мовлення. Найважливішими ознаками таких текстів вважаються, на думку **К. Маркс** та **Г. Вейдахера**, *по-перше*, **гіпертекстуальність**, тобто зв'язок тексту з іншими текстами за допомогою посилань, згідно із якими отримувач інформації самостійно обирає шлях для опрацювання тексту. *Гіпертекстуальність* вказує на нелінійність та дисперсність тексту в цілому; *по-друге*, **мультиmodalність**, тобто

комбінація мовних, образних та частково семіотичних елементів; *по-третє*, **нестабільність**, тобто йдеться про можливість видалити текст, внести зміни до його структури та ін.; *по-четверте*, **діалогічність**, зовнішня та внутрішня, яка розглядається як можливість надати відповідь, як асинхронно, так і синхронно, взяти участь у дискусії, тощо [89, с. 183-197].

Репрезентанти Інтернет-лінгвістики останнього десятиліття займаються більшою мірою дослідженнями:

- специфіки цифрової комунікації (гіпертекстуальність, інтерактивність, мультимодальність тощо) (див. праці Я. Вільдфойер, Л.Л. Макарук);

- вживання невербальних засобів комунікації у комп'ютерно-опосередкованій комунікації, що стає об'єктом вивчення (див. праці Г. Альберта, М. Данезі, Б. Зібенгар, М. Запавінья та ін.);

- форм та жанрів інтернет-комунікації, що привертають увагу таких мовознавців, як-от: Л.А. Ковбасюк, К. Маркс, П. Шільдгауер, Ф. Юс та ін. Палітра форм комунікації зазнає постійних кількісних та якісних змін, оскільки майже кожен рік виникають нові різновиди цифрової комунікації, напр., Telegramm або ТікТок, що поступово витісняють «первинні» форми, як-от електронні листи;

- цькування у віртуальному просторі (кібербулінг), яке стає об'єктом аналізу (див. праці К. Маркс).

Серед перспективних напрямів досліджень Інтернет-лінгвістики виокремлюємо:

- розробку корпусів різних форм інтернет-комунікації для уможливлення проведення як кількісного, так і якісного аналізу (див., напр., праці Г. Лобіна, Р. Шнейдера та А. Вітта);

- аналіз Інтернет-дискурсу, що є комунікативним середовищем без жодних меж, часових або просторових, опосередкованим новітніми засобами цифрової комунікації, напр., у площині лінгвопрагматики (див., напр., праці Ю. Вільдфойера, П. Шільдгауера);

1.7. МОДУЛІ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1.7.1. Підготувати реферат на тему «Теорія семантичних прототипів». Визначити предмет, об'єкт, завдання, мету досліджень у площині цієї теорії. Познайомитися з результатами досліджень зарубіжних та вітчизняних мовознавців.

1.7.2. Оперуючи отриманими теоретичними знаннями, охарактеризувати одне із останніх досліджень сучасної вітчизняної германістики, визначити його актуальність відповідно до перспективних напрямів лінгвістичного аналізу.

1.8. ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Основні парадигми досліджень сучасної лінгвістики.
2. Методи лінгвістичного дослідження.
3. Предмет та об'єкт комунікативної лінгвістики.
4. Основні поняття когнітивної лінгвістики.
5. Напрями дослідження когнітивної лінгвістики.
6. Особливості лінгвокультурологічних досліджень мови.
7. Зіставні дослідження мовознавства.
8. Об'єкти вивчення інтернет-лінгвістики.
9. Новітні здобутки вітчизняних та зарубіжних лінгвістів у галузі комунікативної лінгвістики, лінгвокультурології, Інтернет-лінгвістики та зіставної лексикології.

1.9. ТЕСТ

1. У науці про мову розрізняють традиційно ... парадигми:
А. дві
Б. чотири
В. три
2. Основою лінгвістичних досліджень у межах когнітивно-дискурсивної парадигми є:

- А. дискурс
 - Б. семіотичний аспект мовної одиниці
 - В. теорія комунікації
3. Метод контрастивного (зіставного) аналізу залучається для:
- А. аналізу семантики мовних одиниць
 - Б. виявлення спільного та відмінного у використанні мовних засобів різними мовами
 - В. виявлення функціонального аспекту одиниць дослідження
4. «Прагматичний поворот» відбувся завдяки працям:
- А. Дж. Л. Остіна, Дж.Л. Серля
 - Б. Дж. Лакоффа
 - В. Ч. Філлмора
5. Основними напрямками дослідження когнітивної лінгвістики НЕ є:
- А. фреймова семантика
 - Б. когнітологія
 - В. концептуальна метафора та метонімія
6. Теорія семантичних прототипів існує завдяки працям:
- А. Е. Рош
 - Б. Л. Белехової
 - В. Дж. Лакоффа
7. Когнітивної поетика досліджує:
- А. текстові концепти
 - Б. лінгвокультурологічні концепти
 - В. фрейми
8. Когнітивна поетика ...
- А. синтезує когнітивні, психологічні, комунікативно-діяльнісні та лінгвістичні процеси
 - Б. розкриває зміст і смисл поетичного тексту
 - В. інтерпретує архітектоніку поетичного тексту

9. Тропи в річищі когнітивної поетики є ...
- А. стилістичним явищем
 - Б. мовним явищем
 - В. ментальним явищем
10. Методика лінгвокогнітивного аналізу включає ... етапи:
- А. чотири
 - Б. два
 - В. три
11. Лінгвокультурологія – це наука, що виникла на перетині:
- А. мови та культури
 - Б. лінгвістики та культурології
 - В. лінгвістики та країнознавства
12. Лінгвокультурологія вивчає:
- А. культурему
 - Б. лінгвокультурема
 - В. лінгвокультурний концепт
13. Терміну «лінгвокультурологія» у західному мовознавстві протиставлять термін:
- А. культурна лінгвістика
 - Б. лінгвістична культура
 - В. культуролінгвістика
14. Розвиток зіставних досліджень сприяє розвитку методів:
- А. компонентного аналізу
 - Б. концептуального аналізу
 - В. контрастивного аналізу
15. Зіставна лексикологія ґрунтується на:
- А. принципі економії
 - Б. принципі рівноправності
 - В. принципі швидкого поширення інформації

16. У площини зіставних досліджень в Україні працюють:

А. О.П. Воробйова

Б. А.Е. Левицький

В. М.П. Кочерган

17. Принципи зіставної лінгвістики визначив:

А. О.П. Воробйова

Б. А. Гудавічюс

В. М.П. Кочерган

18. Термін «інтернет-лінгвістика» ввів у мовознавство:

А. Н. Бугофер

Б. А. Гудавічюс

В. Д. Крістал

19. До ознак Інтернет-текстів належать:

А. наочність

Б. мультимодальність

В. зв'язність

20. Перспективними напрямками досліджень інтернет-лінгвістики є:

А. розробка корпусів

Б. вивчення інтертекстуальності

В. висвітлення термінології

ЛІТЕРАТУРА ДО РОЗДІЛУ 1

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ: Академія, 2004. 343 с.
2. Безугла Л. Мовленнєвоактовий аналіз у прагмапоетиці. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2020. Вип. 187. С. 307–314.
3. Белехова Л.І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект: Автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.04. Київ, 2002. 36 с.
4. Белехова Л.І. Современная лингвистика в Украине и мире: научные парадигмы, наработки и перспективы. *Науковий вісник Херсонського державного університету Серія «Лінгвістика»*. 2005. 2. С. 8–15.
5. Бондаренко А.І. Лінгвокультурологія: навчально-методичний посібник. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2021. 197 с
6. Воробйова О.П. Когнітивна поетика: здобутки і перспективи. *Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В.Н.Каразіна*. 2004. Вип. №635. С. 18–22.
7. Гапченко О. Когнітивні аспекти метонімії. *Українське мовознавство*. 2016. №1(46). С. 53–65.
8. Денисова С.П. Картина світу та суміжні поняття в зіставних дослідженнях. *Проблеми зіставної семантики*. 2007. Вип. 8. С. 9–15.
9. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ: типы фреймов. *Вісник Черкаського університету*. 1999. Вип. 11. С. 12–25.
10. Жаботинська С.А. Лексичні поля й нелінійна динаміка когнітивних структур. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2011. Вип. 52. С. 1–11.
11. Жайворонок В.В. Проблема концептуальної картини світу та мовного її відображення. *Культура народів Причорномор'я*. 2002. 32. С. 51–53.
12. Загнітко А., Богданова, І. Лінгвокультурологія. Вінниця: ДонДУ ім. В. Стуса, 2017. 287 с.
13. Кагановська О.М. Текстові концепти художньої прози: когнітивна та комунікативна динаміка (на матеріалі французької романістики середини ХХ сторіччя): Автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.02.05. Київ, 2003. 32 с.
14. Ковбасюк Л.А. Вигуки в німецькомовних смс- і WHATSAPP-повідомленнях. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. № 12. С.94-99

15. Ковбасюк Л.А. Топоніми з компонентом «кольороназва» у німецькій та англійській мовах. *Проблеми зіставної семантики*. 2007. Вип. 8. С. 182–188.
16. Ковбасюк Л.А. Фразеологічні одиниці з компонентом «кольороназва» як елементи національно-мовної картини світу (на матеріалі німецької та англійської мов). *Проблеми зіставної семантики*. 2005. Вип. 7. С. 267–273.
17. Колегаєва І.М. Вербалізований концепт як об'єкт наукового опису. *Одеська лінгвістична школа: кола реконструкцій*: колект. моногр. / за заг. ред. Ковалевської Т.Ю. Одеса: ПолиП ринт, 2020. С. 38–44.
18. Колесник О.С. Мовні засоби відображення міфологічної картини світу: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі давньоанглійського епосу та сучасних британських художніх творів жанру фентезі): автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04. Київ, 2003. 20 с.
19. Колесникова Л.Л. Лексична варіативність архетипного символу вогонь. *Лінгвістика*. 2016. № 2 (35). С. 167–174.
20. Компанцева Л.Ф. Інтернет-лінгвістика: навч. посібник. К.: Наук.-вид. відділ НА СБ України. 2009. 528 с.
21. Король А.А. Прагматичні та лінгвокультурні особливості висловлення-звинувачення у німецькомовній картині світу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2018. Вип. 32. Т. 2. С. 209–212.
22. Корунець І.В. Порівняльна типологія англійської та української мов. Навчальний посібник. Вінниця: Нова Книга, 2003. 464 с.
23. Космеда Т., Гажева, І. Аспекти, методика вивчення слова у контексті зміни лінгвістичних парадигм. *Мовознавство*. 1999. № 1. С. 44–49.
24. Коч Н. Телесно-духовний код культури Киевской Руси: метафора «внутреннего зренья». *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2016. Вип. 146. С. 22–27.
25. Кочерган М.П. Основи зіставного мовознавства. К.: Академія, 2006. 424 с.
26. Кришталь С.М. Структурно-семантичний аналіз метафоричних термінів підмови фінансів в англійській і українській мовах: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.17. Донецький національний університет. Донецьк, 2003. 218 с.
27. Левицький А.Е. Зіставлення функціональних особливостей систем номінативних одиниць англійської й української мов. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2001. № 8. С. 101–105.

28. Левченко О. Лінгвокультурологія та її термінна система. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2003. Вип. 490. С. 105–113.

29. Лиса Н.С. Сучасні дослідження у галузі лінгвістики, методики викладання іноземних мов та перекладознавства. Тернопіль: ВПЦ ТНЕУ «Економічна думка», 2017. 320 с.

30. Макарук Л.Л. Мультиmodalність сучасної англомовної масмедійної писемної комунікації : монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2018. 424 с.

31. Маріна О.В. Сучасний англомовний поетичний дискурс: мультиmodalний формат. *Науковий вісник ХДУ. Серія Германістика та міжкультурна комунікація*. 2019. Вип. 2. С. 48–54.

32. Мартинюк А.П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. 196 с.

33. Мацько Л. Лінгвокультурологічний аналіз художнього тексту. *Культура слова*. 2011. Вип. 75. С. 56–66.

34. Мельник Р. Об'єктивація концептосистеми *Fleiß, Arbeitsamkeit* у німецькій лінгвокультурі (на текстовому матеріалі XIX століття). *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2006. Вип. 146. С. 98–101.

35. Морозова І.Б. Комунікативна лінгвістика крізь призму гештальт-теорії: метод. рек. до курсу «Комунікативна лінгвістика крізь призму гештальт-теорії» для здобувачів III (освітньо-наукового) ступеня вищої освіти спеціальності 035 «Філологія». Одеса: ОНУ ім. І.І. Мечникова, 2021. 41 с.

36. Москвичова О.А. Когнітивне моделювання концептуальних тропів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»*. 2019. Вип. 36. С. 59–63.

37. Ніконова В.Г. Концептуальний простір трагічного в п'єсах Шекспіра : поетико-когнітивний аналіз : дис. ... докт. філол. наук : 10.02.04./ Київ, 2008. 558 с.

38. Плотнікова Н. Алгоритм аналізу лінгвокультурного концепту. *STUDIA UKRAINICA POSNANIENSIA*. 2013. vol. I, pp. 165–170.

39. Полюжин М. Зміст і структура лінгвокультурного концепту. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2017. № 3. С. 56–61.

40. Романова Н.В. Етнос. Мова. Мовлення. Херсон: Тімекс, 2018. 358 с.

41. Селіванова О. Концептуальний аналіз: проблеми та принципи. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія „Лінгвістика”*. 2006. Вип. 4. С. 194–197.

42. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.
43. Таценко Н.В. Концепт як ключове поняття когнітивної лінгвістики. *Вісник СумДУ. Серія «Філологія»*. 2008. Вип. 1. С. 105–110.
44. Терехова Д.І. Асоціативний гештальт як інструмент структурування асоціативного поля. *Проблеми зіставної семантики*. 2007. Вип. 8. С. 31–35.
45. Терещенко Л. Концепти БАГАТСТВО та WEALTH як виразники ціннісних домінант англійської та української лінгвоспільнот. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. № 4 (28). С. 32–38
46. Торговець Ю.І. Лінгвопоетичний аналіз вірша Кім Аддонісіо «Істини». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2018. Вип. 32. Т. 2. С. 111–113.
47. Трубенко І.А. Концептуальна метафора і концептуальна метонімія: зіставний аспект. *Проблеми зіставної семантики*. 2007. Вип. 7. С. 48–53.
48. Чистяк Д.О. Лінгвокогнітивний, лінгвопоетичний та лінгвоміфопоетичний підходи до аналізу художнього концепту: пошук кореляції. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. 2016. № 29. С. 292–303
49. Albert, G. Semiotik und Syntax von Emoticons. *Zeitschrift für angewandte Linguistik*. 2015. H. 62, 1. S. 3–22.
50. Barcelona A. On the Ubiquity and Multiple-Level Operation of Metonymy. *Cognitive Linguistics Today*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2002. pp. 207–224.
51. Beißwenger M. Chat-Kommunikation. Sprache, Interaktion, Sozialität & Identität in synchroner computervermittelter Kommunikation. Perspektiven auf ein interdisziplinäres Forschungsfeld. Stuttgart: ibidem, 2011. 552 S.
52. Beißwenger M. Empirische Erforschung internetbasierter Kommunikation. Berlin: de Gruyter, 2017. 238 S.
53. Berlin B. & Kay P. Basic Colour Terms: Their Universality and Evolution. Berkley: Reed, 1969. 178 p.
54. Bülow L., Merten M.-L., Johann M. Internet- Memes als Zugang zu multimodalen Konstruktionen. *Zeitschrift für Angewandte Linguistik*. 2018. H. 69. S. 1–32.
55. Cruse D.A. Prototype theory and lexical semantics. *Meanings and Prototypes (RLE Linguistics B: Grammar) Studies in Linguistic Categorization*. London: Routledge, 2014. URL: <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9781315857398-29/prototype-theory-lexical->

semantics-cruse?context=ubx&refId=7c5ad459-148e-4478-a2d7-afe3c957af5b (date of access: 09.12.2021).

56. Crystal D. *Internet Linguistics. A student guide*. London: Routledge, 2011. 192 p.

57. Czachur W. Kontrastive Diskurslinguistik. *Handbuch Sprachkritik*. J.B. Metzler, Stuttgart, 2020. https://doi.org/10.1007/978-3-476-04852-3_26

58. Danesi M. *The Semiotics of Emoji. The Rise of Visual Language in the Age of the Internet*. London/New York: Bloomsbury, 2017. 208 p.

59. Dijk T. van. *Discourse and Power* (1st ed.). London: Bloomsbury Publishing. URL: <https://www.perlego.com/book/2995819/discourse-and-power-pdf> (Original work published 2017) (date of access: 09.11.2021).

60. Dirven R. Metonymy and metaphor: Different mental strategies of conceptualisation. *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 2014. Pp. 75–111.

61. Donath J.S. Identity and Deception in the virtual Community. *Communities in Cyberspace*. London: Routledge, 1997. Pp. 29–55.

62. Donec P. Übersetzerische Transformationen als Mittel für die Überwindung linguokultureller Kontraste. *Über-|set|zen – [Re]-Konstruktionen im Translationsprozess.* / M.Y.Saglam, M.F. Hertsch & M. Er (Hrsg.) Hamburg: Kovač, 2018. S. 71–82.

63. Döring N. Personal Home Pages on the Web: A Review of research. *Journal of Computer-Mediated Communication*. 2006. Vol. 7 (3). URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1083-6101.2002.tb00152.x> (date of access: 19.12.2021).

64. Dresner E. The topology of auditory and visual perception, linguistic communication, and Interactive Written Discourse. *Language@Internet*. 2005. Vol. 2(2). URL: http://www.languageatinternet.org/articles/2005/161/Dresner0607_DOULOS.rtf.pdf (date of access: 09.12.2021).

65. Fauconnier G. Mental spaces, language modalities, and conceptual integration. *The new psychology of language: Cognitive and functional approaches to language structure*. Mahwah, NJ: Erlbaum, 1998. Pp. 251–280.

66. Fillmore C.J. Frame semantics. *Linguistics in the Morning Calm*, 1982, pp. 111-137.

67. Fillmore C.J. The case for case reopened. *Syntax and semantics*. 1997. V.8: Grammatical relations. Pp. 59–81.

68. Fix U. *Texte und Textsorten – sprachliche, kommunikative und kulturelle Phänomene*. Berlin: Frank & Timme, 2008. 508 S.

69. Földes C. *Sprache – Interaktion – Kultur: ein Beitrag zur Problemdekonstruktion anhand des Paradigmas ‚Linguokulturologie‘*.

Facetten der Mehrsprachigkeit aus theoretischer und unterrichtspraktischer Sicht. Münster/New York: Waxmann, 2019. S. 85–115.

70. Freeman M.H. Poetry and the scope of metaphor: Toward a cognitive theory of literature. *Metaphor and Metonymy at the Crossroads: A Cognitive Perspective* /A. Barcelona (ed.). Berlin, Boston: De Gruyter Mouton, 2012. Pp. 253–282.

71. Frindte W. & Köhler T. Kommunikation im Internet. Frankfurt/Main: Lang, 1999. 235 S.

72. Habermas J. The Theory of Communicative Action. Vol. I: Reason and the Rationalization of Society/ T. McCarthy (trans.). Boston: Beacon, 1984. 465 p.

73. Jeffares S. Interpreting Hashtag Politics: Policy Ideas in an Era of Social Media. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2014. 184 p.

74. Kämper H. Kulturlinguistik und sprachliche Sozialgeschichte. *Linguistische Kulturanalyse.* Berlin [u.a.]: de Gruyter, 2019. S. 371–392.

75. Khrystenko O. Einige kulturbedingte Unterschiede in geschlechtsspezifisch markierten Sprichwörtern (am Beispiel des deutschen und ukrainischen Sprichwörterkorpus). *Deutsche Phraseologie und Parömiologie im Kontakt und im Kontrast II.* /A. Gondek, A. Jurasz, P. Staniewski & J. Szczek. Hamburg (Hrsg.): Verlag Dr. Kovač, 2020. S. 299–317

76. Kolegaeva I.M. Pictorial and verbal texts: coexistence, transformation, cooperation. Traditions and innovations in teaching philological disciplines : collective monograph. N. I. Andreichuk et al. Lviv-Toruń : Liha-Pres, 2019. P. 125–142.

77. Kovbasyuk L. Instant Messaging vom Smartphone aus linguistischer Sicht. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія "Лінгвістика".* 2017. Вип. 27. С. 151–156.

78. Kovbasyuk L. Coronapandemie-Wortschatz im Gegenwartsdeutschen und Gegenwartsukrainischen. *Studies about Languages.* 2021. Vol. 1 No. 38. Pp. 81–98.

79. Lakoff G. Hedges: A study in meaning criteria and the logic of fuzzy concepts. *Papers from the regional meeting of the Chicago linguistic society.* 1972. V. 8. Pp. 183–228.

80. Lakoff G. The contemporary theory of metaphor. *Metaphor and Thought.* Cambridge (Mass.): Cambridge University Press, 1993. P. 202–251.

81. Lakoff, G. and Craig, C. Classifiers as a reflection of mind. *Typological Studies in Language.* 1986. Vol. 7. Pp. 13–51.

82. Lakoff, G. and Johnson, M. *Metaphors We Live By.* Chicago [u.a.: Univ. of Chicago Press, 1996.

83. Langacker R.W. Culture, Cognition, and Grammar. *Language contact and language conflict*. /M. Pütz (Hrsg.) Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins, 1999. P. 25–53.
84. Liedtke F. Moderne Pragmatik. Grundbegriffe und Methoden. Tübingen: Narr/Francke/Attempto, 2016. 238 S. ISBN: 978-3-8233-6776–5
85. Lobin H., Schneider R., Witt, A. (Hg.) Digitale Infrastrukturen für die germanistische Forschung. Berlin/Boston: de Gruyter, 2018. 373 S.
86. Mangasser-Wahl M. Von der Prototypentheorie zur empirischen Semantik. Dargestellt am Beispiel von Frauenkategorisierungen. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2003. 233 S.
87. Marx K. Diskursphänomen Cybermobbing. Ein internetlinguistischer Zugang zu [digitaler] Gewalt. Berlin, Boston: De Gruyter, 2017. 387 S.
88. Marx C. Internetlinguistik. Heidelberg: Winter, 2019. 94 S.
89. Marx K., & Weidacher G. Internetlinguistik. Ein Lehr- und Arbeitsbuch. Tübingen: Narr, 2014. 236 S.
90. Marx K., & Schmidt A. Making Let's Plays watchable: Praktiken des stellvertretenden Erlebbar- Machens von Interaktivität in vorgeführten Videospiele. Interaktion und Medien. Interaktionsanalytische Zugänge zu medienvermittelter Kommunikation. Heidelberg: Winter, 2019. S. 319–352
91. Mediensprache.net. URL: <https://www.mediensprache.net/de/>
92. Mizin K., & Petrov O. Concept metaphor “STINGINESS IS A SICK PERSON” in British, German, Ukrainian and Russian linguocultures: contrastive-linguoculturological analysis. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2016. Vol. IV (17). Issue: 78. S. 50-52.
93. Rosch E. & Lloyd B. B. Cognition and Categorization. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates.
94. Schildhauer, P. A Diachronic Approach to Web-Based Genres: The Case of the Personal Weblog. *Linguistik Online*. 2017. 80. URL: [1.https://bop.unibe.ch/linguistik-online/article/view/3567](https://bop.unibe.ch/linguistik-online/article/view/3567). (date of access: 09.12.2021).
95. Schlobinski P., & Siever T. Kommunikationspraxen im Internet. *Der Deutschunterricht*. 2000. 1. S. 54–65.
96. Schröter J., Tienken S., & Ilg, Y. Linguistische Kulturanalyse. *Linguistische Kulturanalyse*. Berlin, Boston: De Gruyter, 2019. pp. 1-28. <https://doi.org/10.1515/9783110585896>
97. Sharifian F. Cultural Linguistics. *The Routledge Handbook of Language and Culture*, London and NewYork: Routledge, 2015. pp. 473–492.
98. Sharifian F. Cultural Linguistics. Cultural conceptualisations and language. Amsterdam: John Benjamins, 2017. 177 p.

99. Siebenhaar B. Funktionen von Emojis und Altersabhängigkeit ihres Gebrauchs in der WhatsApp-Kommunikation. *Jugendsprachen. Aktuelle Perspektiven internationaler Forschung*. Berlin: de Gruyter, 2018. S. 749–772.
100. Siever T., Schlobiski P. & Runkel, J. Websprache.net. Sprache und Kommunikation im Internet. *Linguistik – Impulse & Tendenzen*. 2005. 201 S.
101. Spieß C. Der Lesers Trüffelschwein. Ein (text)linguistischer Zugang zum literarischen Textverständnis. *Literaturwissenschaftliche Linguistik*. 2016. Vol. 46. S. 439–462
102. Stockwell P. *Cognitive Poetics: An Introduction*. London: Routledge, 2002. 208 p.
103. Storrer A. Text-Bild-Bezüge und Nutzermetaphern im World Wide Web. *Mitteilungen des Deutschen Germanistenverbandes*. 2004. Vol. 51, 1. S. 40–57.
104. Tenbrink T. *Cognitive Discourse Analysis: An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press, 2020. 283 p.
105. Tsur R. *Toward a Theory of Cognitive Poetics*. Brighton: Sussex Academic Press 2008. 720 p.
106. Walther D. Zum Aspekt „Gender“ in der Kommunikation sozialer Gruppen. *Handbuch Sprache in sozialen Gruppen / E. Neuland and P. Schlobinski (eds.)*. Berlin, Boston: De Gruyter, 2017. pp. 293-312.
107. Wierzbicka, Anna. *Semantics, Culture, and Cognition: Universal Human Concepts in Culture-specific Configurations*, New York; Oxford: Oxford University Press, 1992. 487 p.
108. Wildfeuer J. From Text to Performance: Discourse Analytical Thoughts on New Forms of Performances in Social Media. *Mapping Multimodal Performance Studies*. New York/Abingdon: Routledge, 2017. 180–200.
109. Yus F. Contextual constraints and non-propositional effects in WhatsApp communication. *Journal of Pragmatics*. 2017. Vol. 114. Pp. 66–86.
110. Yus F. Pragmatics, Humor and the Internet. *Internet pragmatics*. 2021. Vol. 4 (2). pp. 1-11.
111. Zappavigna M. *Searchable Talk: Hashtags and Social Media Metadiscourse*. London: Bloomsbury, 2018. 264 p.

РОЗДІЛ 2

КОГНІТИВНІ ПІДХОДИ ДО СЕМАНТИКИ МОВНИХ ОДИНИЦЬ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

2.1. КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ І КАТЕГОРИЗАЦІЯ

2.1.1. Сутність концептуалізації і категоризації як основних пізнавальних процесів. Когнітивна семантика є одним із головних розділів когнітивної лінгвістики. Вона вивчає значення мовних одиниць у словесній тканині тексту. В рамках когнітивного аналізу простежуємо два підходи до тлумачення семантики мовних одиниць:

1) логіко-понятійний, що теоретично моделює зв'язок мови й пізнання, не враховуючи багатьох властивостей когніцій, пов'язаних зі специфікою сприйняття, накопиченням досвіду й знаннями (Пізнання і когніцію в цьому випадку не розрізняють);

2) експерієнціальний, що фокусує увагу на особливостях як теоретичного, так і щоденного пізнання – когніцій. Цей підхід, як уже зазначалось у розділі 1, пов'язаний з теоріями прототипів і природною категоризацією (Е. Рош, Дж. Лакофф, Дж. Тейлор), теорією виділення (Р. Ленекер), концентрацією, або фокусуванням уваги (Л. Талмі, Ч. Філлмор) і, зорієнтований на досвід взаємодії людини з довкіллям.

Описуючи пізнавальну діяльність і когнітивні здібності людини загалом, слід використовувати ключові поняття: **категоризацію** та **концептуалізацію**.

Категоризація як операціональний інструмент когнітивної лінгвістики передбачає вичленування об'єктів зі сфери макросвіту в процесі пізнання. Розрізняють категоризацію світу й категоризацію мовних явищ. Об'єкт номінації сприймається як схема і відноситься до певного класу предметів у категоріальній сітці гносеологічного досвіду людини.

Концептуалізація явищ мовної дійсності спрямована на віднесення окремих елементів до структури концептуальної системи мови на підставі узагальнення лінгвоментальних знань.

2.1.2. Концепти й категорії, їх формування і вербалізація.

Операційною одиницею наукового інструментарію когнітивної лінгвістики є концепт. У теорії концепту виокремлюємо декілька основних підходів до розуміння останнього: культурологічний (І.Л. Петров); лінгвокультурний (А. Wierzbicka, А.М. Приходько); психолінгвістичний (О. Скобнікова); семантичний (Б.М. Павлишенко); етнічний (Н.М. Шарманова); соціо-психо-культурний (Н. Венжинович) тощо.

За **К.Ю. Голобородьком**, концепт є лінгвоментальною категорією, що узагальнює знання і досвід людини, відображає потенційні ресурси свідомості та репрезентує концептуальну картину світу мовної особистості [11].

Людина мислить концептами. Аналізуючи, порівнюючи та поєднуючи різні концепти в процесі мисленнєвої діяльності, людина формує нові концепти як результати мислення. На відміну від поняття, що відображає найбільш загальні, істотні (логічно модульовані) ознаки предмета або явища, концепт може відображати одну або декілька, будь-які, не обов'язково істотні ознаки об'єкта. Різниця між поняттям і концептом зумовлена власне різницею теоретичного й щоденного пізнання.

Концепт є своєрідним посередником між словом і дійсністю, що зберігається у семантичній пам'яті людини та формує її концептуальну картину світу. Розмаїття форм щоденного пізнання визначає різні способи формування концептів у свідомості людини:

- на основі чуттєвого досвіду;
- на основі предметно-практичної діяльності людини;
- на основі експериментально-пізнавальної і теоретично-пізнавальної (наукової) діяльності;
- на основі мисленнєвої діяльності;
- на основі вербального і невербального спілкування.

Сприйняття світу і предметів довкілля відбувається у вигляді цілісних образів (**гештальтів**).

Доступ до всіх концептів забезпечує мова. Вона вербалізує їх як окремими словами, словосполуками, фразеологічними одиницями, так і реченнями і, навіть, текстами, низкою творів окремого автора чи декількох.

2.1.3. Структура концепту. Концептуальний аналіз. Типологія концептів. Концепт немає жорсткої структури, містить

ядро й периферію. До ядра належать конкретні образні характеристики, периферію формують їх абстрактні ознаки. Ієрархічність відсутня, індивідуальна, оскільки залежить від умов формування концепту в кожній окремій людині. Для вивчення формування, структури й становлення концепту використовують **концептуальний аналіз**, що послуговується різноманітними термінами:

конкретно-чуттєвий образ – образ конкретного предмета або явища у нашій свідомості (конкретне дерево, конкретна країна);

уявлення – узагальненні чуттєві образи різних предметів і явищ;

схема – мисленнєвий зразок предмета чи явища, що має просторово-контурний характер;

поняття – концепт, що містить найбільш загальні, істотні ознаки предмета чи явища, його об'єктивні, логічно модульовані характеристики;

прототип – категоріальний концепт, що уможливорює уявлення про типовий член певної категорії;

пропозиційна структура, або пропозиція – спосіб концептуалізації організації людських знань;

фрейм – об'ємний, багатокomпонентний концепт, що містить 'пакет' інформації, знання про стереотипну ситуацію;

сценарій, або скрипт – динамічно поданий фрейм, що розгортається в часі певних послідовних етапів, епізодів;

геіштальт – концептуальна структура, цілісний образ, що поєднує в собі чуттєві й раціональні компоненти в їхній єдності й цілісності, як результат цілісного, нерозчленованого сприйняття ситуації, вищий рівень абстракції: недискретне, неструктуроване знання.

Класифікації концептів зумовлені методологічною базою дослідження та предметом вивчення.

2.2. СТРУКТУРИ ЗОБРАЖЕНЬ ЗНАНЬ У МОВІ

2.2.1. Концепт і мовне значення. Лексичні й граматичні концепти. Концепти як елементи свідомості не залежать від мови. Людина володіє словником не на рівні значень, а на рівні смислів, тобто концептів і концептуальних ознак.

Мовні засоби своїм значенням передають тільки частину концепту (пор., напр., наявність синонімії, різних дефініцій, визначень, текстових описів одного й того ж концепту). За *А.М. Приходьком*, значенням слова стає тільки концепт «схоплений знаком» [26].

На граматичному рівні в сполучників, займенників, частки важко виокремити конкретне значення. З другого боку, всім абсолютно зрозумілі концепти, що стоять за ними: з'єднання, протиставлення, вказівка, заміщення предмета чи особи тощо.

Семантичний аналіз передбачає колективні знання, тобто такі, якими послуговується певний соціум, які є загальними для всього колективу.

Когнітивний аналіз акцентує увагу як на колективних, так і на суб'єктивних знаннях, оскільки пізнання й мислення індивідуальні за своєю природою. Ієрархічність організації і змісту різних типів концептів, а також чисельність способів їх репрезентації у свідомості людини відбиває неоднорідний характер предметів і явищ довкілля.

Розрізняють лексичні, фразеологічні й граматичні концепти. Лексичними називають концепти репрезентовані значенням окремого слова; концепти, маніфестовані значенням фразеологічних єдностей, належать до фразеологічних; а ті, що знаходять своє відображення у граматичних формах, категоріях, синтаксичних конструкціях, номінують граматичними концептами. Виокремлюють класифікації, запропоновані *Дж. Лакоффом* (1990), *Дж. Тейлором* (1995), *А.П. Мартинюк* (2011), *А.М. Приходьком* (2013), *Л.С. Піхтовніковою* (2020) та ін.

До лексичних концептів відносять:

– конкретно-чуттєвий, предметний образ (передається а) значеннями більшості слів, які містять конкретні наочні, зовнішні характеристики; б) назвою прототипу будь-якої категорії предметів; в) конкретними зоровими образами);

– уявлення, або 'мисленнева картинка' (виражається а) лексичними одиницями, які називають клас конкретних предметів; б) за рахунок візуального / тактильного і т.ін. позначення зовнішніх ознак об'єкта чи явища; в) внутрішньою формою слова);

– концепт-схема (з одного боку, близька до уявлення, з другого – це наступна ступінь абстрагування на шляху до поняття);

– поняття (репрезентується словесними дефініціями та власними іменами, що стали називними);

– концепт-фрейм (представлено в значенні слів, пов'язаних асоціативними зв'язками з іншими лексемами та лексико-семантичними групами);

– сценарій (передається віддієслівними іменами та іменами подій, а також фразеологічними зворотами зі значеннями динаміки розвитку подій у часі, певних ролей між учасниками цих подій).

Граматичні концепти виникають унаслідок узагальнення інформації про мовні об'єкти, їх властивості та вживання, а також про те, як зв'язки і відношення між мовними об'єктами відображають зв'язки між реаліями навколишнього середовища.

Концепти граматичного роду, числа, часу мають більш ускладнену структуру і відомі в лінгвістиці як «двомірні» та «багатомірні» концепти.

Структура граматичних концептів включає: певну когнітивну основу; зміст граматичних форм або граматичні смисли; загальні мовні поняття; відомості про історичні процеси.

На відміну від лексичних концептів, граматичні відносно стабільні.

2.2.2. Мовні значення як певні концептуалізації. Когнітивна граматики за Р. Ленекером. Когнітивна граматики за *Р. Ленекером* є способом структурування й символізації концептуального змісту за допомогою образно-семантичних моделей.

Теоретичні допущення, на яких базується когнітивна граматики науковця, зведено до трьох основних тенденцій:

1. Частотна морфема чи лексична одиниця має безліч взаємопов'язаних смислів. Ці смисли утворюють певну мережу, в якій виділяють прототипові смисли і смисли, що є розширенням/уточненням прототипових смислів чи один одного.

2. Значення завжди характеризується відносно визначеної когнітивної області, тобто структури знання чи концептуальної структури.

3. Значення мовного виразу не зводиться до об'єктивної характеристики тієї сцени, яку воно описує.

Образ, або образну схему *Р. Ленекер* розуміє не як чуттєвий образ, а як здібність по-різному структурувати і тлумачити зміст однієї і тієї ж когнітивної області [36].

2.3. ФОРМУВАННЯ КАТЕГОРІЙ – ОДНА З ЦЕНТРАЛЬНИХ ФУНКЦІЙ ЛЮДСЬКОЇ СВІДОМОСТІ

2.3.1. Традиційна і альтернативні теорії категорій. У сучасній лінгвістиці простежується три підходи до питання формування категорій і до того, як вони репрезентовані у свідомості людини. Перший підхід уважають **класичним** або **традиційним** (Платон, Аристотель), другий – **«нетрадиційним»** (Л. Вітгенштейн), третій, що ґрунтується на теорії прототипів, розробленої у рамках когнітивної психології (Б. Берлін, П. Кей, Е. Рош та ін.), – **прототиповим**.

Класичний підхід до формування категорій базується на таких принципах, як-от:

1) зміст будь-якої категорії вичерпується набором обов'язкових і найбільш суттєвих ознак, якими повинні володіти всі члени даної категорії;

2) всі елементи категорії рівноправні за своєю значущістю, їхня належність до цієї категорії визначається обов'язковою наявністю суттєвих для певної категорії ознак;

3) межі категорії чітко визначені;

4) всі ознаки категорії бінарно опозиційні.

Класична теорія категорій є по суті філософським поглядом, сформованим на основі апріорних міркувань.

«Нетрадиційний» підхід до формування категорій передбачає «родинну подібність», оскільки загальна й окрема подібність перехрещуються в деталях. Новітні ідеї Л. Вітгенштейна пробудили цікавість багатьох психологів і знайшли подальший розвиток у двох основних напрямках, пов'язаних із розвитком ідеї «родинної подібності» та пошуком центрального, більш типового зразка категорії, якому властива найбільша кількість характерних властивостей і завдяки чому він сприймається як найбільш яскравий представник.

Прототиповий підхід до формування категорій виходить із таких основних принципів:

– об'єкти реального світу виявляють деякі подібності і відмінності, тобто реальний світ не хаотичний, а певним чином структурований. Це дозволяє людській свідомості групувати об'єкти довкілля та інших можливих світів у певні мисленеві структури – категорії. До того ж об'єкти, що сприймаються почуттями, утворюють природні категорії, а когнітивні, концептуально зумовлені об'єкти – семантичні категорії;

– елементи цих категорій нерівнозначні між собою: деякі елементи психологічно є більш виділеними ніж інші. Це визначає внутрішню структуру категорій, в яких вирізняються центральні, більш типові для цієї категорії елементи – прототипи (прототипове ядро) і менш типові елементи.

Ступінь наближення різних елементів категорії до ядра визначається також ступенем їх загальної подібності з прототипом;

– навколо прототипів групуються (у свідомості людини) всі інші елементи, що входять у цю категорію;

– належність об'єкта до певної категорії визначається насамперед його схожістю з прототипом;

– градація прототипових характеристик за їх загальним обсягом і значущістю для цієї категорії зумовлюють градацію/ступінь елементів категорії, що можуть утворювати безперервний континуум;

– внутрішня структура категорії зумовлена різноманітністю характеристик, організованих за принципом «родинної подібності».

Найбільш значущими є ті, що притаманні прототипу і є загальними для всіх членів цієї категорії. Категоріальна належність не зовсім типових і нетипових елементів і їх місце в структурі категорії визначається також наявністю ознак, загальних із іншими, непрототиповими членами категорії;

– прототипові елементи когнітивних категорій мають найбільшу кількість характеристик, характерних і іншим членам цієї категорії, і найменшу кількість ознак, характерних для членів інших категорій.

– непрототипові (або проміжні між категоріями) елементи мають тільки деяку кількість характеристик, притаманних іншим елементам цієї категорії, і виявляють низку ознак, властивих і ін-

шим категоріям. Це свідчить про невизначений характер категоріальних кордонів.

Положення про невизначеність кордонів категорії є найбільшою принциповою відмінністю прототипового підходу у порівнянні з класичним поглядом.

Тут передбачена класифікація категорій, що охоплює типові приклади, соціальні стереотипи, ідеали, зразки, метонімічні й окремі моделі (підкатегорії), найбільш характерні приклади.

Прототиповим категоріям притаманна та гнучкість, котра необхідна для ефективної роботи людського мислення і диктується постійно мінливими знаннями про світ і ситуаціями комунікації, бо вони можуть включати в свій склад нові елементи, навіть якщо ці елементи мають лише одну чи декілька спільних із прототипом ознак (див. також п.п. 1.3 розділ 1).

2.3.2. Функціонально-семіологічний підхід. Необхідність дослідження процесів функціональної категоризації слова у висловлюванні вимагало розробки спеціального підходу, який враховував би специфіку формування значення знака (семіозиса) в момент виконання ним своєї функції. Цей підхід назвали функціонально-семіологічним. Суть його розкривають через такі основні положення:

- об'єктом певних наукових лінгвістичних розвідок є дихотомія – «мова – мовлення»;

- значення слова спільне, це зазвичай те значення, яке називають головним; воно відбиває в системі мови й активує у мовленні відповідний концепт, на базі якого формуються різні функціональні смисли, що існують тільки в рамках контекстів; до того ж кожний функціональний смисл унікальний за своїм змістом і формується немов би заново, а не сприймається у готовому вигляді;

- значення слова відображає його лексичну й граматичну категоризацію в системі мови; функціональне осмислення слова (його функціональний смисл) пов'язане з функціональною категоризацією цього слова;

- в основі функціональної категоризації лежить взаємодія системного значення слова і його функціонального осмислення, яке базується на засадах актуалізації, перекатигоризації, полікатегоризації, імплікації, драматизації;

– поліфункціональність категоризації слова зумовлена інтегративним характером формування смислу висловлювання, який є результатом взаємодії всіх елементів висловлювання в межах його конкретної граматичної структури;

– мовні категорії, як і інші концептуальні категорії; характеризуються прототиповим принципом організації (центральні – прототипові, периферійні елементи);

– когнітивний механізм функціональної категоризації слова полягає у реалізації концептуальних характеристик відповідної категорії.

Дослідження процесів функціональної категоризації слова в рамках функціонально-семіологічного підходу можна розглядати як один із видів концептуального аналізу.

2.4. МЕТОДИКА ЛІНГВОКОГНІТИВНОГО АНАЛІЗУ

2.4.1. Концептуальний аналіз семантики мовних одиниць.

У когнітивній лінгвістиці розрізняють різні методи концептуального аналізу, об'єднані загальною метою – пошуком тих концептів, що обумовлюють буття мовного знака як когнітивної структури, в якій опредметнені знання людини про світ.

За концепцією *Л.І. Белехової*, словесний поетичний образ є симбіозом знань: базових, архетипних, конвенційних (стереотипних) та індивідуальних. У цьому контексті феномен є лінгвокогнітивним конструктом, що інкорпорує передконцептуальну, концептуальну та вербальну сторони [4].

Методика лінгвопоетичного аналізу включає два етапи:

– розкриття механізмів формування й осмислення словесного поетичного образу в художньому тексті;

– побудову й інтерпретацію образного простору конкретного твору.

Перший етап дослідження передбачає: передкатегоризацію, тобто низку лінгвокогнітивних операцій і процедур, спрямованих на виявлення архетипів, що є підґрунтям образів, та заповнення образ-схем архетипів і базових концептів; категоризацію та концепту-

алізацію словесних поетичних образів, що полягає у вилученні їх категоріальних концептуальних схем, орієнтованих на окреслення концептуальної конфігурації образів та прототипової образної картини світу аналізованого твору, а також розкриття механізмів вербалізації концептуальної структури словесних поетичних образів, тобто опис лінгвокогнітивних операцій і процедур втілення концептуальних схем образів у словесну тканину художнього тексту.

Другий етап дослідження спрямовують на з'ясування лінгвокогнітивних операцій і процедур, які забезпечують формування образного простору художнього тексту. Виокремлюють конкретизацію, спеціалізацію, модифікацію (лінгвокогнітивні операції) та розширення й узагальнення (лінгвокогнітивні процедури) [4].

2.4.2. Аналіз концепту. Опис концепту релевантний спеціальним дослідницьким процедурам у тому числі дефінування, контекстуальний, етимологічний, пареміологічний аналізи, інтерв'ю, анкетування, коментар (див. працю А.М. Приходько). Сюди додають і «тексти культури» (прислів'я, приказки, афоризми, фразеологізми, відомі твори духовної культури тощо), і національний, класовий, професійний, сімейний, особистий досвід людини, що користується концептом. Деякі мовознавці говорять і про авторські концепти (К.Ю. Голобородько).

Актуальним є питання про відмінності семантичного й *концептуального* аналізів. Перший – семантичний аналіз – включає перерахування набору значень певного слова в його зв'язках і відношеннях з іншими словами, другий – концептуальний аналіз – встановлює смисл, навколо якого групуються слова, категорії, ширше кажучи, знання.

2.5. ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Алгоритм лінгвокогнітивного аналізу художнього тексту включає:

- визначення типу, жанру й функцій художнього тексту;
- виокремлення образів автора та персонажів;
- окреслення мовних та стилістичних засобів утілення художніх образів автора та персонажів;

- лексикографічний аналіз мовних засобів утілення художніх образів автора та персонажів;
- вибирання методики дослідження концептів;
- побудову концептуальної моделі того інформаційного фрагмента, що фіксується мовним знаком;
- базове членування (параметризація) концепту;
- тлумачення концептуальної моделі мовного знака на основі оптимальної ефективної методики;
- проведення вільного або спрямованого асоціативного експерименту;
- застосування здобутків психології;
- інтерпретацію оцінки з позиції суб'єкта та об'єкта;
- реконструкцію загальної індивідуально-авторської картини світу в художньому тексті;
- простеження зміни векторів розвитку художніх образів автора та персонажів.

2.6. МОДУЛІ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

2.6.1. Вивчити напам'ять дефініції основних понять когнітивної лінгвістики.

2.6.2. Опрацювати художній текст В. Кауера «Рибалка» (німецькою мовою) з метою концептуалізації й категоризації репрезентованої в ньому інформації (див. працю С.М. Іваненко, А.К. Карпусь).

2.6.3. Структурувати категорію образу автора: світогляд, факти біографії, конкретні соціально-історичні умови творчості, суспільна ідеологія, індивідуально-психологічні особливості митця, «модель читача».

2.6.4. Підготуватися до виразного читання художнього тексту В. Кауера «Рибалка» (німецькою мовою).

2.6.5. Спираючись на інтегративну когнітивну модель словесного поетичного образу та методику лінгвістичного аналізу (концепція Л.І. Белехової), окреслити образний простір концептуального референта ЛЮДИНА в художньому тексті В. Кауера «Рибалка».

2.7. ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Предмет дослідження когнітивної науки та когнітивної лінгвістики.
2. Школи когнітивної лінгвістики в Європі, Америці, Україні.
3. Вітчизняні вчені, котрі займаються проблемами когнітивної лінгвістики.
4. Вплив когнітивних досліджень на вивчення характеру взаємодії мови і мислення.
5. Семантика мовних одиниць.
6. Поняття «категоризація» та «концептуалізація».
7. Дефініції «поняття» та «концепт»: спільне й відмінне.
8. Механізми формування словесних образів у художньому тексті.
9. Структура концепту в лінгвістиці.
10. Об'єкт концептуального аналізу.
11. Класифікації концептів.
12. Концепт граматичного числа.
13. Когнітивна граматики Р. Ленекера.
14. Еволюція класичної теорії категорій.
15. Дослідження Л. Вітгенштейна в когнітивній лінгвістиці.
16. Прототиповий підхід до формування категорій.
17. Функціонально-семіологічний підхід дослідження процесів функціональної категоризації слова у висловлюванні.
18. Експресивні засоби та стилістичні прийоми архітекτονіки художнього твору.
19. Когнітивні моделі за класифікацією Дж. Лакоффа.

2.8. ТЕСТ

1. Когнітивна наука сформувалась:
А. на початку 80-х років у Європі
Б. у другій половині 70-х років у США
В. після другої світової війни у США
2. Когнітивну науку тлумачать як:
А. комплексну парадигму, що поєднує логіку, лінгвістику, психологію, інформатику

Б. селективну парадигму, що виокремлює питання природи й сутності мови в процесі мисленнєвої діяльності індивідуума

В. інтегровану парадигму, що висвітлює зв'язок мови й інтелекту людини.

3. Предметом дослідження когнітивної науки є:

А. розум та його реалізація

Б. знання та їх розгортання

В. мисленнєві процеси та досвід

4. Когніція – це:

А. дослідження пізнавальних процесів формування людських знань

Б. дослідження сукупності функціонування людських знань

В. сукупність психічних структур і процесів, що охоплює всю людську пізнавальну діяльність

5. Виокремлюють ... аксіом когнітивізму

А. 3

Б. 4

В. 5

6. Когнітивна лінгвістика як дисципліна досліджує:

А. методи комп'ютерного моделювання функціонування знань в інтелектуальних системах

Б. мову як засіб вираження діяльності свідомості

В. процес реалізації природної і штучної мови

7. Із позицій когнітивної лінгвістики проблеми семантики досліджують:

А.Р. Лангакер, Ф. Унгерер, Б. Хайне та ін.

Б. Дж. Лакофф, А. Вежбицька, В.В. Левицький та ін.

В. О.П. Воробйова, Л.І. Белехова, А.М. Наumenко та ін.

8. Предметом лінгвокогнітивної теорії є:

А. мовна картина світу та засоби її репрезентації

Б. мовна особистість та її мовленнєва діяльність

В. реальні процеси породження та розуміння текстів

9. Операційною одиницею наукового інструментарію когнітивної лінгвістики є:

- А. когніотип
- Б. концепт
- В. концептуалізація

10. Когніотип дає можливість вивчити:

- А. різні аспекти життєдіяльності людини
- Б. концептуальну картину світу мовця
- В. інтелектуальний простір митця.

11. Під концептом розуміють:

- А. кванти знання, якими оперує людина в процесі мислення і які відображають результати пізнавальної діяльності людини
- Б. ментальний набуток індивіда про реалії світу
- В. узагальнені уявлення людини про світ, відображені у свідомості

12. Концептуалізацію інтерпретують як:

- А. найрізноманітнішу вербалізовану інформацію у вигляді концептів
- Б. інтерпретацію концептів
- В. осмислення інформації, що надходить, мисленнєве моделювання предметів і явищ, які спричинює утворення певних уявлень про світ у вигляді концептів.

13. Структурація концепту фольклору:

- А. двовимірна – включає предметно-образний та додатковий складники
- Б. тривимірна – включає предметно-образний, поняттєвий та ціннісний складники
- В. багатовимірна – включає предметно-образний, додатковий, поняттєвий, культурний та інші складники.

14. Головним методом сучасної когнітивної лінгвістики є:

- А. концептуальний аналіз
- Б. контекстуальний аналіз
- В. семантичний аналіз.

15. Теорію прототипів у рамках когнітивної психології розробили:

А. Л. Вітгенштейн, К. Юнг, А. Пейвіо та ін.

Б. Б. Берлін, П. Кей, Е. Рош та ін.

В. А.М. Приходько, К.Ю. Голобородько, О.О. Селіванова та ін.

16. В основі образу античного періоду лежить ідея

А. розмежування сенсорного й розумового принципів

Б. транспортування зовнішнього стимулу у внутрішній

В. відображення матеріального світу

17. Образ у річищі когнітивної науки мислять як:

А. суб'єктивне психічне явище

Б. посередник між зовнішнім і внутрішнім світом

В. репрезентацію об'єкта, явища навколишнього світу на ментальному рівні

18. Концептуальну базу словесного образу прислів'я *Leben heißt streben* становить прототипова концептуальна схема:

А. ЖИТТЯ Є РУХ

Б. ЖИТТЯ Є ЖАГА

В. ЖИТТЯ Є ЗУСИЛЛЯ

19. Прототипову концептуальну схему ЧАС Є ШВИДКІСТЬ (*Die Zeit wartet auf niemand*) трансформовано шляхом лінгвокогнітивної операції:

А. конкретизації

Б. спеціалізації

В. модифікації

20. Який концепт об'єднує прислів'я *Drei machen ein Kollegium. Ein Mann ist kein Mann. Soviel Köpfe, soviel Sinne*:

А. ЧИСЛО

Б. ЛЮДИНА

В. ЧАСТИНА

ЛІТЕРАТУРА ДО РОЗДІЛУ 2

1. Балабан О.О. Когнітивно-семантична універсалія як категорія когнітивної семантики. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2017. V (40), 144. С. 19-22.

2. Баландіна Н. Методологічне підґрунтя дослідження мовних стереотипів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Лінгвістика»*. 2006. Вип. 5. С. 316-321.

3. Белехова Л.І. Словесний поетичний образ у когнітивній парадигмі: огляд робіт американських лінгвістів. *Філологічні студії*. 2001. № 2. С. 24-31.

4. Белехова, Л.І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект : Автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.04. Київ, 2002. 36 с.

5. Белехова Л.І. Сучасний підхід до інтерпретації художнього тексту. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Лінгвістика»*. 2006. Вип. 4. С. 288-292.

6. Белова М.О. Культурно маркована лексика як засіб об'єктивації концепту СТАТУС (на матеріалі британського художнього дискурсу). *Лінгвістичні дослідження*. 54. Вип. 1. 2021. С. 197-212.

7. Богдан С.К., Приходько Н.С. Особливості лінгвостилістичного аналізу тексту і алгоритм його виконання. *Актуальні питання та проблеми розвитку сучасної мови та літератури: міжнародна науково-практична конференція, м. Одеса, 16-17 серпня 2019 року. / Одеса : Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень», 2019. С. 83-87.*

8. Борзенко С., Бабаєва Л. Формування когнітивної та комунікативної компетенції в іншомовній аудиторії шляхом лінгвістичного аналізу художнього тексту. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Лінгвістика»*. 2006. Вип. 4. С. 212-215.

9. Бялик В. Антропологічний зміст інформаційної мовної картини світу. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2016. Вип. 146. С. 3-8.

10. Голобородько К.Ю. Когнітивна лінгвістика: дослідницький інструментарій та моделювання концептосфери митця. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Лінгвістика»*. 2006. Вип. 4. С. 295-300.

11. Голобородько К.Ю. Лінгвістичний статус концепту. *Культура народів Причорномор'я*. 2002. № 32. С. 27-30.

12. Жаботинська С.А. Типи онтологій для наративних концептів (на матеріалі медійного наративного концепту COVID-19). *Виклики та парадокси соціальної взаємодії в постмодерному світі: лінгвістичні та психологічні аспекти*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, 15-16 квітня 2021 р./ Луцьк: Волинський нац. ун-т імені Лесі Українки. С. 17-21.

13. Іваненко С.М., Карпусь А.К. Лінгвостилістична інтерпретація тексту (для факультетів іноземних мов університетів і педагогічних вищих закладів освіти): Підручник. Київ : КДПУ, 1998. 176 с.

14. Ковтанюк М. Розмежування термінів «концепт» і «поняття» в лінгвістичних дослідженнях. *Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія*. 2003. Вип. 155. С. 3-7.

15. Кравченко Я.П. Концептуальна метафора гри у повісті П. Хандке «Страх воротаря пред одинадцятиметровим». *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія*. 2020. Вип. 23. С. 57-63 DOI 10.34079/2226-3055-2020-13-23-57-63

16. Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту. Тернопіль : Підручники і посібники, 2005. 416 с.

17. Кухаренко В.А. Інтерпретація тексту. Вінниця : Нова книга, 2004. 272 с.

18. Маркова О.І. Когнітивний підхід як осгловний спосіб дослідження мовних явищ. *Актуальні питання та проблеми розвитку сучасної мови та літератури*: Міжнародна науково-практична конференція, м. Одеса, 16-17 серпня 2019 року. С. 17-20.

19. Мартинюк А.П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики. Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2011. 196 с.

20. Небелюк Л. Когнітивнеі механізми творення евфемізмів американського англомовного політичного дискурсу. *Актуальні питання вивчення германських, романських і слов'янських мов і літератур та методики викладання іноземних мов*: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, м. Вінниця, 25 січня 2021 року. С. 72-75.

21. Пасинок В.Г. (від. ред.). *Германістика у XXI столітті: когнітивна, соціо- та прагмалінгвістика*: тези доповідей III Всеукраїнської наукової конференції германістів з міжнародною участю, м. Харків, 5 квітня 2014 року. 152 с.

22. Петров І.Л. Культурологічні засади поняття «концепт». URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/21429/28-Petrov.pdf?sequence=1>

23. Петров О.О. Метафоричне моделювання когнітивної структури концепту ЩЕДРІСТЬ у британській, німецькій, українській і російській

ській лінгвокультурах: особливості фразеологічної об'єктивації. *Opera Slavica*. 2016. Вип. XXVI, 2, Р. 17-26.

24. Пихтовникова Л.С. Самоорганізація концепта в художественном произведении. *Актуальні проблеми функціонування мови і літератури в сучасному полікультурному суспільстві* : матеріали V міжнародної науково-практичної конференції, м. Мелітополь, 25–26 вересня 2020 р. Мелітополь, 2020. С. 83–88.

25. Потапенко С. Почему спор – это не война: как украинские события обогащают когнитивную лингвистику. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2016. Вип. 146. С. 36-40.

26. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с. ISBN 966-685-189-X.

27. Селіванова О. (2006). Концептуальний аналіз: проблеми та принципи. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Лінгвістика»*. 2006. Вип. 4. С. 194-197.

28. Скаб М. Методика концептуального аналізу: проблеми та вирішення. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Лінгвістика»*. 2006. Вип. 4. С.356-360.

29. Скідан О. Модельовання концептів у різних наукових парадигмах. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Лінгвістика»*. 2007. Вип. 5. С. 360-369.

30. Чернищенко І. Мова, культура, мовна особистість та мовна картина світу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Лінгвістика»*. 2006. Вип. 4. С. 198-200.

31. Яковлева В. Взаємозв'язок ментальності та мовної системи. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Лінгвістика»*. 2006. Вип. 4. С. 201-204.

32. Ames C. Competitive, cooperative and individual goal structures: A cognitive-motivational analysis. *Research on motivation in education*. Greenwich, CT : Academic Press, 1984. Vol.1. P. 177-208.

33. Belekhova L. Prototypical vs non-prototypical interpretation of poetic texts. *Journal of British and American Studies*. 2000. Vol. 6. P. 160-166.

34. Dobrovan T.I. The English preposition “by” from a cognitive perspective. *Нова філологія*. 2002. № 14. P. 58-64.

35. Lakoff J, Turner M. *Leben in Metaphern. Konstruktion und Gebrauch von Sprachbildern*. 10. Auflage. Aus d. Amerikanischen v. Astrid Hildenbrand Heidelberg; Carl-Auer-Systeme-Verlag. 2021. 272 S.

36. Langacker R. *Foundations of cognitive grammar: In 2 volumes*. Stanford : Standford Univ. Press, 1987. Vol. 1. 540 p.

37. Mykhaenko V. Conceptual analysis: componential analysis. *Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія*. 2014. Вип. 720. P. 77-86.
38. Wierzbicka A. *Semantics, Culture and Cognition. Universal Human Concepts in Culture. Specific Configurations*. Oxford : Oxford Univ. Press, 1992. 487 p.
39. Wilkins W. Thematic structure and reflexivization. *Syntax and Semantics*, XXI. 1988. P. 191-192.
40. Wittgenstein L. *Schriften*. 7 Bde. Bd. 2: *Philosophische Bemerkungen*. Aus dem Nachlaß. Herausgegeben von Rush Rhees. 1964.

РОЗДІЛ 3

ОСНОВИ МОВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

3.1. БАЗОВІ ПОНЯТТЯ МОВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

3.1.1. Поняття «комунікація». Обмін інформацією в глобалізованому суспільстві у часи цифровізації майже всіх галузей життя супроводжується стійким інтересом до наукового аналізу процесів мовленнєвої діяльності у сучасної людини.

Термін *комунікація* походить від латинського слова *communicatio* – «єдність, передача, з'єднання, повідомлення», пов'язаного з дієсловом *communico* – «роблю спільним, повідомляю, з'єдную», похідним від *communis* – «спільний» і може вживатись у трьох значеннях:

соціальна комунікація (комунікація, спілкування між людьми та іншими соціальними суб'єктами);

зв'язок (за допомогою технічних засобів);

певна система, за допомогою якої забезпечується сполучення між віддаленими об'єктами (наприклад, підземні комунікації, транспортні комунікації, каналізаційні комунікації тощо).

Мовознавці займаються дослідженням нормативним та ненормативним вживанням слів та словосполучень у мові (як усній, так і письмовій), а також паралінгвальних засобів у процесі комунікації з метою досягнення певного комунікативного результату. Саме мовна комунікація є об'єктом дослідження теорії мовленнєвої комунікації, комунікативної лінгвістики, міжкультурної комунікації тощо.

3.1.2. Комунікативна лінгвістика. Як наука, **комунікативна лінгвістика** почала формуватися у другій половині ХХ ст. **Комунікативна лінгвістика** – розділ і водночас новий напрям сучасної науки про мову, предметом якого є процеси спілкування людей з використанням живої природної мови, а також з урахуванням усіх наявних складових комунікації (фізичних, фізіологічних, психологічних, соціальних, контекстних, ситуативних та ін.) [2, с. 8].

Предметом *комунікативної лінгвістики* є вивчення мови в реальних процесах спілкування (комунікації). До найбільш поширених методів дослідження комунікації належать:

– *Семіотичний аналіз*, суть якого полягає в дослідженні різновидів комунікації з опертям на знакову (семіотичну) природу складників спілкування. Особливістю семіотичного аналізу є використання інструментарію, відпрацьованого лінгвістикою: намагання знайти сталі одиниці коду – знаки, зрозуміти особливості їх поєднання в одиниці вищого рівня, дослідити особливості їх використання людиною.

– *Прагматичний аналіз*, що ґрунтується на вивченні людських вимірів комунікації, пов'язаність їх з мовними структурами. У центрі уваги прагматичного аналізу перебувають такі важливі поняття комунікації, як-от: стратегії й тактики спілкування, оцінні аспекти людської взаємодії, закони, правила й конвенції спілкування тощо.

– *Структурний аналіз*, тобто дослідження елементів кожного явища та їхніх структурних зв'язків (дистрибутивний аналіз, трансформаційний аналіз, метод компонентного аналізу тощо).

– *Дискурс-аналіз*, що ставить собі за мету виявлення соціального контексту спілкування (напр., аналіз побутового діалогу) для виявлення організації засобів мовного коду [2, с. 16-25].

3.1.3. Моделі комунікації. Моделі спілкування з позиції семіотики з урахуванням різних складових комунікативного акту, типів зв'язків між учасниками і плину спілкування класифікуємо на три групи: 1) лінійні, 2) інтерактивні, 3) трансакційні [2, с. 47-51; 42, S. 13-17].

Лінійні моделі були запропоновані американським ученим *Г. Лассвеллом*, американським дослідником з проблем комунікації та штучного інтелекту *К.-Е. Шенноном*, американським мовознавцем *Р. Якобсоном*. У межах лінійних моделей комунікацію розглядають як лінійний, односкерований процес – від відправника (адресанта) до отримувача (адресата). Вони частково охоплюють особливості процесу міжособистісного спілкування, оскільки в них представлені не всі важливі для реальної комунікації чинники.

Інтерактивні моделі, передбачають активність усіх учасників спілкування. Тому обов'язковим елементом комунікації є зворотний зв'язок. Запропонував цю модель спілкування французький філософ **Р. Барт**.

Розглянуті моделі зображають комунікацію як низку дискретних (переривчастих) актів, що мають початок і кінець, і в яких відправник значною мірою детермінує дії того, хто отримує повідомлення.

Трансакційні моделі представляють комунікацію як процес одночасного відправлення і отримання повідомлень комунікаторами, які залежать один від одного як творці комунікативного акту, залишаючись при цьому неповторними особистостями. У таких моделях комунікація постає як процес, у якому люди формують стосунки, взаємодіють один з одним.

Серед трансакційних моделей комунікації найпопулярнішою є модель німецького лінгвіста **В. Шрамма**, котрий тлумачить комунікацію як постійну інформаційну, психологічну, емоційну налаштованість комунікантів один на одного, коли і адресант, і адресат не міняються місцями, а виконують свої функції одночасно.

3.1.4. Компоненти комунікації. Комунікація як мовленнєва діяльність людини має свої компоненти та засоби комунікації.

До **компонентів** комунікації, на думку провідних вчених належать:

– *Адресант (автор, мовець)* – джерело повідомлення, котре кодує свої повідомлення і подає їх у відповідних формах, доступних для адресата (слухача, читача, аудиторії).

– *Адресат* – приймає повідомлення і відповідно інтерпретує його.

– *Повідомлення* – інформація, втілена у конкретний код і передана за допомогою відповідного каналу спілкування, реалізується як засобами мови, так і іншими знаковими системами, зокрема жестами, мімікою, рухами тіла, схемами, діаграмами тощо.

– *Канал комунікації* – засоби мови, що контролюють створення, надсилання та сприйняття повідомлення. Кожне повідомлення вимагає власного шляху передавання від джерела інформації до споживача. Йдеться про усний та письмовий канали передавання інформації, в яких розрізняють вокальний (слуховий, звуковий), візуальний, тактильний, нюховий і смаковий канали.

– *Інформаційний (комунікативний) шум* – вибіркове сприйняття, семантичні перешкоди, інформаційні перевантаження, слабкий зворотний зв'язок тощо.

– *Фільтри* – будь-які обмеження, накладені на інформацію в процесі комунікації. Фільтри можуть бути внутрішніми (психологічними: недовіра, невпевненість тощо) або зовнішніми (цензура, заборони, табу).

– *Зворотний зв'язок (зворотня інформація)* – реакція адресата на повідомлення, яка може бути словесною або несловесною (жестовою, мімічною). Ця реакція допомагає адресантові переконатись у мірі дієвості своїх аргументів, досягненні чи недосягненні комунікативної мети та ін.

– *Контекст і ситуація* – місце і час здійснення спілкування; наявність чи відсутність безпосереднього контакту; можливість бачити, чути адресата; кількість учасників комунікації, офіційність чи неофіційність спілкування та ін. [2, с. 51-66; 26, с. 59-66].

3.2. ПРИРОДА І ФОРМИ КОМУНІКАЦІЇ

3.2.1. Комунікативна діяльність. Комунікація як процес міжособистісного спілкування розгортається послідовно за певними законами, має плин у часі, здійснюється під контролем свідомості учасників, тобто має всі ознаки діяльності. Засновник теорії мовленнєвого спілкування *Дж.Р. Серль* вважає комунікацію одним із різновидів людської діяльності, а саме мовленнєвою діяльністю поряд з трудовою, ігровою, пізнавальною та ін. [70].

Комунікативна діяльність з погляду загальної теорії діяльності не є незалежною і не може розглядатися як самостійна. Адже на перебіг реального спілкування людей, безумовно, впливають різноманітні чинники, зокрема, когнітивні, соціальні, психологічні та інші сутнісні риси та статуси комунікантів; їх плинні, змінні в часі стани; конкретні умови комунікації (визначені контексти і ситуації) тощо [1, с. 202].

Таким чином, комунікативна діяльність повинна розглядатися принаймні не у відриві від соціальної діяльності людини.

3.2.2. Вербальні компоненти спілкування. Провідну роль у міжособистісному спілкуванні відіграють *вербальні компоненти* або *мовні знаки*, засоби мовного коду, тобто слова, словосполучення, речення (повідомлення), тексти, за допомогою яких передається інформація.

З погляду комунікації мову можна визначити як систему спілкування, яка характеризується: 1) спеціалізацією, 2) продуктивністю, 3) недовговічністю, 4) довільністю знаків мовного коду, 5) здатністю до транслювання і 6) обумовленістю культурою.

Спеціалізація мови скерована на створення міжособистісних зв'язків, під час комунікації, коли людина застосовує первинні органи (язик, голосові зв'язки тощо) з метою створення повідомлень, природа яких є семіотичною, в своїй основі символічною.

Продуктивність (креативність) мови пов'язана з динамічністю мовної системи, її постійним розвитком і здатністю до створення нових засобів комунікації.

Недовговічність мови як комунікативного коду зумовлюється специфікою усного мовлення, що триває стільки, скільки говорить певна особа. Розвиток сучасних комунікативних технологій (мобільний зв'язок, Інтернет) суттєво продовжує існування мовлення в часі й просторі.

Довільність знаків мовного коду, що визначаються загальною знаковою природою мови.

Здатність до транслювання (передавання) застосовується для передавання інформації про речі, явища, особи, віддалені в часі й просторі.

Обумовленість культурою пояснюється тим, що мовні знаки завжди мотивовані культурою [2, с. 57-58].

3.2.3. Форми мовної комунікації. Кожен акт людського спілкування відбувається у межах відпрацьованих форм. Різновиди мовного спілкування виокремлюються за різними критеріями, їм властиві певний добір і використання засобів мовного і паралінгвального кодів, стильова і стилістична специфіка тощо.

Водночас у комунікативній лінгвістиці особливе значення мають монолог, діалог і полілог [2, с. 68-82].

Монолог (грец. *monos* – один і *logos* – слово, вчення) (монологічна форма спілкування) – форма мовлення, що виникає внаслідок

док активної мовленнєвої діяльності адресанта, розрахованої на пасивне і опосередковане її сприйняття адресатом (аудиторією).

Діалог – (грец. *dialogos*, бесіда двох) (діалогічна форма спілкування) – форма спілкування, якій притаманний обмін інформацією між двома людьми, котрі перебувають у безпосередньому контакті. В основі діалогу лежить діалогічна єдність: вираження думок та їх сприйняття, реакція на них, що знаходить відображення у структурі цього акту мовлення. Діалог складається з взаємопов'язаних реплік співрозмовників. Діалогічне спілкування є мовленнєвим актом (обміном інформації), у якому нерозривно пов'язані говоріння і слухання – види мовленнєвої діяльності. Основними ознаками діалогу є: намір, цілеспрямованість, правила ведення розмови.

Полілог (грец. *polis* – численний і *logos* – слово, вчення) (полілогічна форма спілкування) – розмова кількох (трьох і більше) осіб.

Полілог – форма мовлення, яка характеризується зміною висловлювань декількох мовців і безпосереднім зв'язком висловлювань з ситуацією.

Полілог часто набуває форми групового спілкування (бесіда, збори, дискусія, гра тощо).

У полілозі відбувається накопичення інформації, що вноситься його учасниками, для нього характерні тематичні перескакування, розрив діалогічних єдностей та ін.

Отже, комунікація людей відбувається у межах конкретних форм, яким властива своя специфіка та свої особливості.

Новітні форми сучасної комунікації див. у підрозділі 3.6.

3.3 КОМУНІКАТИВНИЙ АКТ ТА ЙОГО ОЗНАКИ. ЗАКОНИ УСПІШНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

3.3.1. Загальна характеристика складових комунікативного акту.

Комунікативна діяльність у площині загальної теорії діяльності не розглядається як незалежна та самостійна, оскільки реальне спілкування людей, безумовно, відбувається під впливом різноманітних чинників, зокрема, когнітивних, соціальних, психологічних

та інших сутнісних рис та статусів комунікантів; конкретних умов комунікації (визначених контекстів і ситуацій) тощо [1, с. 202]. Таким чином, комунікативна діяльність повинна розглядатися принаймні не у відриві від соціальної діяльності людини.

Комунікативна діяльність – це завжди спілкування особистостей, а спілкування – це акти взаємодії особистостей, або комунікативні акти.

Комунікативний акт – найзагальніше поняття комунікативної лінгвістики й теорії спілкування; процес, який відбувається в певному місці, на пересіченні осей простору і часу, результатом якого є дискурс (текст) [2, с. 103]. Кожен комунікативний акт має дві складові: комунікативну ситуацію і дискурс. *Ситуація* – фрагмент об'єктивно існуючої реальності, складовою якої є вербальний акт. *Дискурс* – вербалізована мовленнєво-мисленнєва діяльність, складовими якої є лінгвістичні (засоби мовного коду) й нелінгвістичні (засоби інших семіотичних систем) компоненти. Складові комунікативного акту, у свою чергу, мають свої компоненти.

Будь-який комунікативний акт – це взаємодія як мінімум двох осіб за допомогою засобів мовного коду. Важливу роль відіграє комунікативна інтенція. Комунікативна інтенція визначає і організовує зміст комунікативного акту, а також обумовлює стратегію мовленнєвого спілкування. Комунікативна стратегія мовця полягає у доборі мовних засобів комунікації, виборі тональності спілкування, формуванні сприятливої атмосфери взаємодії комунікантів, у виборі комунікативних намірів тощо.

У лінгвістиці не існує єдиної думки щодо стратегій спілкування. Зокроєма **Т. Ван Дейк** та **В. Кінч** виокремлюють 9 стратегій [78], серед яких, на нашу думку, найважливішими є:

- пропозиційні стратегії, що передбачають конструювання пропозицій на основі семантичної інтерпретації, тобто упізнання значень слів та синтаксичних структур у висловленні;

- стратегії локальної когерентності (зв'язності), що встановлюють зв'язки між фактами, викладеними у пропозиціях, на основі лінійного впорядкування;

- макростратегії, що утворюють послідовність макропропозицій таким чином, щоб адресат зміг зрозуміти тематику повідомлення ґрунтуючись на мінімумі інформації з перших пропозицій;

– стилістичні стратегії, завдяки яким добираються та інтерпретуються мовні засоби з огляду на контекстуальну інформацію (напр., формальність спілкування, типи комунікантів тощо);

– конверсаційні (розмовні) стратегії, що забезпечують позмінне виконання ролі мовця залежно від соціальних характеристик комунікантів, а також від невербальних елементів спілкування та ситуативного контексту.

Крім того, виокремлюють наступні стратегії:

власне комунікативну стратегію, тобто правила і послідовність комунікативних дій, яких дотримується адресант [2, с. 119].

кооперативну стратегію втілюється в інформативні та інтерпретативні діалоги (полілоги) – поради, обмін думками, розповіді, повідомлення тощо.

некооперативну знаходить своє втілення в конфліктах, суперечках, претензіях, погрозах, ухиляннях від відповіді [3] тощо.

Зазначимо, що стратегії спілкування залежать від багатьох прагматичних чинників: віку і статі комунікантів, їх соціальних ролей, національно-культурної належності і передбачають певну комунікативну тактику.

Комунікативні тактики визначають лінію поведінки на певному етапі комунікативної взаємодії, виконують функцію способів здійснення стратегії мовлення, формуючи діалог (полілог), групуючи і чергуючи емоційне забарвлення розмови – оцінку, радість, горе, сумнів тощо.

3.3.2. Закони успішної комунікації. У комунікації діють певні закони, пов'язані із закономірностями процесу комунікації, психологічними особливостями учасників спілкування, їх соціальними ролями. Виконання комунікативних законів сприяє успішності комунікації.

Успішна комунікація включає в себе використання нормативних мовних знаків у ситуації спілкування, крім того, мовлення повинне характеризуватися ясністю, чіткістю, стилістичною витриманістю, виразністю, відсутністю інформативно зайвих компонентів тощо. Залежно від того, які мовленнєві норми порушуються, констатуються мовленнєві помилки на різних рівнях мовної системи.

Існує декілька причин виникнення помилок у процесі комунікації [71, с. 182 – 183]:

- Погане слухання. Слухання має бути активним.
- Неврахування орієнтації на слухача.
- Неправильні вербальні сигнали – невербальна комунікація нараховує до 65% того, що передає мовець.
- Незнання аудиторії – повідомлення має спиратися на інтенси, характеристики та потреби конкретної аудиторії.
- Неврахування того, що комунікація є двостороннім процесом. Обов'язково треба враховувати, що, крім процесу передачі інформації, значну роль відіграє зворотна реакція.
- Недотримання елементарних правил ввічливості – агресивного і грубого комунікатора сприймають інакше, ніж ввічливого та зацікавленого інтересами аудиторії.

Щоб комунікативна діяльність була успішною і завершилася взаєморозумінням, її учасники повинні виявляти готовність до комунікації, очікувати від неї певних результатів, мати уявлення про взаємостосунки зі співрозмовником та знання про можливості висловлення. Умови успішності комунікації представлені постулатами *Г.П. Грайса* [52], які мають задовольняти принцип комунікативного співробітництва, що розкриває та відображає комунікативну компетенцію людини.

Постулат кількості передбачає, що повідомляється рівно стільки інформації, скільки потрібно для певної мети спілкування і для подальшого успішного продовження розмови.

Постулат якості зводиться до того, що комуніканти виходять із презумпції достовірності інформації, тобто інформація повинна бути правдивою.

Постулат релевантності інформації передбачає важливість повідомлення відповідно до певних умов спілкування.

Постулат манери мовлення передбачає ясність, логічність, послідовність та виразність мовлення.

Існують також принципи, які уточнюють постулат кооперації – ввічливість і тактовність звертання, які враховують, що будь-яке спілкування проходить у рамках соціально прийнятої поведінки, тобто адресоване висловлювання оформлюється етикетною рамкою, оскільки мовою забороняється наносити своєму співрозмовнику шкоду, якщо метою є досягнення комунікативної узгодженості.

Отже, успішна комунікація – це дотримання певних мовних норм, або законів, які засвоюються шляхом наслідування і навчання й реалізуються в спілкуванні переважно автоматично.

3.4. НЕВЕРБАЛЬНА КОМУНІКАЦІЯ

3.4.1. Невербальні засоби комунікації. Люди обмінюються інформацією не тільки за допомогою мовних знаків, а і за допомогою багатьох інших засобів – жестів, міміки, постав тіла, одягу, зачісок, запахів тощо. Усе це називається невербальними повідомленнями, тобто невербальними комунікативними компонентами, якими користується людина в ході міжособистісного спілкування, багатий, різноманітний і має довгу історію розвитку.

Невербальні засоби спілкування – елементи комунікативного коду, які мають немовиу (але знакову) природу і разом із засобами мовного коду служать для створення, передавання і сприйняття повідомлень. Невербальна комунікація може також застосовуватись і як засіб «пом'якшення» вербальної, традиційним є використання несловесних каналів комунікації й у діяльності найбільш закритих організацій – секретних служб і містичних братств.

Ученими встановлено, що різноманітні невербальні сигнали в особистісному спілкуванні несуть від 60 до 80 % інформації. Це означає, що більша частина спілкування здійснюється без участі засобів мовного коду, але з орієнтацією на інші його складові: паралінгвістичні елементи, елементи інших семіотичних систем тощо [2, с. 59].

До невербальних компонентів, як правило, відносять: акустичну, оптичну, тактильно-кінестезичну (пов'язану з тілесними відчуттями), ольфакторну (пов'язану із запахами) і темпоральну (пов'язану із часом) інформації у спілкуванні. Крім того, невербальними за своєю природою, хоча й знаковими, є компоненти інших семіотичних систем. Усіх їх інтерпретують як паралінгвістичні [42, S. 80-95]. У кожному компоненті невербальної комунікації виокремлюють певні складові частини. Наприклад, в акустичній інформації виокремлюють екстралінгвістику (пау-

зи, кашель тощо) та просодіку (тембр, тон голосу, тональність тощо); в оптичній системі розрізняють кінетику, проксеміку, графеміку та зовнішній вигляд людини. Розглянемо докладніше кінесику та проксеміку.

3.4.2. Кінесика (грец. *kinesis* – рух), один із найважливіших засобів невербального спілкування, який найбільшою мірою впливає на його перебіг. **Р. Бірдвістел**, засновник кінесики, визначає кінеми як елементарні акти людських рухів, за допомогою яких відбувається спілкування людей. Кінестетичні сигнали (міміка, жести, постава тіла тощо) можуть бути підсвідомими (неконтрольованими) і свідомими (контрольованими). *Підсвідомі неконтрольовані сигнали* – це повідомлення, що надсилаються мозком і є зовнішнім віддзеркаленням насамперед емоційного стану людини. *Свідомі (контрольовані)* – це набуті, відпрацьовані сигнали [42, S. 81].

Деякі кінестетичні засоби увійшли в систему комунікації цілих націй, стали національно-культурними засобами комунікації (жести привітання, прощання тощо), напр., насушення брів – незадоволення, гнів; опущення куточків зімкнених губ – незнання; усмішка з одночасним примруженням очей – іронія, насмішка з когось.

Зоровий контакт з мовцем, встановлений адресатом комунікативного акту, підтверджує у більшості культур включення останнього в процес спілкування, його зацікавленість в предметі розмови і в продовженні взаємодії.

У спілкуванні носіями різного типу інформації є також жести, пов'язані з емоційними станами комунікантів. На думку американського дослідників **А. Піза** та **Б. Піз** [24], мову рухів людського тіла можна зрозуміти шляхом аналізу «поведінки» частин тіла в різних ситуаціях спілкування. Вони виявили різні типи емоційних станів людини, аналізуючи жести, очі, положення тіла тощо учасників психотерапевтичних сеансів, звертаючи увагу також на гендерні особливості співрозмовників. Крім того, особливу увагу науковці звернули на 13 типових жестів, що супроводжують людину протягом життя, напр., кивати головою, руки в боки тощо, а також запропонували 6 секретів позитивної мови тіла [24, с. 246-269; 411].

Добре відомо, що емоційніша людина, то більше жестів вона використовує в процесі комунікації. Важко уявити собі, напр.,

спілкування італійців, іспанців або арабів, дуже емоційних за своєю природою, без жестикуляції та постійної зміни виразу обличчя. Японці, навпаки, скоріш за все не дозволять собі показувати якісь знаки пальцями, міняти вираз обличчя тощо.

Слід зазначити, що використання жестів завжди культурно визначено.

Міміка, тобто вираз обличчя, також відіграє важливу роль в процесі спілкування. Міміка є показником почуттів, емоцій, настроїв людини й оцінюється співрозмовником на рівні підсвідомості.

Міміка належить до етнічних ознак певної мовної спільноти. Якщо, наприклад, французам та іспанцям притаманна рухлива міміка, то фіни значно стриманіші, а серед японців і донині поширене обличчя-маска без жодного виразу емоцій та почуттів.

Важливим невербальним знаком етикетного спілкування є усмішка. На думку чеського соціолога І. Томана, дружня усмішка усуває настороженість, долає перешкоди у спілкуванні з людьми [58]. *З. Горветт* вважає, що існує 19 видів усмішок, з яких тільки шість дійсно свідчать про гарний настрій того, хто усміхається [6]. І всі ці усмішки певним чином впливають на комунікацію людей.

3.4.3. Проксеміка (лат. *proximus* – розташований близько) – просторові стосунки людей у процесах спілкування. Цей термін належить сучасному американському вченому *Е.Т. Холл* [42, с. 262], котрий першим дослідив просторові чинники та їх вплив на комунікацію. *Е.Т. Холл* тлумачить проксеміку як спосіб структурування і використання людьми мікропростору, напр., відстань між учасниками спілкування та їх розміщення, форма столів під час вирішення ділових питань тощо.

Важливе значення для перебігу комунікації має (особистий) простір, у межах якого перебувають її учасники, оскільки відстань між співрозмовниками впливає на його «комфортність». Остання – національно обумовлена. На близькій відстані прийнято спілкуватися в арабів, японців, французів, греків, італійців, іспанців, на середній – у шведів, англійців, німців, австрійців, швейцарців, на великій – у білого населення Північної Америки, австралійців, новозеландців. Ось чому азійці відгукуються про американців як про холодних і неприязних людей, а ті вважають їх занадто фамільяр-

ними, бо азійці ще мають звичку під час діалогу торкатися співрозмовника, тобто встановлювати тактильний контакт.

За М. Махнієм [18, с. 263-264], в Європі розрізняють кілька різновидів дистанції між комунікантами:

- інтимна (від 0 до 0,4 м),
- особиста (від 0,4 до 1,5 м),
- суспільна (від 1,5 до 4 м),
- відкрита (від 4 до 8 м).

Особливо велике значення мають тактильні контакти (дотики) на початку і в кінці бесіди. Найбільш поширеним серед тактильних контактів є рукостискання – символ довіри та знак поваги. Кожна нація має свої традиції рукостискання: у США воно тверде і руку тиснуть 2-3 рази, у Німеччині – це один твердий потиск, у Франції та Бельгії – рукостискання легке й швидке. В арабських країнах чоловіки часто, перш ніж привітатися, накривають руку одягом. Тут при зустрічі обнімаються, злегка торкаючись щокима та поплескуючи один одного по спині та плечах. У Японії прийнято, вітаючись, вклонятися, а в ряді країн, напр., Франції, Іспанії, неодмінним елементом привітання є обійми та поцілунок (від одного до трьох).

Типи тактильних контактів визначаються приналежністю до певної культури, соціальним статусом, ступенем знайомства. Дослідження тактильних контактів свідчить, що латиноамериканцям притаманна тактильна взаємодія в спілкуванні частіше, аніж північноамериканцям, японці спілкуються тактильно з особами своєї статі, а американці – переважно протилежної тощо [42, с. 269-270].

3.5. КУЛЬТУРА ТА МОВА. МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ

3.5.1. Визначення поняття «культура». Зафіксовано близько 1000 дефініцій «культури», серед яких, за словами дослідників *А. Крьобера* та *К. Клакхона* [цит. за 28, с. 279], виокремлюють описові, історичні, нормативні, психологічні, структурні та генетичні визначення цього складного феномена людського буття. Ми оперуємо наступною дефініцією: *культура* (лат. *colere* – населя-

ти, вирощувати, сприяти, успадковувати) – термін для означення людської поведінки і символічних структур, які надають цій поведінці сенсу і значимості.

Відомо, що в суспільстві традиційно розрізняють два основні напрямки культури – матеріальний і духовний, ідентифікація яких пов'язана зі сферами людської діяльності – матеріальною і духовною. Матеріальна культура апелює до виробничої діяльності людства та її результатів, духовна стосується області свідомості, пізнання, моралі, виховання, освіти, науки, мистецтва, літератури та інших сторін духовної діяльності людини. Сюди також належать релігія і міфологія, світоглядні, політичні, моральні та інші уявлення людей. Між матеріальною і духовною культурою існує тісна органічна єдність.

Специфіка культурних знань полягає в охопленні освіти, науки, мистецтва, літератури, міфології, моралі, політики, права, релігії. При цьому всі їх елементи взаємодіють між собою, утворюючи єдину систему такого складного явища, як культура.

Знання національної культури уособлюють надбання культур різних соціальних верств і прошарків населення кожного окремого суспільства. Кожен народ, створюючи власну національну культуру, тим самим робить внесок у світову культуру, здійснюючи за її допомогою зв'язок з навколишньою природою та іншими народами.

Однією з найважливіших функцій культурних знань є передача соціального досвіду, тому її називають інформаційною. Культура виступає єдиним механізмом передачі соціального досвіду від покоління до покоління, від епохи до епохи, від однієї країни до іншої. Іншою провідною функцією культурних знань є пізнавальна. Вона тісно пов'язана з першою і впливає з неї. Культура, яка концентрує в собі кращий соціальний досвід багатьох людських поколінь, набуває здатності створювати сприятливі умови для його пізнання і засвоєння. Регулятивна функція культури пов'язана, перш за все, з визначенням (регуляцією) різних сторін, видів суспільної і особистої діяльності людей. Ціннісна функція відображає важливий якісний стан культурних знань людини, суспільства. Саме система цінностей формує у людини певні ціннісні потреби і орієнтацію [15].

3.5.2. Культура, мова та мовлення. Мова – це дзеркало навколишнього світу, яка відображає дійсність і створює свою картину світу, специфічну й унікальну для кожної мови і, відповідно, народу, етнічної групи, мовного колективу, що користується цією мовою як засобом спілкування. Мова, як один з видів людської діяльності, виявляється складовою частиною культури, обумовленої як сукупність результатів людської діяльності в різних сферах життя людини: виробничої, суспільної, духовної.

Мова співвідноситься в першу чергу із національною культурою, завдяки чому, за *А. Постригань* [25, с. 113], розкриваються наступні твердження про те, що 1) мова є дзеркалом культури, бо в ній відображено навколишній світ, національний характер, менталітет, традиції, систему цінностей; 2) мова є скарбницею культури, оскільки зберігає культурні надбання в лексиці, граматиці, фразеології, у фольклорі, літературі; 3) мова є носієм культури, ретранслятором національної культури від покоління до покоління; 4) мова є інструментом культури, оскільки формує національний характер носія мови, зафіксований у мові світобачення, менталітету, комплексу морально-етичних цінностей народу.

У мовознавстві існує два терміни «культура мови» та «культура мовлення», згідно з якими культура мови є наукою, а культура мовлення є досконалим володінням мовою [22; 23].

Отже, *культура мови* – це розділ науки про мову, що розглядає питання додержання мовних норм і доречності вживання виразових засобів мови в мовленні. *Культура мовлення* – це володіння адресантом нормами усного і писемного літературного мовлення, уміння використовувати зображальні засоби мовного коду в різних умовах спілкування [2, с. 330]. У культурі мовлення виділяють: правильне мовлення; мовна майстерність. *Правильне мовлення* – це додержання усталених мовних норм української літературної мови. З цієї точки зору мова може розцінюватися як *правильна (норма)*, так і *неправильна (помилка)* [42, S. 105-109].

3.5.3. Міжкультурна комунікація. Однією з важливих рис нашого часу є зростання кількості людей, котрі знаходяться у контакті з культурами, відмінними від їх рідної культури. Процес всевітньої глобалізації сприяє розумінню комунікації між різними культурними системами як істотного елемента картини сучасного

світу. Пов'язані з явищем глобалізації процеси передбачають часті регулярні контакти у різних сферах між представниками різних культур. Така ситуація вимагає вирішення поставлених практичних завдань та питань культурної адаптації представників однієї культури на теренах існування іншої культурної спільноти.

На думку вчених [42], датою народження міжкультурної комунікації як академічної дисципліни варто вважати 1954 рік, коли вийшла у світло книга *Е.Т. Хола і Д. Трагера* «Culture as Communication» («Культура як комунікація»), у якій автори вперше запропонували для широкого вживання термін «міжкультурна комунікація», що відбивала, на їхню думку, особливу галузь людських відносин. Пізніше основні положення та ідеї міжкультурної комунікації були більш докладно розвинуті у відомій роботі *Е.Т. Хола* «The Silent Language» («Німа мова», 1959) де автор показав тісний зв'язок між культурою і комунікацією. Розвиваючи свої ідеї про взаємозв'язок культури і комунікації, *Е.Т. Хол* прийшов до висновку про необхідність навчання культури.

Термін «міжкультурна комунікація» у вузькому змісті з'явився в літературі в 1970-х роках. Уперше визначення міжкультурної комунікації було надано у праці *Л. Самовара і Р. Портера* «Комунікація між культурами» (Communication between Cultures), вперше надрукованій в 1972 р. До цього часу сформувався і науковий напрямок, серцевиною якого стало вивчення комунікативних невдач і їхніх наслідків у ситуаціях міжкультурного спілкування.

З 80-х років минулого століття дослідники США і Західної Європи у галузі соціології, культурології, психології, лінгвістики, філософії виявляють підвищений інтерес до проблематики міжкультурної комунікації. Серед найголовніших завдань теорії міжкультурної комунікації – попередження і усунення міжкультурних непорозумінь. Дослідженням цих питань займаються наукові школи та інститути, а також вчені в різних країнах світу, зокрема в Україні, Німеччині, США тощо (див. праці А. Катного, Л. Ковбасюк, О. Микуляк, Ч. Фелдеш).

Більшість запропонованих визначень терміна «міжкультурна комунікація» (Interkulturelle Kommunikation, Cross Cultural Communication) базуються на протиставленні *міжкультурного* і *внутрішньокультурного* (інтракультурного) спілкування

(intercultural and intracultural communication): «міжкультурна комунікація має місце, коли виробник повідомлення – представник однієї культури, а отримувач повідомлення – іншої» [67, с. 15];

Зазначимо, що деякі науковці звертають увагу на різницю між міжкультурною та кроскультурною комунікацією, підкреслюючи той факт, що міжкультурна комунікація аналізує спілкування представників різних культур, ґрунтуючись на їхніх відмінностях, а кроскультурна комунікація займається у першу чергу зіставними дослідженнями взаємодії під час міжкільтурного спілкування і фактично є складовою міжкультурної комунікації [53, vii].

Характерною рисою міжкультурної комунікації є усвідомлення відмінності самого партнера, а також відмінності його мотивацій, інтенцій, фонових знань, коду (мови, жестики, символіки, умовних знаків, тощо). Отже, міжкультурна і внутрішньокультурна комунікація є, безумовно, спорідненими явищами: обидва цих явища протікають при взаємодії людей у конкретному місці й за певного оточення; обидва включають елементи мовної гри і характеризуються деякою подібністю і відмінністю культур їх учасників; успіх обох залежить від взаємної узгодженості, суперництва і співробітництва [54].

Відомо, що важливу роль у міжособистісному спілкуванні відіграють вербальні компоненти, які є основними носіями значень повідомлень. Водночас деякі дослідники стверджують, що частка невербальних сигналів у міжособистісному спілкуванні становить 60% – 80% [2, с. 58-59], що доводить важливість вивчення елементів інших семіотичних систем. При взаємодії культур можуть виникати ненавмисні збої у процесі комунікації і конфлікти, спричинені відмінностями вербальних і невербальних кодів у носіїв різних культур.

Слід зазначити, що важливу роль в міжкультурній комунікації відіграють специфічні символи, стереотипи, упередження, національний мовний етикет тощо. Так, дослідження міжкультурних непорозумінь у процесі перекладу *К.С. Мальцевою* [17] дозволило встановити, між іншим, що:

– Комунікативні стратегії різних культур формуються у співвідношенні до поведінкових норм даної культури і у відповідності до припустимої і бажаної комунікативної поведінки всередині культури.

– Комунікативні канали культури відображають її пріоритети у ціннісній ієрархії, що можуть суттєво відрізнятись в різних культурах і спричиняти проблеми у порозумінні між представниками різних культур.

– Несумірності між комунікативними сценаріями різних культур не вичерпуються лінгвістичною та поведінковою сферами і стосуються розбіжностей у культурному досвіді різних культурних спільнот, що впливає на структуру та конфігурацію систем комунікативних установок, властивих даним спільнотам.

– Комунікативні провалля між культурами можуть бути усунені шляхом введення штучних процедур (підвищення міжкультурної компетентності комунікантів; стимулювання їх крос-культурної сензитивності шляхом орієнтування та інструктажу (інформованості про типові для іншої культури реакції та ситуації, а також відповідні практичні рекомендації) тощо.

3.6. НОВІТНІ ФОРМИ КОМУНІКАЦІЇ

Поява мережі Інтернет в США наприкінці 60-х років із проекту мережі з комутацією пакетів Агентства перспективних дослідницьких проектів Міноборони США під назвою ARPANET, а також стрімкий розвиток мобільного, «стільникового» зв'язку на початку XXI століття докорінно змінили комунікацію сучасної людини, яка спілкується здебільшого опосередковано, асинхронно, за допомогою різних сучасних гаджетів.

Згідно із новими каналами комунікації можна виокремити 2 великі групи новітніх форм сучасної комунікації: 1) форми комунікації, опосередковані мобільним зв'язком (mobile communication, SMS-Kommunikation) та 2) форми комунікації, опосередковані комп'ютером та мережею Інтернет (computer mediated communication, digital communication, computervermittelte Kommunikation, computerbasierte Kommunikation, Digitale Kommunikation).

До першої групи належать так звана **смс-комунікація**, що полягає в обміні смс-повідомленнями, короткими текстовими повідомленнями SMS (Short Message Service), довжиною в 160

друкованих знаків (літер або цифрових символів), між користувачами мобільного зв'язку. Перше смс-повідомлення «Merry Christmas-92» було відправлено *Нейлом Пануортом*, інженером компанії Vodafone, 3 грудня 1992 року напередодні Різдва [72].

Смс-комунікація становила інтерес для багатьох дослідників мови на початку ХХ ст., коли мобільні телефони ставали важливою частиною повсякденного життя людини, оскільки вона дуже вплинула не тільки на зміни комунікативної діяльності людини, а й на зміни у лексичному, граматичному, синтаксичному рівні мови, унаслідок чого виник термін «SMS-мова» (SMS-Sprache, Handy-Sprache, SMS Language). Характерними ознаками цієї мови, що є популярною перш за все серед молоді є [63; 68]:

- наявність скорочень та аббревіатур;
- вживання великої кількості англіцизмів;
- неповні (еліптичні речення);
- використання смайлів, емотиконів
- наявність граматичних помилок.

До другої групи належить багато засобів комунікації, зокрема 1) відеоконференція (Adobe Connect, Microsoft Office Life Meeting, Zoom); 2) чат (групової чи персональної комунікації); 3) месенджери (Telegram, Viber, WhatsApp, Twitter); 4) листування електронною поштою (e-mail); 5) інтернет-щоденник (блог); 6) форуми; 7) соціальні мережі (Facebook, TikTok); 8) віртуальні світи (AltSpaceVR) та ін.

До основних ознак комунікації, опосередкованої Інтернетом, можна зарахувати [6; 47; 48; 63]:

1. Анонімність, що сприяє безкарності, розкутості і безвідповідальності учасників спілкування (використання прізвиськ, нікнеймів; утворення аватарів).

2. Добровільність контактів.

3. Емоційне наповнення тексту, що виражається використанням графічних знаків, емотиконів, емодзі тощо.

4. Прагнення до нетипової, ненормативної поведінки.

5. Залежність від співрозмовника у спілкуванні, оскільки не завжди відомо, чи має твій співрозмовник намір далі спілкуватися з тобою.

6. Асинхронність комунікації, оскільки Інтернет уможливило спілкування з людьми з різних країн, які живуть у різних часових просторах.

7. Яскрава наочність.

8. Усно-письмовий характер мовлення.

9. Мультимедійність (наявність покликань, відео- й аудіофайлів та ін.)

Унаслідок пандемії коронавірусу, що розпочалася у березні 2020 року, такі форми цифрової комунікації як відеоконференція (Adobe Connect, Microsoft Office Life Meeting, Zoom) набули особливої важливості, оскільки саме вони уможливили професійну діяльність людей в усьому світі в режимі реального часу, які змушені працювати дистанційно. Відеоконференції стали невід'ємною складовою діяльності різних організацій та установ, навчального процесу у школах та університетах, проведення форумів, конференцій та вебсеминарів.

Зауважимо, що новітні форми цифрової комунікації, зокрема месенджери та різні соціальні мережі відіграють неабияку роль у житті сучасної людини. Йдеться як про місце для особистого спілкування, так і про простір для професійної діяльності, ведення бізнесу, створення іміджу країни, організації, навчального закладу; як про булінг й нездорове онлайн-життя окремої людини, так і про поширення фейків та пропаганди у світовому масштабі та ін.

Увагу дослідників новітніх форм комунікації привертають наступні перспективні питання цифрової комунікації:

– порівняння різних форм цифрової комунікації з урахуванням наявних здобутків та змінами у інтеракції (див. праці К. Дюршейд, Л.А. Ковбасюк, П. Шлобінські, К. Френер, К. Фрік);

– використання невербальних засобів у різних формах комунікації (див. праці М. Бейсвенгера, К. Дюршейд, Л.А. Ковбасюк, Ш. Папперта);

– інтеракція під час цифрової комунікації (див. праці М. Бейсвенгера, К. Тега, А. Вірц);

– можливості цифрової комунікації в організації успішного навчального процесу (див. працю З. Довчіна)

3.7. АНАЛІЗ КОМУНІКАТИВНОЇ СИТУАЦІЇ

Аналіз комунікативної ситуації можна проводити за різними моделями, враховуючи факт спілкування між представниками однієї культури чи представниками різних культурних спільнот.

Аналіз комунікативної ситуації за Ф.С. Бацевичем [2, с. 273-276]:

1. Контекст і ситуація спілкування (місце, час спілкування; канали комунікації; комунікативний шум тощо).
2. Комунікативна поведінка учасників спілкування (мета, стратегія, тактика, типи спілкування тощо).
3. Аспекти мовного коду (мовленнєві жанри, дотримання культури мовлення тощо).
4. Характеристика паралінгвістичних засобів спілкування.

Модель аналізу комунікативної ситуації міжкультурної комунікації. До моделі **Ф.С. Бацевича** пропонуємо додати аналіз за **А. Томасом** [77, S. 118]:

1. Встановити наявність конфлікту у спілкуванні між представниками різних культур.
2. Встановити культурне підґрунтя даної ситуації.
3. Інтерпретувати поведінку учасників спілкування.
4. Уявити себе на місці учасників спілкування, описати свою стратегію спілкування.
5. Запропонувати спосіб вирішення проблеми.

3.8. МОДУЛІ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

3.8.1. Спираючись на модель аналізу комунікативної ситуації, охарактеризувати комунікативний фрагмент у будь-якому німецькомовному художньому тексті.

3.8.2. Написати реферат на тему «Текст і дискурс у комунікації». Визначити поняття «текст», «дискурс», проінформувати аудиторію про новітні вивчення дискурсу в сучасній лінгвістиці.

3.8.3. Підготуватися до обговорення теми «Текст і дискурс у комунікації».

3.8.4. Охарактеризувати ситуацію міжкультурної комунікації:

Українська здобувачка вищої освіти Марина, котра навчається за стипендією Еразмус+ в Університеті міста Бамберг, запрошується своїм колегою Янісом на День народження у біргартен. Марина дуже радіє і з великим задоволенням починає розмірковувати про подарунок, цікава книга і привітальна листівка – ось що підійде. У біргартен Марина приходить вчасно, тримаючи у руках подарунок. Із великим подивом вона констатує той факт, що подарунок тільки в неї. Крім того, кожен із гостей замовляє собі, що хоче і платить за це. Усі спілкуються, слухають музику духового оркестру. Через годину «святкування» Яніс знімає свою бейсболку і підходить із нею до кожного, а усі присутні кладуть у неї по 5 євро. Марина розгублено дивиться на Яніса....

3.8.5. Оперуючи отриманими теоретичними знаннями, підготуватися матеріал щодо останніх досягнень у сучасній вітчизняній комунікативній лінгвістиці, аналізуючи важливість отриманих результатів багатоаспектних досліджень.

3.8.6. Наведіть 2-3 приклади повідомлень із будь-якого месенджера, поясніть вживання емодзі та їхнє значення.

3.9. ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Поняття «комунікація».
2. Базові поняття комунікативної лінгвістики.
3. Моделі комунікації.
4. Сутність комунікативної діяльності..
5. Основні ознаки найбільш важливих форм спілкування.
6. Комунікативний акт та його складові.
7. Закони успішної комунікації.
8. Невербальні компоненти комунікативної діяльності.
9. Зв'язок мови, культури та мовлення.
10. Предмет та об'єкт міжкультурної комунікації.
11. Новітні здобутки вітчизняних та зарубіжних лінгвістів у комунікативній лінгвістиці.
12. Новітні засоби комунікації та їхня характеристика.

3.10. ТЕСТ

1. Мовознавство займається дослідженням комунікації, яка є:
А. засобом зв'язку між віддаленими об'єктами
Б. зв'язком за допомогою технічних засобів
В. спілкуванням між людьми та іншими соціальними суб'єктами

2. Термін *комунікація* вживається у 3 значеннях:
А. зв'язок між людьми, система сполучення між об'єктами, соціальна комунікація
Б. соціальна комунікація, зв'язок за допомогою технічних засобів, система сполучення між об'єктами
В. спілкування, система сполучення між об'єктами, зв'язок за допомогою технічних засобів

3. До методів дослідження комунікації НЕ належить:
А. прагматичний аналіз
Б. аналіз словникових дефініцій
В. дискурс-аналіз

4. Лінійна модель комунікації була запропонована:
А. В.Шраммом
Б. О. Лурія
В. Р. Якобсоном

5. Постулати успішності комунікації розробив:
А. В.Шрамм
Б. П. Грайс
В. Г. Почепцов

6. Канал комунікації – це:
А. процеси взаємодії вербальних і невербальних компонентів спілкування
Б. це правила і послідовність комунікативних дій
В. засоби мови, які контролюють створення, надсилання та сприйняття повідомлення

7. Невербальні сигнали містять:

- A. 50 % інформації
- B. 60%-80% інформації
- C. 40% інформації

8. Мовні знаки завжди мотивовані:

- A. культурою
- B. ситуацією спілкування
- B. каналом комунікації

9. За способом взаємодії між комунікантами виділяють:

- A. письмове спілкування
- B. монолог
- B. мовлення безпосередньої комунікації

10. Полілог це:

- A. усний запланований виступ
- B. спілкування двох або більше осіб
- B. комунікація між двома особами

11. Комунікативна інтенція мовця обумовлює:

- A. поведінку співрозмовника
- B. стратегію спілкування
- B. відстань між комунікантами

12. Між комунікантами розрізняють ... типи відстані:

- A. 3
- B. 7
- B. 4

13. Функції невербальних засобів комунікації є:

- A. заміщення вербальних повідомлень
- B. регулювання розмови
- B. покрокове змістове планування мети

14. Зоровий контакт з мовцем підтверджує:

- A. позитивне ставлення

- Б. приниження
- В. включення у процес спілкування

15. Культура мовлення це:

- А. володіння адресантом нормами усного і писемного літературного мовлення
- Б. відображення стану культурних знань людини, суспільства
- В. розділ науки про мову, що розглядає питання додержання мовних норм

16. Вперше визначення “міжкультурної комунікації” зустрічається:

- А. у роботі Е. Хола „The Silent Language” („Німа мова”)
- Б. у праці Л. Самовара і Р. Портера „Комунікація між культурами”
- В. у книзі Є. Хола і Д. Трагера „Culture as Communication” („Культура як комунікація”)

17. Причиною міжкультурних непорозумінь може бути:

- А. неоднакове розуміння повідомлення
- Б. розбіжностей у культурному досвіді різних культурних спільнот
- В. універсальна поведінка, спільна для всіх культур

18. Смс-повідомлення містять ... знаків:

- А. 180
- Б. 200
- В. 160

19. Застосунок WhatsApp є:

- А. месенджером
- Б. відеоконференцією
- В. чатом

20. Електронне листування є:

- А. синхронним
- Б. асинхронним
- В. Face-to-face спілкуванням

ЛІТЕРАТУРА ДО РОЗДІЛУ 3

1. Бацевич Ф.С. Нариси з комунікативної лінгвістики: Монографія. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. 281 с.
2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. К: Академія, 2004. 343 с.
3. Белова А. Д. Комунікативні стратегії і тактики: проблеми систематики. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2004. № 10. С. 11–16.
4. Гайдасенко І. Канали комунікації та лексичні засоби їх вираження (на матеріала назв чуттєвої сфери). *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія “Лінгвістика”*. 2007. Вип. 5. С. 174–180
5. Горветт З. 19 видів усмішок. <https://www.bbc.com/ukrainian/vert-fut-39568520>(date of access: 09.12.2021).
6. Дмитрієва О.А., Рибалко О.О., Гладковський С.С. *Особливості Інтернет-спілкування*. URL: <http://masters.donntu.org/2004/eltf/rybalko/library/art4.htm> (дата звернення: 09.11.2021).
7. Дука М. Типологія невербальних засобів комунікації для формування лінгвосоціокультурної компетентності у процесі англomовного читання. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2016. Вип. 4. С. 243-252
8. Дяків Х. Інтеракціональна лінгвістика у сучасних лінгвістичних дослідженнях. *Комунікація у сучасному соціумі*: матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. Львів, 8 червня 2018 р. / за ред. Н. Микитенко, Л. Морської, Т. Яхонтової. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2018. С. 22–23.
9. Ковбасюк Л.А. Вигуки в німецькомовних смс- і WHATSAPP-повідомленнях. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. № 12. С. 94-99
10. Ковбасюк Л.А. Невербальні засоби спілкування в сучасній німецькомовній Інтернет-комунікації. *«Мова і культура»*. 2011. Вип. 14. Т. № 9 (145). С. 174-177
11. Ковбасюк Л.А. Неофіційні ойконіми сучасної німецької мови у міжкультурній комунікації. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Перекладознавство та міжкультурна комунікація»*. 2019. Вип. 1. С. 291-296.
12. Ковбасюк Л.А. Особливості етикету в смс-комунікації (на матеріалі німецької мови). *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія “Лінгвістика”*. 2008. Вип. 8. С. 361-364.
13. Корнева Л.М. Невербальні засоби в міжкультурній комунікації. *Культура народів Причорномор'я*. 2004. N 49. Т. 1. С. 88-90.

14. Кочерган М.П. Загальне мовознавство. 3-є вид. К.: Академія, 2010. 464 с.
15. Культурологія: теорія та історія культури. Навч. посіб. Видання 3тє, перероб. та доп./За ред. І. І. Тюрменко. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 370 с.
16. Макарук, Л.А. Мультиmodalність сучасного англомовного масмедійного комунікативного простору : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04. Запоріжжя, 2019. 40 с.
17. Мальцева К.С. Міжкультурні непорозуміння і проблема міжкультурного перекладу: Автореф. дис... канд. філософ. наук: 09.00.04. К., 2002. 20 с.
18. Махній М. Homo ethnikos. Психологія і культура. Чернігів: Лозовий В.М, 2012.
19. Микуляк О.В. Міжкультурна комунікація та міжкультурний дискурс у контексті лінгвістичних досліджень. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Перекладознавство та міжкультурна комунікація»*. 2018. Вип. 1. С. 64-69.
20. Науменко А.М. Мова і діалог культур. *Вісник ХНУ*. 2004. № 635. С. 118-122.
21. Ніколаєнко І.В. Міжкультурна комунікація і мова. URL: http://www.rusnauka.com/13.DNI_2007/Philologia/21224.doc.htm (дата звернення: 09.12.2021).
22. Окуневич Т. До проблеми культури мови і культури мовлення. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»*. 2005. Вип. 2. С. 151-155.
23. Пентелюк М.П. Культура мови і стилістика. К.: Вежа, 1994. 240 с.
24. Піз А., Піз Б. Мова рухів тіла. Розширене видання К.: КМ-Букс, 2021. 416 с.
25. Постригань А.В. Мова як інструмент міжкультурної комунікації для формування особистості. *Стратегії міжкультурної комунікації в мовній освіті сучасного ВНЗ*. матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 15 березня 2016 р.). К.: КНЕУ, 2016. С. 112-115.
26. Почепцов Г.Г. Теорія комунікації. К.: ВЦ Київський університет, 1999. 308с.
27. Рудик І.М. Культурна специфіка невербального коду в міжкультурній комунікації. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2005. № 23. С. 101-103.
28. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с. ISBN 966-8791-16-9.

29. Славова Л.Л. Комунікативні максими успішності політичного дискурсу. *Проблеми семантики слова, речення та тексту*. 2009. Вип. 23. С. 353-361

30. Стародубцева О.А. Лексико-семантичні засоби кінетичної характеристики персонажа (на матеріалі французького роману ХХ століття): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.05. К., 2002. 21 с.

31. Томан І. Мистецтво говорити. К.: Політвидав України, 1989. 293 с

32. Чугу С. Вивчення взаємодії мови і культури в контексті зміни наукових парадигм. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія "Лінгвістика"*. 2005. Вип. 2. С. 38 – 40.

33. Шинкаренко Т. «Комфортна дистанція», щира усмішка і – о'кей? URL: <http://www.viche.info/index.php?action=archive&id=133> (дата звернення: 09.12.2021).

34. Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики: Енциклопедичний словник. К.: АртЕк, 1998. С. 191-192.

35. Шумарова Н.П. Мовна компетенція особистості. Соціопсихолінгвістичний аспект. Автореф. дис. ... доктора філол. наук: 10.02.02; 10.02.01. Київ, 1994. 16 с.

36. Янова О.А. Номінативно-комунікативний аспект позначення усмішки як компонента невербальної поведінки (на матеріалі сучасної англійської мови): автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04. Київ, 2002. 19 с.

37. Яценкова О.В. Комунікативний процес в діловій сфері. *Філологічні науки*. Суми: СумДПУ, 2002. С. 206 -212.

38. Anderson, K.E. Getting acquainted with social networks and apps: it is time to talk about TikTok. *Library Hi Tech News*. 2020. Vol. 4(37), Pp. 7-12. <https://doi.org/10.1108/LHTN-01-2020-0001>

39. Artamonova O., Androutsopoulos, J. Smartphone-Based Language Practices among Refugees: Mediational Repertoires in Two Families. *Journal für Medienlinguistik*. 2020. Vol. 2(2). Pp. 60–89. <https://doi.org/10.21248/jfml.2019.14> (date of access: 14.12.2021).

40. Reißwenger M. Internetbasierte Kommunikation als Textformenbasierte Interaktion: ein neuer Vorschlag zu einem alten Problem. *Deutsch in sozialen Medien: interaktiv, multimodal, vielfältig. Jahrbuch 2019 des Leibniz-Instituts für Deutsche Sprache*. / H. Lobin, K. Marx & A. Schmidt (Hrsg.). Berlin/Boston: de Gruyter, 2020. S. 291-318.

41. Reißwenger, M. & Pappert, S. Small Talk mit Bildzeichen. Der Beitrag von Emojis zur digitalen Alltagskommunikation. *Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik*. 2020. 50 (1). S- 89-114. URL: <http://link.springer.com/article/10.1007/s41244-020-00160-5> (date of access: 14.12.2021).

42. Bolten J. Interkulturelle Kommunikation. Texte und Übungen zum interkulturellen Handeln. Sternenfels: Wissenschaft und Praktik, 2003. 396 S.
43. Couper-Kuhlen E. Language over time. Some old and new uses of OKAY in American English. *Interactional Linguistics*. 2021. Vol. 1:1, pp. 33–63 <https://doi.org/10.1075/il.20008.cou>
44. Couper-Kuhlen E., Selting, M. *Interactional Linguistics: Studying Language in Social Interaction*. Cambridge: Cambridge University Press, 2018. doi:10.1017/9781139507318.
45. Dovchin S. *Digital Communication, Linguistic Diversity and Education*. Oxford: Peter Lang, 2020. 236 p. URL: <https://www.peterlang.com/document/1058324> (date of access: 14.12.2021).
46. Dürscheid Ch. E-Mail – verändert sie das Schreiben? *Websprache.net. Sprache und Kommunikation im Internet*. 2005. S. 85-97.
47. Dürscheid Ch., Frick K. Keyboard-to-Screen-Kommunikation gestern und heute. SMS und WhatsApp im Vergleich. *Sprachen? Vielfalt! Sprache und Kommunikation in der Gesellschaft und den Medien. Eine Online-Festschrift zum Jubiläum von Peter Schlobinski*. 2014. URL: <https://www.mediensprache.net/de/networx/networx-64.aspx> (date of access: 01.10.2021).
48. Dürscheid C., Siever Ch. M. Jenseits des Alphabets – Kommunikation mit Emojis. *Zeitschrift für germanistische Linguistik*. 2017. Vol. 45, No. 2. Pp. 256-285. <https://doi.org/10.1515/zgl-2017-0013>
49. Frehner, C. *Email – SMS – MMS : the linguistic creativity of asynchronous discourse in the new media age*. Bern: Peter Lang, 2008. 294 P.
50. Földes C. Das Beziehungsgeflecht zwischen Sprache und Kultur: Forschungsrückblick, Zugänge und Beschreibungstendenzen. *Glottology. International Journal of Theoretical Linguistics*. 2021. Vol. 12.1. Pp. 9-46. <https://doi.org/10.1515/glott-2020-2014>.
51. Gionoulis E., Lukas R.A. *Wilde Emoticons, Kaomoji, and Emoj. The Transformation of Communication in the Digital Age*. London: Routledge, 2021. 262 p.
52. Grice, H. Paul. Logik und Konversation. *Sprachwissenschaft: Ein Reader*, edited by L. Hoffmann. Berlin, Boston: De Gruyter, 2019. Pp. 283-302 <https://doi.org/10.1515/9783110588972-022>
53. Gudykunst W. B. *Cross-cultural and intercultural communication*. California: Sage, 2003. 312 p.
54. Heringer H.J. *Interkulturelle Kommunikation*. Basel: Francke, 2004. 240 S.
55. Höflich J. R., Rössler P. Mobile schriftliche Kommunikation oder: E-Mail für das Handy. Die Bedeutung elektronischer Kurznachrichten

(Short Message Service) am Beispiel jugendlicher Handynutzer. *Medien & Kommunikationswissenschaft*. 2001. 49. Jg., H. 4. S. 437–461

56. Holly W., Ludwig, J. Aspekte einer kulturwissenschaftlichen Linguistik. *Sprache – Kultur – Kommunikation. Ein internationales Handbuch zu Linguistik als Kulturwissenschaft* (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 43), Berlin & Boston: De Gruyter Mouton, 2016. pp. 944–956.

57. Huber J., Schwarz C. SMS-Kommunikation im mehrsprachigen Raum. Schriftsprachliche Variation deutschsprachiger SMS-Nutzer/-innen in Südtirol. Hannover : Gottfried Wilhelm Leibniz Universität, Seminar für deutsche Literatur und Sprache, 2017. 29 S.

58. Imo W., Lanwer J. Ph. Interaktionale Linguistik. Eine Einführung. Berlin: J.B. Metzler, 2019. 339 S.

59. Jones R.H., Chik, A., Hafner, C.A. Discourse and digital practices: Doing discourse analysis in the digital age. London: Routledge, 2015. URL: <https://www.routledge.com/Discourse-and-Digital-Practices-Doing-discourse-analysis-in-the-digital/Jones-Chik-Hafner/p/book/9781138022331> (date of access: 14.12.2021).

60. Kačny A., Lukas K. Sprach- und Kulturkontakte aus interkultureller Sicht. *Studia Germanica Gedanensia*. 2011. 25. S. 9–20

61. Kovbasyuk L.A. Instant Messaging vom Smartphone aus linguistischer Sicht. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»*. 2017. Вип. 27. С. 151–156.

62. Kovbasyuk, L.A. Internetbasierte Kommunikation aus Linguistischer Sicht: Weblogs. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Серія «Філологія»*. 2014. Кн. 2. С. 99–103.

63. Kovbasyuk L.A. Kommunikation im Internet: E-Mail und Chat. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»*. 2010. Вип. 12. С. 326–330.

64. Kovbasyuk L.A. Die SMS-Kommunikation als Gegenstand der germanistischen Forschung. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія “Лінгвістика”*. 2007. Вип. 5. С. 284–287

65. Lin M. Is There an Essential Difference between Intercultural and Intracultural Communication? *Intercultural Communication*. 2003-2004. 6. URL: <http://www.immi.se/intercultural/nr6/lin.htm> (date of access: 14.12.2021).

66. Pappert S. Zu kommunikativen Funktionen von Emojis in der WhatsApp-Kommunikation. *Empirische Erforschung internetbasierter Kommunikation/ M. Beißwenger* (ed.). Berlin, Boston: De Gruyter, 2017. Pp. 175-212. <https://doi.org/10.1515/9783110567786-007>

67. Porter R.E., Samovar L. A, McDaniel E.R. (eds.) *Intercultural Communication: A reader*. 13th edition. Belmont: Wadsworth Publishing Company, 2012. 518 p.
68. Roothaan A. Interkulturell, transkulturell, cross-cultural: warum wir alle drei Begriffe brauchen. *Polylog. Zeitschrift für interkulturelles Philosophieren*. 2018. H. 40. S. 67-82.
69. Schlobinski P. Von HDL bis DUBIDODO. (K)ein Wörterbuch zur SMS. Mannheim/Zürich: Dudenverlag, 2009. 128 S.
70. Searle J. R. How performatives work. *Essays in Speech Act Theory / D. Vanderveken, S. Kubo* (eds.). Amsterdam: John Benjamins, 2001. Pp. 85-117
71. Seitel I.P. *The Practice of Public Relations*. N.Y.: Academic Press, 1992. Pp. 182-183
72. Siever T. Wahrheit, Lüge, Internet. *Der Deutschunterricht*. 2016. Nr. 3. S. 78–82.
73. Simsen. Eine Pilotstudie zu sprachlichen und kommunikativen Aspekten in der SMS-Kommunikation. / Schlobinski P. et al. Hannover : Gottfried Wilhelm Leibniz Universität, Seminar für deutsche Literatur und Sprache, 2001. 38 S.
74. SMS. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/SMS> (date of access: 14.12.2021).
75. Streek J. The emancipation of gestures. *Interactional Linguistics*. 2021. Vol. 1:1. Pp. 90–122. <https://doi.org/10.1075/il.20013.str>
76. Tagg C. *Exploring Digital Communication. Language in Action*. London: Routledge, 2015. 291 p.
77. Thomas A. *Kulturstandards in der internationaler Begegnung*. Saarbruecken: Breitenbach, 1991. 250 S.
78. Van Dijk, T.A., & Kintsch W. *Strategies of Discourse Comprehension*. New York: Academic Press, 1983. 302 p.
79. Wirz A. Warte, ich guck mal, ob der da ist...!: Private Kommunikation in der Videokonferenz und räumliche Orientierung im Interaktionshybrid. *Online-Diskurse: Theorien und Methoden transmedialer Online-Diskursforschung*. Köln: Herbert von Halem, 2013. S. 285–312

РОЗДІЛ 4 МОВА Й СОЦІУМ

4.1. СОЦІОЛІНГВІСТИКА ТА ЇЇ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

4.1.1. Соціолінгвістика як наука. Процес взаємодії та взаємовпливу мови й суспільства досліджується у площині соціолінгвістики, науки що виникла на теренах мовознавства, соціології, етнотрифії, психології, культурної антропології у другій половині ХХ ст. За *О.О. Селівановою* [42, с. 318], термін «соціолінгвістика» є витвором американського соціолога *Х. Каррі*, хоча схожий термін, а саме «соціальна лінгвістика» використовував радянський мовознавець *Б. Ларін* ще в 1928 році в статті, присвяченій мові міста як особливого явища. Зауважимо, що у мовознавчій літературі залежно від наукових шкіл зустрічаються такі терміни-синоніми, як-от: «соціологія мови», «лінгвосоціологія», «соціологічне мовознавство» та ін.

До засновників соціолінгвістичних досліджень можна віднести таких закордонних й вітчизняних науковців, як-от: *У. Лабова, А. Мейє, Дж. Фьорс, Л. Ставицька, Є. Поливанов, М. Марр* та ін., які досліджували норми мовного вживання, мовні зміни та соціальні умови, соціальну диференсацію мови, суспільні функції мови тощо.

Предмет соціолінгвістики можна звести до таких питань: 1) як соціальний чинник впливає на функціонування мов; 2) як він відображається в мовній структурі; 3) як мови взаємодіють [18, с. 325]

У залежності від проблематики соціолінгвістики, яка є різноманітною та достатньо широкою, у її межах виокремлюють мікро- та макролінгвістику, що вивчають індивідуальне мовлення/мовлення мікрогруп й мовну ситуацію у країні, певному регіоні відповідно; синхронну та діахронну соціолінгвістику; прикладну соціолінгвістику; психолінгвістику, що висвітлює утворення,

сприйняття та формування мовлення в їх взаємодії із системою мови; (соціально) діалектологію; еколінгвістику, що висвітлює мову як складову системи співіснування людини, суспільства і природи; етнолінгвістику, що вивчає мову та її зв'язок із різними сторонами матеріальної і духовної культури етносу; контактну лінгвістику, варіативну лінгвістику; гендерну лінгвістику та ін.

Базовими поняттями соціолінгвістики, запропонованими згідно із класифікацією *А. Загітко* та *І. Кудрейко* [12, с. 21-22] та укладачами соціолінгвістичного компедіума *Г. Красовської, О. Сухомлинова* та *П. Сигеди* є мовне суспільство, мовний код, двомовність, багатомовність, літературна мова, рідна мова, діалект, соціолект, соціальна поширеність мови, соціально-територіальна диференціація мови, соціально зумовлена варіативність мови та ін.

4.1.2. Напрями сучасних досліджень. Варіативність мови, зумовлена екстралінгвістичними чинниками, в першу чергу соціальними розбіжностями мовців, є тим базовим поняттям соціолінгвістики, що ретельно досліджується мовознавцями. Нормативність мовних одиниць та їхня варіативність на фонетичному, семантичному, граматичному, синтаксичному тощо рівнях здебільшого плюроцентричних мов, до яких належать англійська мова з її стандартними мовними варіантами у Великій Британії, США, німецька мова з німецьким, австрійським та швейцарським варіантами, іспанська мова зі стандартними варіантами в Іспанії, Аргентині, Мексиці та ін. мови, стають об'єктом вивчення варіативної соціолінгвістики (Language Varieties, Variationslinguistik, Varietätenlinguistik). До сучасних мовознавців, які активно займаються дослідженнями у цій царині, належать: *У. Аммон, Х. Бікель, Ч. Боберг, Л. Бюлов, О. Ленц, К.В. Вуколова, К. Дюршайд, Т. Кендалл, Дж. О'Салліван* та ін. Особлива увага приділяється аналізу молодіжного соціолекту, молодіжної мови, йдеться про студії таких мовознавців, як-от: *К. Дюршайд, Х. Файардо, Т. Шавловська, Ю. Шпітцмюллер*.

Зміни, що відбуваються в мовах унаслідок двомовності, багатомовності або впливу глобальних міграційних процесів у світі, також звертають до себе увагу лінгвістів сьогодення, як-от: *І. Гоголін, Л.В. Ставицька, Е. Ціглер* тощо. Перемикання кодів («Code-Switching», «Sprachwechsel»), тобто використання декіль-

кох варіантів мови у комунікативній ситуації з метою власної ідентифікації в залежності від екстралінгвальних факторів аналізуються з особливою увагою соціолінгвістами, оскільки комунікативна діяльність у глобалізованому світі, в якому двомовність та багатомовність є звичайном явищем, стає достатньо складним процесом. Особливої актуальності перемикування кодів набуває, напр., в сучасних європейських мовах відповідно до міграційних хвиль та зростання кількості біженців із Близького Сходу, Афганістану тощо унаслідок війн, насильницької зміни влади. Наукові праці *Н. Мюллер*, *П. Гарднер-Хлорос* та ін. спрямовані саме на дослідження перемикування кодів у різних культурах.

У світлі новітніх здобутків соціолінгвістики звернімо увагу на дослідження так званої «легкої мови» («easy language», «leichte Sprache») у різних мовних середовищах, тобто спрощеного письмового варіанту мови, завдяки якому можна легко та швидко зрозуміти складні фахові тексти, напр., законодавчі, юридичні тощо. Тема легкої мови або простої мови стає все більш актуальною у площині соціолінгвістика завдяки намаганням долучити всіх людей без обмежень до участі у певних аспектах суспільно-політичної діяльності (наприклад, освіта, політика, сім'я тощо). Йдеться так би мовити про інтеграцію людей різних цільових груп із різних соціальних прошарків, здебільшого із міграційним підґрунтям або низьким рівнем освіти, психічними та фізичними вадами та ін., до активного соціального життя суспільства (61, S. 11-24.). У ФРН ґрунтовним вивченням «легкої» мови займаються науковці університета Хільдесхайм *У. Бредель* та *К. Маас*. Крім того, «легка мова» висвітлюється в працях *Д. Ланге* та *З. Ханзен-Шіппи*.

До новітніх здобутків американомовних соціолінгвістичних студій належить серед іншого і багатоаспектний аналіз «тілесного» супроводу мовлення, що став об'єктом дослідження «embodied sociolinguistics» («втілена соціолінгвістика»), за *М. Бухгольц* та *К. Холл*, науковиць університету Колорадо, які вперше запропонували цей термін у [62]. Соціолінгвістика цього напрямку висвітлює взаємозв'язок мови і фізичного тіла мовця, що охоплює суб'єктивні жести, міміку, голос, власний стиль, визначення своєї статті та ін., що відіграють важливу роль щодо інтерпретації мовлення в процесі соціальної інтеракції. Зауважимо,

що питання виокремлення нового напрямку соціолінгвістичних досліджень обговорювалось у наукових розвідках цієї дослідниці ще у 2010 р, (див. працю Л. Ціманна та К. Холл).

Дослідженнями у цій царині займаються *М. Бухгольц, Д.М. Голдштайн, Е. Фріке, К. Холл* тощо. Серед ґрунтовних робіт у цій царині зазначимо статтю колективу авторів про соціо-політичну силу мовлення американського президента Д. Трампа «Trump's Comedic Gestures as Political Weapon» [73].

4.2. ЛІНГВОГЕНДЕРОЛОГІЯ

4.2.1. Загальні положення. Останнє десятиліття у мовознавстві характеризується переходом від лінгвістики структурної до лінгвістики антропологічної. *Антропологічна лінгвістика* розглядає мовні явища в тісному зв'язку з людиною, її мисленням та духовно-практичною діяльністю, взаємодіє з психологією, теорією комунікації, етнологією, культурологією, соціологією, когнітологією, семіотикою. І в цьому виявляється синергетичне бачення того, що відбулося й нині відбувається з мовою та інтерпретованим людиною навколишнім світом.

Антропоцентризм сприяв виокремленню *феміністської лінгвістики* як результату Нового жіночого руху в США та Німеччини в кінці 60-х на початку 70-х років ХХ ст. У цей період соціологи і філософи розмежовують поняття «біологічна стать» (Sexus, Geschlecht) і «соціальна стать» (Gender). До засновниць феміністської лінгвістики належать *Р. Лакофф, Б. Торн та Н. Хейлі*, котрі вплинули на наукові розвідки німецьких дослідниць у площині нового лінгвістичного напрямку, зокрема, *Л. Пуш, М. Хеллінгер* та ін., лінгвістичні дослідження яких проводилися, за словами *К. Райс* [93, S. 743] з позиції «жінки-жертви» («Frau-als-Opfer-Perspektive») у мові.

Все вищезазначене сприяє зростанню інтересу українських мовознавців до гендеру (див., напр., праці А.М. Архангельської, О.І. Горошко, О.П. Левченко, Л.О. Ставицької тощо). До прикладу, на початку ХХ ст. на базі відділу соціолінгвістики Інституту української мови Національної Академії Наук України діяв Київ-

ський міський семінар із гендерної лінгвістики, впродовж 2003–2007 рр. – семінар із лінгвогендерології, до участі в якому запрошували науковців, аспірантів, студентів, незалежних дослідників та представників жіночих та молодіжних громадських організацій, що працюють у сфері дослідження гендерних аспектів мови й мовлення та зацікавлені в обміні інформацією, обговоренні досліджуваних проблем і широкому впровадженню гендерної методології у наукову практику.

Зазначимо, що в сучасній Німеччині питання відображення гендеру в мові є достатньо актуальним, на зважаючи на той факт, що ще у 1980 р. у німецькомовному середовищі були опубліковані «Правила щодо запобігання мовного сексизму» [71]. Усі важливі питання щодо гендеру та його відображення у мові легко та доступно пояснюються на сторінці <https://www.genderleicht.de/>.

У 1999 р. було засновано міжнародну інтердисциплінарну асоціацію «The International Gender and Language Association (IGALA)», члени та членкині якої висвітлюють свої основні здобутки щодо дослідження гендеру у журналі «Gender and Language» з 2007 р.

Лінгвогендерологія (гендерна лінгвістика, Gender Linguistics, Gender-Linguistik), що вивчає взаємозв'язок та взаємовплив мови як системи, мовної картини світу людини та її статі й гендера, повинна сприяти розвитку гендерної чутливості, усвідомлення того, що в сучасному суспільстві проблеми дискримінації ще не розв'язані повністю, розуміння того, що вимоги, які соціум висуває до жінок і чоловіків, відрізняються, та що подібні обмеження не йдуть на користь ані жінкам, ані чоловікам, ані, власне, суспільству.

За **А. Архангельською**, лінгвогендерологія суттєво відрізняється від феміністської лінгвістики Америки та Західної Європи «з її ідеологічною заангажованістю та методологічними пріоритетами домінуючого значення статі серед інших екзистенційно значущих параметрів особистості», оскільки «відносно неупереджено й ідеологічно толерантно зосереджується на питаннях відмінностей, подібностей та особливостей репрезентації осіб чоловічої та жіночої статі в мові, проблемах співвідношення біологічного та граматичного роду в одиницях мовної номінації, маскулінного та фемінінного лексикону і дискурсу, стереотипах маскулінного та фемінінного, лінгвальних і комунікативних ас-

пектах чоловічого та жіночого мовлення, гендерно маркованих стратегіях і тактиках комунікації, питаннях мовної особистості, що вивчаються крізь призму соціокультурної статі» [1, с. 91].

4.2.2. Гендер і мова. Термін *гендер* еквівалентний соціальній статі на відміну від біологічної. Категорія гендеру була впроваджена феміністками з метою розрізнення понять «біологічна стать» та «соціокультурна стать».

Власне лінгвістичний інструментарій гендерних студій постає у двох іпостасях, які умовно, розуміючи хисткість меж, можна кваліфікувати таким чином:

1) мова – це інструмент пізнання гендеру як самостійної міждисциплінарної парадигми, як своєрідної інтриги пізнання, – лінгвістична гендерологія;

2) гендерно орієнтовані мовознавчі дослідження – це продукування додаткових знань про мову та комунікацію – гендерна лінгвістика.

Виокремлюють три основні підходи до гендерних досліджень [15]:

У річищі першого – соціологічного підходу – гендер зводять до тлумачення соціальної природи мови жінок і чоловіків та спрямовують на виявлення тих мовних відмінностей, які можна пояснити особливостями перерозподілу соціальної влади в суспільстві. При цьому «жіноча» чи «чоловіча» мови визначають як певну функціональну похідну від основної мови.

Другий – соціопсихолінгвістичний підхід – науково редукує «жіночу» та «чоловічу» мови до особливостей мовленнєвої поведінки статей. Статистичні показники чи визначення середніх параметрів поведінки статей складають каркас для побудови психолінгвістичних теорій типів мовленнєвої поведінки відповідно.

Представники третього підходу акцентують увагу на когнітивному аспекті розбіжностей у мовній поведінці статей. Для них є більш значущим не тільки визначення частотності відмінностей та оперування її показниками, але й створення цілісних лінгвістичних моделей мовних категорій.

У сучасній вітчизняній лінгвістиці, за словами *О. Левченко* та ін. [23], існує розгалужена система напрямів гендерних досліджень, найперспективнішими з яких є: загальні питання та тер-

мінологія гендерних досліджень (див. праці А. Архангельської, О.І. Горошко, О. Чуєшкової), соціолінгвістика (гендерні аспекти соціолектів) (див. працю К.В. Вуколової), вивчення маскуліністності (див. працю Т.А. Купцової), дослідження гендеру у площині комунікативної лінгвістики (див. праці О.В. Комова, М. Навальної), психолінгвістичні, лінгвокультурологічні та крос-культурні дослідження (див. праці Л.Р. Наливайко, Г.О. Черемисіної) тощо. Важливим є аналіз відображення гендеру та гендерних стереотипів у фразеологічних одиницях мови (див. праці Л. Ковбасюк, М. Лозицької, Н. Павленко).

У зарубіжному мовознавстві особлива увага приділяється вивченню загальних питань лінгвокультурології (див. праці К. Мюллер-Шпітцер), гендерних стереотипів (див. працю Х. Ельсен), гендеру у площині комунікативної лінгвістики (див. праці Г. Ціфонун) тощо.

4.2.3. Мовний сексизм. Цей термін розуміють як дискримінацію за статтю в мові. Використовують його більшою мірою стосовно жінок, оскільки вони стають жертвами частіше, ніж чоловіки.

Лінгвістичний сексизм наявний тоді, коли мова «виключає» жінок як меншість, як співрозмовників, як талановитих особистостей та окреслює їх як істот, відмінних та залежних від чоловіків, підпорядкованих останнім. Може існувати на рівні слова, словосполучення, речення, вислову, висловлення, мовного дискурсу.

Найбільш поширеними прикладами мовного сексизму є гендерні стереотипи, асиметрії у використанні паралельних висловів стосовно чоловіків і жінок, а також «невидимість» жінок у мові.

Численні дослідження на матеріалі різних мов виявили наявність спільних рис зображення статей, серед яких є такі:

- зображення чоловіка як норми, а жінки – як відхилення від неї, прикладом чого є використання так званих родових іменників, що начебто означають і чоловіка, й жінку водночас, проте форма яких збігається з формою граматичного чоловічого роду;
- унаслідок цього жінка робиться «невидимою» в мові. У тих випадках, коли вона стає «видимою», її видимість має асиметричний характер: жінку часто роблять «видимою» лише для того, щоб підкреслити її «відхилення» від норми, тобто чоловіка;

– лексичні та граматичні форми жіночого роду залежать і часто утворюються від форм чоловічого роду;

– мовне зображення жінок і чоловіків має стереотипний характер: жінок переважно зображують як сексуальних, а чоловіків – як раціональних істот [цит. за 33, с. 461].

Одним із найбільш важливих досягнень гендерної лінгвістики стало впровадження рекомендацій щодо уникнення сексистської мови, обов'язкового документа для установ, навчальних закладів, видавництва багатьох країн світу.

Приклад:

– уникати відверто образливих для однієї зі статей висловів або таких, що несприятливо зображують представників однієї зі статей, висловів, що представляють представників однієї статі гіршими за іншу;

– уникати зображення статей у стереотипних ролях (напр., менеджер – чоловік, учитель – жінка);

– уникати родових займенників «він», «його», «йому» (напр., «коли студентові потрібно...»). При цьому вилучають займенник, перебудовують речення або використовують множину замість однини) [33, с. 468–469].

Слід зазначити, що на початку ХХІ ст. уживаним стало поняття «мовної толерантності», намагання виважено підбирати способи мовного вираження під час спілкування. Мовна толерантність ґрунтується на етнонаціональній, гендерній, релігійній, конфесійній, віковій толерантності, і є відповіддю суспільства на такі виклики сьогодення, як-от: глобалізація світу, міграція населення, старіння населення, боротьба за рівні права тощо [55].

Досягненням української гендерної лінгвістики стала Постанова Кабінету Міністрів України 437 від 22.05.2019 про введення в новий український правопис фемінітивів, іменників жіночого роду на означення осіб, що утворюються від іменників чоловічого роду за допомогою суфіксів -к-, -иц-(я), -ин-(я), -ес- та інших. Нова редакція правопису була розроблена ще в жовтні 2018 року Українською національною комісією з питань правопису.

Зауважимо, що за інформацією Інститута мовознавства імені О. Потебні Національної академії наук України, часте вживання

нових фемінітивів має певні ризики та сприймається в суспільстві неоднозначно [38], оскільки:

– часте вживання фемінітивів призводить до творення у носіїв мови неприродних новотворів, зокрема вождиця, ворогиня, політикеса тощо, а також «до фонетичного й структурного насилля над мовою»;

– акцентування гендерних відмінностей позбавляє висловлення змістової чіткості та однозначності у контекстах, де відповідне слово виступає в загальному значенні.

Запобігання мовного сексизму, напр., у німецькій мові, не викликає багато питань, оскільки в Німеччині вже певний час є розповсюдженим використання гендерно толерантних висловів, що позначають осіб жіночої та чоловічої статі у множині, зокрема, *Bürger und Bürgerinnen*; *BürgerInnen oder Bürger/-innen*; *Bürger*innen oder Bürger_innen* (у цьому випадку йдеться про осіб, які не визначили свою стать остаточно); *Bürger:innen* [81].

Зауважимо, що при вимові всі ці знаки пунктуації в словах передаються за допомогою паузи.

Отже, проблема співвідношення гендеру й мови є дуже складною, у більшості суспільствах неоднозначною, оскільки мова не лише відбиває ставлення до жінок і чоловіків у суспільстві, а й здатна формувати наше уявлення про статі та ставлення до жінок у різних культурах.

4.3. ПОЛІТИЧНА ЛІНГВІСТИКА

Проблеми мови і влади, мови й ідеології, мови й політики, мовного маніпулювання почали привертати увагу лінгвістів із середини 50-х років ХХ століття (праці П. Бергера, Т. Лукмана, А. Тойнбі). Через три десятиліття з'явилася нова субдисципліна в системі політичних наук – **політична лінгвістика (Politolinguistics, Politolinguistik)** [2, с. 7], що органічно входить до іншої молодшої дисципліни – *етнополітології*.

Предмет політичної лінгвістики – досить широкий і розмаїтий: від аналізу «дискурсів і дискурсивних практик» до «політико-правового режиму мовного життя суспільства» [30, с. 64].

Етапи розвитку політичної лінгвістики, становлення термінологічного апарату, напрямів дослідження та ін. висвітлено в працях як зарубіжних, так і вітчизняних науковців (див. праці В.В. Громовенко, Г. Кемпер, Т. Нієра, Л. Чедроні, А.М. Шарової).

Поняттєвий апарат політичної лінгвістики пов'язаний з **політичною комунікацією** – процесом спілкування політиків. У межах політичної комунікації виокремлюють політичну мову, політичний текст, стиль і жанр політичної мови, політичний і мітинговий дискурси, цінності й анти-цінності.

4.3.1. Політична мова та дискурс. Аналізоване поняття немає чіткого визначення, його розглядають як інструмент боротьби за владу й статус, як своєрідний діалог між партією влади й опозицією, як одну з професійних підмов – варіантів загальнонаціональної мови. *Функції* політичної мови багатогранні: регулятивна, інструментальна, референтна, вироблення вербальних механізмів зв'язку між владою і громадянським суспільством, комунікативна, впливова, емотивна, сугестивна, інформативна, інтегративна, корпоративна тощо.

Політична мова специфічна, оскільки кожне її слово чи словосполучення містить крім загальноновживаного значення ще й безліч прихованих, змінюваних ідеологічних смислів. Цим зумовлене її розшарування на **соціолекти**, тобто «різновид мови, вживаний як засіб спілкування між людьми, пов'язаними тісною соціальною або професійною спільністю, тобто це мова певної соціальної групи. Найістотнішим чинником, що зумовлює виникнення соціальних діалектів, є соціальна неоднорідність суспільства, яке має різноманітні виробничо-професійні, а також вікові групи. Причиною появи соціальних діалектів може бути й соціально-класова неоднорідність суспільства» [48, с.20].

Ознаки того чи того *соціалекту* можна реконструювати через цитати, інвективи, паролні гасла, символи, (зооморфні) метафори, ступінь вербальної агресивності тощо.

Будучи термінологічно невизначеною, політична мова дезорієнтує не лише лінгвоспільноту, а й науковців. Наприклад, поняття «корінний народ» у Конституції України тлумачать то в контексті автохтонності, то в річищі етнічної спільноти, що й призвело з часом до підвищення конфліктогенності.

Політична мова має свій **стиль**, що корелює з певним політиком, певною політичною організацією. Наприклад, ліберали активно використовують іншомовні політичні терміни, націонал-патріоти послуговуються питомими загальнозживаними словами й виразами, екстремісти схиляються до метафоричних/кримінальних образів, емотивних асоціацій, міфів про монстрів і месій, лиходіїв і героїв.

Індивідуалізація політичної мови передбачає функціональну класифікацію. Йдеться про **політичні жанри**, а саме:

- **ритуальні** (вітальне слово, інавгураційні звернення, привітання до свят тощо),
- **орієнтаційні** (укази, доповіді, договори, заяви тощо),
- **агональні** (гасло, листівка, виступ на мітингу),
- **інформативні** (газетна публікація, звернення громадян до політиків).

З 80-х рр. ХХ ст. нідерландський науковець **Т. ван Дейк** заснував центр семіотичних досліджень, який займався, зокрема розробкою техніки аналізу **політичного дискурсу** з метою пояснення впливу ідеології на мовне спілкування та прояснення ролі дискурсу у відтворенні ідеології [30, с. 39].

4.3.2. Мовна політика. Кожна держава, що дбає про свій мовний суверенітет і громадянську ідентичність, турбується про культуру мови й мовленнєвий культурний простір. Інакше кажучи, про мовну політику. **Основним завданням** останньої є поєднання захисту природного мовного середовища та забезпечення належного культурного, інформаційного простору для розвитку всіх мов, що функціонують у державі. Мовна політика має узгодити **принципи** раціональності й справедливості. Порушення цих принципів веде до протистояння й розмежування різних верств населення по лінії «свої – чужі», породжує напруження, страх перед мовою і за мову, а також «мовні війни».

4.3.3. Провідні методи дослідження політичної мови. До найбільш популярних методів дослідження політичної мови належить *метафоричне моделювання* [58, с. 115], що будується «на основі оцінних стратегій та прагматичних інтенцій адресанта» [42, с. 166] та *контент-аналіз*, через який з'ясовують внутрішні

сенси, що стоять за зовнішніми фактами суспільно-політичного життя [43].

Абстрактне поняття усвідомлюють через співвіднесення з власним практичним досвідом. Тут перетинаються сфера-джерело та сфера-ціль.

Метафорична модель існує в свідомості співрозмовників як **архетип і варіативність**. Архетипність виражається через стійке ядро політичної метафори, яке не змінюється у часі й просторі й відтворюється в політичній комунікації впродовж тисячоліть, варіативність, що суперечить архетипності, полягає в тому, що культура, наука, техніка, технології, політичні події тощо впливають на ядро політичної метафори, привносять у нього семантичні зрушення й зміни.

Наприклад:

Метафоричні моделі політичного лідера Німеччини Ангели Меркель репрезентовано шістьма концептуальними схемами: *ПОЛІТИЧНИЙ ЛІДЕР Є (ЛЮДСЬКИЙ) ОРГАНІЗМ / ХВОРОБА / ПРОЩАННЯ / МЕХАНІЗМ / ТЕАТР / БОРОТЬБА* [38, с. 39-40].

Стосовно *контент-аналізу*, то його типи й види розмаїті [11, с. 50-52]. Так званий «стандартний» контент-аналіз передбачає розчленування змісту аналізованого тексту й підрахування кількості одиниць аналізу в словесній тканині останнього [там само, с. 53].

Процедура контент-аналізу, на думку цитованих авторів охоплює сім стадій:

1) підготовка програми аналізу документів (завдання, гіпотези, поняття, об'єкт аналізу тощо);

2) визначення емпіричних моделей аналізу, вибирання матеріалу;

3) розробка методики певного аналізу;

4) пілотажне дослідження, перевірка надійності методики;

5) збір вихідної інформації;

6) кількісна обробка зібраних даних;

7) інтерпретація здобутих результатів, висновків дослідження [17, с. 62]. Для того, щоб інтерпретація здобутих результатів аналізу була коректною, необхідно виходити тільки з наявних результатів, а не з своїх суджень про ці результати.

4.3.4. Напрями досліджень політичної лінгвістики. Сучасна політична лінгвістика висвітлює різні мовленнєві явища

у політичному дискурсі у площині різних лінгвістичних течій та наукових парадигм досліджень. Зарубіжні мовознавці сьогодення аналізують здебільшого взаємозв'язок ідеології та мовлення (див., напр., праці О. Пльокінгера, Й. Шпітцмюллера та ін.), поняття суб'єктивності та політичного позиціонування у політичному дискурсі (див., напр., праці Т. МакНамара), особливості мови у певний історичний період, напр., у часи націонал-соціалізму в Німеччині (див., напр., праці Г. Кемпер), специфіку взаємовпливу мови і влади (див., напр., праці Х. Лобіна), мовне вираження протесту в новітніх засобах комунікації (М. Данг-Ан).

Вітчизняні мовознавці звертають увагу на аналіз лексико-фразеологічного прошарку мови у політичному дискурсі (див., напр., працю С.М. Солдатової), особливостей політичних промов провідних політиків (див., напр., праці О.Л. Ільєнко, В.В. Марченко).

Спільним для представників як вітчизняної, так і закордонної лінгвістики можна вважати дослідження Fake News (за видавництвом Collins [цит. за 4], фальшивої, часто сенсаційної інформації, розповсюдженої під виглядом новин), дослідження яких стало особливо актуальним, за словами колективу дослідників університету м. Мюнстера (Німеччина) [92], після виборів у США 2016 р. (див. праці Ю.Л. Главацької).

Перспективним напрямом досліджень можна вважати дослідження політичного популізму та пропаганди у площині різних лінгвістичних течій (див. праці Т. Ніра, Д. Ремера, К. Шпіс).

4.4. МОДУЛІ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

4.4.1. Дати коротку характеристику соціолінгвістичних досліджень певної проблематики в Україні/Німеччині.

4.4.2. Написати доповідь на тему «Суржикове мовлення»/«Культура мовлення молодіжного соціуму»/«Студентський жаргон/сленг».

4.4.3. Підготувати доповідь на тему «Вплив гендерних стереотипів на виховання здобувачів у навчально-виховному процесі школи-гімназії/школи-ліцею».

4.4.4. Написати реферат на тему «Роль гендерної лінгвістики в початково-виховному процесі української школи».

4.4.5. Знайти інформацію про методи дослідження феміністської лінгвістики (3-5 джерел).

4.4.6. Сформулювати 2-3 питання для дискусії «Політична лінгвістика як механізм маніпуляції масовою свідомістю громадян»

4.4.7. Презентувати найбільш яскраві міфологічні образи сучасного українського/німецького політика/сучасної української/німецької політикини (3-5 слайдів).

4.5. ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Соціолінгвістика як наукова дисципліна.
2. Основні напрями соціолінгвістичних досліджень.
3. Розвиток соціолінгвістики в США.
3. Стан соціолінгвістичних досліджень у Німеччині.
4. Мовна ситуація в Україні.
5. Гендерний аспект лінгвістичного пошуку.
6. Поняття «мовний сексизм».
7. Політична лінгвістика як наукова дисципліна.
8. Теоретичне підґрунтя політичної лінгвістики.
9. Етапи розвитку політичної лінгвістики.
10. Особливості політичної мови.
11. Основні принципи мовної політики.
12. Метафоричні моделі в німецькому політичному дискурсі.
13. Провідні методи дослідження політичної лінгвістики.

4.6. ТЕСТ

1. Соціолінгвістика розвивається на перетині...
 - A. мовознавства й соціології
 - Б. мовознавства й етнології
 - В. мовознавства, соціології, соціальної психології та етнології

2. Термін «соціолінгвістика» введено ...
А. американським соціологом Г. Каррі
Б. американською психологинею Е. Рош
В. радянським мовознавцем Л. Щербою
3. Соціолінгвістика у вузькому розумінні:
А. пояснює всю сукупність «площинних» членувань мови
Б. пояснює усю систему мови та її варіантів
В. пояснює членування мови і її функціонування, яке намічається у площині соціальних груп і суспільних прошарків колективу
4. У 1999 р. було засновано міжнародну інтердисциплінарну асоціацію:
А. Language and Women
Б. Gender Linguistics Studies
В. The International Gender and Language Association
5. «Правила щодо запобігання мовного сексизму» у німецькій мові відомі із:
А. 70-х років XX століття
Б. 80-х років XX століття
В. початку XXI століття
6. Категорія «гендер» була впроваджена з метою розрізнення понять:
А. «чоловік» та «жінка»
Б. «соціальна стать» та «біологічна стать»
В. «біологічна стать» та «соціокультурна стать»
7. Мовний сексизм – це:
А. дискримінація за статтю в мові:
Б. зображення жінки та чоловіка в мові
В. мовне відображення біологічної статі
8. Мовна толерантність ґрунтується на:
А. етнічній приналежності
Б. боротьбі за рівні права
В. релігійній, етнонаціональній та гендерній толерантності

9. Фемінітиви – це:
- А. іменники жіночого роду
 - Б. іменники жіночого роду на означення осіб, що утворюються від іменників чоловічого роду від за допомогою певних суфіксів
 - В. назви жіночих професій
10. Фемінітиви введено в новий український правопис:
- А. 2018 р.
 - Б. 2019 р.
 - В. 2020 р.
11. Період формування політичної лінгвістики як наукової дисципліни збігається з ...
- А. 50и роками ХХ століття
 - Б. 80и роками ХХ століття
 - В. початком ХХІ століття
12. Політична мова є ...
- А. продуктом політиків
 - Б. результатом журналістської діяльності
 - В. варіантом професійної підмови
13. До ритуальних політичних жанрів належать ...
- А. привітання
 - Б. укази
 - В. листівки
14. Політичний стиль корелює з ...
- А. ідеологією країни й ментальністю певного політика
 - Б. політичною ситуацією й стратегією комунікантів
 - В. певним політиком і певною політичною організацією
15. Жанр політичної мови є засобом індивідуалізації тексту за ...
- А. функціональним призначенням
 - Б. комунікативною подією
 - В. критерієм адресату

16. Політичний дискурс є одним із різновидів дискурсу, спрямованим на ...

- А. встановлення зв'язків між партією й лекторатом
- Б. створення знакового образу живого мовлення політика
- В. моделювання інтересів лінгвospільноти

17. Контент-аналіз охоплює:

- А. 9 стадій
- Б. 7 стадій
- В. 5 стадій

18. Для політичної метафори характерні ...

- А. архетипність і варіативність
- Б. стереотипність і етнічність
- В. динамізм і трансформація

19. Fake News набуло популярності після:

- А. перемоги на виборах Б. Обами
- Б. перемоги на виборах Д. Трампа
- В. перемоги на виборах Дж. Байдена

20. Перспективним у політичній лінгвістиці є:

- А. мовний сексизм
- Б. популізм та пропаганда
- В. канали поширення фейків

ЛІТЕРАТУРА ДО РОЗДІЛУ 4

1. Архангельська А. Термінний апарат сучасної лінгвогендерології: проблеми і перспективи становлення. *Людина. Комп'ютер. Комунікація*. 2015. С. 91-94.

2. Вуколова К.В. Соціолінгвістична варіативність мовлення носіїв піттсбурзького діалекту: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Харків, 2017. 281 с.

3. Гнятковська О. Гендерна специфіка реалізації категорії темпоральності в Я-висловленнях художнього дискурсу. *Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія*. 2014. Вип. 720. С. 3-10.

4. Гордієнко Т. Фантастичні фейки й де їх шукати. Як fake news стало поняттям року. <https://ms.detector.media/mediaanalitika/post/20242/2017-12-20-fantastychni-feyku-y-de-ikh-shukaty-yak-fake-news-stalo-ponyattiam-roku/> (дата звернення: 15.01.2022)

5. Горошко О. І. Становлення інформаційного суспільства як фактор трансформації гендерного дискурсу. *Вісник Міжнародного Слов'янського університету*. 2008. С. 6-11.

6. Громовенко В.В. Генезис політичної лінгвістики як самостійної науки. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2014. 11, 1. С. 112-115

7. Дейнеко, С. *Реалізація гендерної політики на сучасному етапі розвитку сектору безпеки та оборони України: стан, проблеми, перспективи*: тези доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції, м. Хмельницький, 25 березня 2020 року. 378 с.

8. Денисенко С. Мова як засіб соціалізації людини. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2016. Вип. 146. С. 9-12.

9. Дмитрієва М.М. Гендерні дослідження в мовознавстві. URL: http://linguistics.kava.kiev.ua/publications/2005/01/13/xmas_28.html (дата звернення: 16.11.2021)

10. Емірсуїнова Г.І. Лексикон сучасного фемінізму (на матеріалі англійської мови): Автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.04. Київ, 2003. 18 с.

11. Єсипенко Н. Методи квантитативної лінгвістики у вивченні профілювання концептів. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Мовознавство*. 2017. № 2 (28). С. 29-36.

12. Загнітко А., Кудрейко, І. Соціолінгвістика: предметно-понятійний апарат. *Вісник Львівського ун-ту. Серія «Філологія»*. 2009. Вип. 46. Ч. 1. С. 16-25.

13. Ільєнко О.Л., Шумейко Л.В. Характеристика мовної особистості президента США Дональда Трампа. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія*. 2020. Вип. 23. С. 170-178.

14. Кісь О. Етнічні гендерні стереотипи та джерела їх конструювання. *Український жіночий рух: здобутки і проблеми*. 2002. № 1. С. 26-43.

15. Ковбасюк Л.А., Касаткін О.С. Власна назва у фразеологічних одиницях сучасної німецької мови: гендерний аспект. *Молодий вчений*. 2015. №2 (17). С. 158-161. URL: <http://molodyvchenuy.in.ua/files/journal/2015/2/327.pdf> (дата звернення: 15.11.2021).

16. Комов О. В. Гендерна диференціація українського мовлення (на матеріалі комп'ютерного дискурсу) : автореф. дис. ... канд. філол. наук :10.02.01. Донецьк, 2014. 17 с.

17. Костенко Н.В., Іванов, В.Ф. Досвід контент-аналізу. К.: Центр вільної преси, 2003. 200 с.

18. Кочерган М. П. Загальне мовознавство. К.: Видавничий центр «Академія», 2010. 464 с.

19. Кравець В.П. (ред.) *Сучасні стратегії гендерної освіти в умовах євроінтеграції*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 10-11 вересня 2020 року). Тернопіль, 2020. 288 с.

20. Красовська Г., Сухомлинов О., Сигеда П. Соціолінгвістичний компендіум. К.: Талком, 2020. 336 с.

21. Купцова Т.А. Критичне осмислення маскуліності в епоху гендерних трансформацій. *Українознавчий альманах*. 2015. Вип. 18. С. 80-82.

22. Курбатова Т. Роль концепту *ПОЛІТИК* в англійськомовній картині світу. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2016. Вип. 146. С. 92-94.

23. Левченко О. Лінгвістичні дослідження гендеру в Україні. *Людина. Комп'ютер. Комунікація*. 2017. С. 74-83.

24. Лозицька М. П. Лінгвокультурний та прагматичний аспекти гендерно маркованих фразеологізмів сучасної німецької мови. Дис. ... д-ра філософії за спец. 035 – Філологія. Луцьк, 2021. 20 с.

25. Маєрчик, М., Плахотнік, О., Ярманова, Г. Гендер для медій. К.: Критика, 2013. URL: <http://www.ua.boell.org/web/650-679.html> (дата звернення: 21.07.2021)

26. Малахова О.А. Гендерочутлива мова vs дискурсивні влади: актуальні питання гендерної лінгвістики в Україні. *Гендерний журнал*

«Я»: *Гендер. На часі*. 2014. № 2 (36). С. 53-67. URL: <http://krona.org.ua/zhurnal-ya.html> (дата звернення: 21.10.2021)

27. Марченко В.В., Чичиркоза А.Ю. Лінгвопрагматична специфіка англomовних політичних дебатів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2018. Вип. 32, 2. С. 65-67.

28. Моїсєєва Н. Оцінна семантика німецьких політичних антропонеологізмів. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2016. 146. С. 249-252.

29. Навальна М. Функціонування іменників жіночої статі в мові інтернет-видання. *Стиль і текст*. 2013. №14. С. 74-80.

30. Нагорна Л.П. Політична мова і мовна політика: діапазон можливостей політичної лінгвістики. К.: Світогляд, 2005. 315 с.

31. Наливайко Л.Р., Грицай, І.О. Основи теорії гендеру: юридичні, політологічні, філософські, педагогічні, лінгвістичні та культурологічні засади. К.: «Хай-Тек Прес», 2018. 348 с.

32. Нелюба А.М. «Гендерна лінгвістика» і малопродуктивні словотворчі засоби. *Лінгвістика*. 2011. Вип. 1 (22). С. 135-142.

33. Основи теорії гендеру. Навчальний посібник. К.: «К.І.С.», 2004. 536 с.

34. Павленко Н.О. Гендерний компонент у структурі та семантиці фразеологічних одиниць сучасної англійської мови: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Запоріжжя, 2017. 210 с.

35. Пірог, І.І., Ізотова, Л.І. Метафора як засіб створення іміджу політичного лідера. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Іноземна філологія*. 2018. № 88. С. 35-42.

36. Почепцов Г.Г. Теорія комунікації. К.: Видавничий центр «Київський університет». 1999. 301 с

37. Почепцов Г.Г. Токсичний інфopocтip. URL: <https://www.aup.com.ua/toksichniy-infoprostir-yak-zberegti-yas/#> (дата звернення: 21.10.2021)

38. Про фемінитиви в сучасній українській мові. URL: <https://cutt.ly/QY8Y4M5>

39. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.

40. Семків В. Парадокси двомовності. Літературна Україна. URL: <https://litukraina.com.ua/2021/06/22/paradoksi-dvomovnosti/> (дата звернення: 21.10.2021)

41. Семененко Л. Проблеми вивчення політичної дійсності в лінгвістиці. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2016. Вип. 146. С. 123-126.

42. Семида О.В. Метафоричне моделювання концепту ВИБОРИ (на матеріалі сучасної англомовної преси). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2020. № 45, 1. С. 164-167.
43. Секунова І.О. Суть та значення контент-аналізу в дослідженні інформаційних матеріалів президентських кампаній в Україні. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2013. Вип. 1. С. 56-59.
44. Ситар Г. Політична лінгвістика. Вінниця: ДонНУ ім. В. Стуса, 2019. 184 с.
45. Скопненко О. Мовний блог: що треба знати про фемінітиви. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/blogs-58435379> (дата звернення: 21.10.2021)
46. Соколова О.В. Стилiстичне аранжування нiмецької полiтичної промови. *Нова фiлологiя*. 2021. Вип. 81, 2. С. 123-129.
47. Солдатова С.М. Відтворення нових українських суспільно-політичних реалій у німецькомовному політичному дискурсі. С.М. Солдатова. *Від фразотворення до дискурсу*. Херсон: Тімекс, 2017. С. 141-151.
48. Ставицька Л. О. Арго, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови. Київ: Критика, 2005. 464 с
49. Ставицька Л.О. Гендер: мова, свідомість, комунікація. К.: Видавництво ТОВ «КММ», 2015. 440 с.
50. Ставицька Л. О. Сучасний стан лінгвогендерологічних досліджень в Україні. *Мовознавство*. 2008. Вип. 3. С. 236-246.
51. Ставицька Л. О., Труб В. М. Суржик: міф, мова, комунікація. *Українськоросійська двомовність. Лінгвосоціокультурні аспекти*. К.: Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2007. С. 31-121.
52. Сучасне суспільство: філософсько-правове дослідження актуальних проблем / Данильян О.Г. та ін. Харків: Право, 2017. 416 с.
53. Фаріон І. Діяхронна соціолінгвістика: історія терміна та галузі мовознавства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2014. № 791. С. 154–162.
54. Фоменко О.С. Гендер і мова. *Основи теорії гендеру*. К.: «К.І.С.», 2014. С. 454–473.
55. Цегельська М.В. Мовні аспекти толерантності (до постановки проблеми). *Проблеми зіставної семантики*. 2007. Вип. 8. С. 101-108.
56. Чуєшкова О. Термінологія гендерної лінгвістики як системи. *Термінологія*. 2018. Вип. 890. С. 81-84.
57. Шавловська Т.С. Емотивність молодіжного лексику (на матеріалі сучасної німецької мови) : автореф. дис ... канд. філол. наук : 10.02.04. Херсон, 2011. 20 с

58. Шарова А.М. Лінгвістичний вимір політичної інформації: становлення політичної лінгвістики. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія: Політологія*. 2019. Вип. 110, 97. С. 110-117.

59. Ammon, U., Bickel, H., Lenz, A.N. Variantenwörterbuch des Deutschen. Die Standardsprache in Österreich, der Schweiz, Deutschland, Liechtenstein, Luxemburg, Ostbelgien und Südtirol sowie Rumänien, Namibia und Mennonitensiedlungen. Völlig neu bearb. 2. Aufl. Berlin/Boston: de Gruyter, 2016. (916 + LXXVIII S.)

60. Boberg C. Variation and change in the phonetics of Canadian English. In *The English Language in Canada: Status, History and Comparative Analysis* Cambridge: Cambridge University Press, 2010. Pp. 199-241.

61. Bredel U., Maaß Ch. Leichte Sprache: theoretische Grundlagen, Orientierung für die Praxis. Berlin: Dudenverlag, 2016. 560 S.

62. Bucholtz M., Hall K. Embodied Sociolinguistics. In: N. Coupland (ed.) *Sociolinguistics. Theoretical Debates* Cambridge: Cambridge University Press, 2016. pp. 173-198.

63. Bülow L., Wallner D. Dialect contact in Salzburg. The case of sein ('to be'). *Variationist Linguistics meets Contact Linguistics*. Göttingen: Vienna University Press, 2020. (Wiener Arbeiten zur Linguistik 6). S. 241–272.

64. Cedroni L. Politolinguistics. Towards a New Analysis of Political Discourse. *Multimodal Communication in Political Speech. Shaping Minds and Social Action*. Berlin, Heidelberg: Springer, 2013. Pp. 220-232.

65. Dang-Anh M. Protest twittern. Eine medienlinguistische Untersuchung von Straßenprotesten. Bielefeldt: transcript Verlag, 2019. 450 S.

66. Dürscheid Ch., Schneider J. G. Standardsprache und Variation. Tübingen: Narr, 2019. 98 S

67. Dürscheid, Ch., Spitzmüller, J. Perspektiven der Jugendsprachforschung- Trends and Developments in Youth Language Research. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2006. 476 S

68. Elsen H. Gender – Sprache – Stereotype. Geschlechtersensibilität in Alltag und Unterricht. Tübingen: Narr, 2020. 250 S.

69. Franz S., Wildfeuer A. Sprachliche Identität in mehrsprachigen Räumen – Deutschbasierte Minderheitensprachen in Italien, der Ukraine und den USA. *Kontaktvarietäten des Deutschen im Ausland / Földes, C. (Hrsg.)*. Tübingen: Narr, 2020. S. 121–144.

70. Gardner-Chloros P. Sociolinguistic factors in code-switching. *The Cambridge Handbook of Linguistic Code-switching* / B. Bullock & A. Toribio (Eds.). Cambridge: Cambridge University Press, 2009. Pp. 97-113.

71. Geschlechtergerechte Sprache. URL: <https://www.bpb.de/nachschlagen/lexika/lexikon-in-einfacher-sprache/331122/geschlechtergerechte-sprache>. (date of access: 09.11.2021).

72. Gogolin I., Siemund P., Schulz M., Davydova, J. Multilingualism, language contacts, and urban areas. Amsterdam: Benjamins, 2013. 379 p.

73. Goldstein D., Hall K., Ingram M. Trump's Comedic Gestures as Political Weapon. *Language in the Trump Era: Scandals and Emergencies* / J. McIntosh, N. Mendoza-Denton (Eds.). Cambridge: Cambridge University Press, 2020. Pp. 97-123.

74. Hlavatska Yu. L. Fake News Functions: Historical Background of their development. *Науковий вісник Херсонського державного університету Серія «Лінгвістика»*. 2018. Вип. 34, Т. 2., С. 150–152.

75. Höhle M. Standardvarietät. *Fachlexikon Deutsch als Fremd- und Zweitsprache*. / H. Barkowski, H.-J. Krumm (Hrsg.). Tübingen: Narr, 2010. S. 319.

76. Hofmann L. Zur Sprache des Rassismus. *Sprachreport*. 2020. 36 (1). S. 40-47.

77. Kämper H. Sprachgebrauch im Nationalsozialismus. Heidelberg: Winter, 2019. 97 S.

78. Kämper H., Schuster B.-M. Sprachliche Sozialgeschichte des Nationalsozialismus. (= Sprache – Politik – Gesellschaft 24). Bremen: Hempen, 2018. 274 S.

79. Krahnert M. Discourse and Political Culture. The language of the 3rd Way in Germany and the UK. Amsterdam: J. Benjamins, 2019. 298 p. <https://doi.org/10.1075/dapsac.86>

80. Lange D. Der Genitiv in der „Leichten Sprache« – das Für und Wider aus theoretischer und empirischer Sicht. *Z. für Angew. Linguistik*. 2019. 70 (1), 37–72.

81. Lobin H. Sprachkampf: Wie die Neue Rechte die deutsche Sprache instrumentalisiert. Berlin: Duden-Verlag, 2021. 192 S.

82. Löffler H. Germanistische Soziolinguistik. Berlin: E. Schmidt, 2005. 222 S.

83. Maaß Ch. Leichte Sprache. Das Regelbuch. Hildesheim: Universität Hildesheim, 2019. 191 S.

84. Müller-Spitzer C. Geschlechtergerechte Sprache aus sprachwissenschaftlicher Sicht. Ein sachlicher Umgang wäre hilfreich. *Zahnärzteblatt Baden-Württemberg*. 2020. Jg. 47, Nr. 10. S. 53-55.

85. Niehr T. Das Unsagbare sagbar machen. Immunisierungsstrategien im öffentlichen Diskurs. *Diskurs, Wissen, Sprache. Linguistische Annäherungen an kulturwissenschaftliche Fragen.* / M. Wengeler, A. Ziem (Hg.): Berlin/Boston: de Gruyter, 2018. S. 139–161.
86. Niehr T. Politischer Sprachgebrauch. *Lublin Studies in Modern Languages and Literature.* 2021. 45 (1), 75–85. URL: <https://journals.umcs.pl/lsmll/article/view/11545/0> (date of access: 09.11.2021).
87. Niehr T. Politolinguistik und/oder Sprachkritik? Das Unbehagen in und an der Deskriptivität. *Linguistik Online.* 2015. 73(4).
88. Plahl S. Texte für alle – das Konzept Leichte Sprache. *Sprachreport.* 2019. 35 (2). S. 36-45.
89. Plöckinger O. Sprache zwischen Politik, Ideologie und Geschichtsschreibung. Analysen historischer und aktueller Übersetzungen von „Mein Kampf“. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2019. 244 S.
90. Projekt Genderleicht. <https://www.genderleicht.de/> (date of access: 09.11.2021).
91. Pusch L. *Das Deutsche als Männersprache.* Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1984. 215 S.
92. Quandt T., Frischlich L., Boberg, S., Schatto-Eckrodt T. Fake News. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1002/9781118841570.iej50128>. (date of access: 20.11.2021).
93. Reiss K. Linguistik: Von Feministischer Linguistik zu Genderbewusster Sprache. *Handbuch Frauen- und Geschlechterforschung/* Becker R., Kortendiek B. (eds). Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2010. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-531-91972-0_89
94. Römer D., Spieß C. Populistischer Sprachgebrauch als Phänomen politischer Kommunikation. *Populismus und Sagbarkeiten in öffentlich-politischen Diskursen. Osnabrücker Beiträge zur Sprachtheorie* OBST. 2019. 95. S. 7–19.
95. Samel I. *Einführung in die feministische Sprachwissenschaft.* Berlin: Schmidt Verlag, 2000. 189 S.
96. Spieß C. Politiksprache und politische Kommunikation. *Handbuch Sprachkritik/* Niehr T., Kilian J., Schiewe J. (eds). Stuttgart: J.B. Metzler, 2020. S. 302-309. https://doi.org/10.1007/978-3-476-04852-3_38
97. Trömel-Plötz S., Guentherodt I., Hellinger M., Pusch, L. F. Richtlinien zur Vermeidung sexistischen Sprachgebrauchs. *Linguistische Berichte.* 1980. Heft 69, S. 15–21.
98. Widgen W. Soziolinguistik und Kontaktlinguistik. Soziolinguistik. Ein internationales Handbuch zur Wissenschaft von Sprache und Gesellschaft, Berlin: de Gruyter Verlag, 2005. URL: <http://www.fb10.uni-bremen.de/>

homepages/wildgen/pdf/soziolinguistiksprachkontakt.pdf (date of access: 09.11.2021).

99. Wildfeuer A., Franz S. Mehrsprachigkeit – Identität – Authentizität. *Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik*. 2021. Vol. 88. Is. 1-2. S. 3-20.

100. Zifonun G. Die demokratische Pflicht und das Sprachsystem: erneute Diskussion um einen geschlechtergerechten Sprachgebrauch. *Sprachreport*. 2021. 34 (4). S. 44-56.

101. Zifonun G. Eine Linguistin denkt nach über den Genderstern. *Sprachreport*. 2021. 37 (2). S. 46-51. <https://doi.org/10.14618/sr-2-2021-zifo>

102. Zimman L., Hall K. Language, Embodiment, and the “Third Sex.” *Language and Identities*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2010. Pp.166-178.

РОЗДІЛ 5

КОРПУСНА ЛІНГВІСТИКА

5.1. СТАНОВЛЕННЯ КОРПУСНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Сучасна наукова думка характеризується тісним поєднанням різних галузей науки, що поглиблюють та розширюють межі одна одної, утворюючи нові наукові парадигми досліджень сьогодення. Зокрема, синергія лінгвістики й кібернетики у 60-ті рр. XX століття сприяла виникненню та стрімкому розвитку комп'ютерної лінгвістики, а згодом – і корпусної лінгвістики, новітньої галузі прикладного мовознавства, що стрімко розвивається та вдосконалюється, починаючи із кінця XX ст.

Першою спробою утворення корпусу текстів можна вважати формування на початку 60-х **Лондонсько-Лундського корпусу текстів** під керівництвом британського професора *Р. Квірка*, що став підґрунтям укладання у 1985 р. повної граматики англійської мови [19, с. 668]. Ґрунтовний корпусний аналіз американського варіанту англійської мови проводився у 1963 р. у Браунівському університеті (США) науковцями *У. Френсисом* і *Г. Кучерою*. Корпус із 500 текстових уривків загальним обсягом 1 мільйон слів створили задля аналізу лінгвістичних ознак американського варіанта англійської мови. **Браунівський корпус** став дуже популярним та вважався певним еталоном для створення інших корпусів текстів завдяки своїй наочності, ясності та чіткості [21; 44, S. 40]. Згодом на матеріалі британської преси 1961 р. уклали британський аналог Браунівського корпусу – **Ланкастерсько-Осло-Бергенський корпус** (Lancaster-Oslo-Bergen), анотована версія якого з'явилася у 1985 році. У 80-ті роки XX ст. було створено **Британський Національний Корпус** (British National Corpus) та **Банк Англійської мови** (Bank of English) [8, с. 40–41]. У 1987 році розроблено **Collins COBUILD**, Міжнародної бази лінгвістичних

данних Бірмінгемського університету, під керівництвом професора *Дж. Сінклера*.

Організація «Європейська корпусна ініціатива» (ECI) [39], створена у 1992 р., опрацювала близько 50 корпусів текстів на різних європейських мовах загальним обсягом 98 мільйонів слів. Головна мета цих корпусів, що за своєю суттю є двомовними, оскільки містять так звані «паралельні» або бітексти (текст однією мовою разом із перекладом іншою мовою), – пошук відповідних словосполучень у різних мовах.

Розвиток корпусної лінгвістики у німецькій германістиці розпочався у 1964 р., коли Інститут німецької мови розпочав роботу над корпусом сучасної німецької мови [37, с. 71]. Німецька корпусна лінгвістика ґрунтується саме на текстових зібраннях Інституту німецької мови імені Лейбніца в м. Маннгейм (Leibnitz-Institut für Deutsche Sprache). Цей академічний корпус отримав назву «**Das deutsche Referenzkorpus**» (**DeReKO**) [33] і формувався Інститутом німецької мови у плідній співпраці із Інститутом машинної обробки мови університету м. Штуттґарт (IMS), Мовознавчим семінаром університету м. Тюбінген протягом 1999-2002 рр. із метою найповнішої репрезентація сучасної німецької мови з 1956 по 2001 рр. Зауважимо, з 2000 року DeReKO постійно поповнюється новою інформацією. Станом на 08.03.23 DeReKO є найбільшим національним корпусом німецької мови, до складу якого входять 55 млрд слів, що містяться, напр., у 4 корпусах писемних текстів сучасної та новітньої німецької мови, Маннгеймських корпусах історичних газет та журналів, корпусах дитячої та підліткової літератури, корпусі мобільної комунікації та ін.

В Україні перші текстові корпуси з'явилися, за *Є. Карніловською* [11], у 1990-х рр. Йдеться про корпус науково-реферативних та публіцистичних текстів, на базі якого створено систему автоматичного орфографічного контролю тексту «Рута» та систему машинного рос.-укр. і укр.-рос. перекладу «Плай». До сучасних шанованих національних корпусів української мови можна віднести:

1) **Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК)** – це колекція текстів українською мовою у супроводі програми, що дозволяє здійснення лінгвістичних досліджень у площині різних сфер літературної мови, а також для

використання під час укладання словників та граматик. У корпусі можуть трапитись слова і сполучення, що не є узуальними. Корпус охоплює період з 1816 по 2020 рр. і містить понад 90 тисяч текстів різних жанрів близько 26 тисячі авторів;

2) **Корпус української мови** є тестовою версією корпусу текстів української мови, розробленою співробітниками лабораторії комп'ютерної лінгвістики Інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка *Н.П. Дарчук* (керівник проекту), *В.М. Сорокіним* (програміст), *О.Б. Сірук*, *Я.В. Ходаківською*, *Н.Г. Чейлітко*, *М.О. Лангенбах*. Корпус складається з підкорпусів художніх, наукових, поетичних, фольклорних, законодавчих та публіцистичних тестів. Загальний обсяг корпусу приблизно 60 млн словоформ.

Різнопланові дослідження у межах корпусної лінгвістики перебувають у центрі уваги багатьох сучасних дослідників. Науковий доробок корпусної лінгвістики поповнюється різноманітними оглядами останніх досягнень у цій галузі (див. праці В. Жуковської, І. Ділая, Л. Ковбасюк). Науковці вивчають загальні теоретичні питання (див. праці М. Айхінгера, О. Демської-Кульчицької, Є. Карпіловської, А. Стефановича, В. Тойберта), синергію когнітивної та корпусної лінгвістики (див. праці С. Т. Гріза, Дж. Ньюмана). Науковий інтерес становлять доробки у корпусній лексикографії (див. праці А. Нолтінг, В. Тойберта), у інтегральних лексикографічних середовищах (див. працю Н. Сніжко), у створенні та вивченні корпусів цифрової комунікації (див. праці М. Байсвенгера, Л. Ковбасюк) та ін.

5.2. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КОРПУСНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Термін «корпусна лінгвістика» ввійшов у сучасне мовознавство наприкінці ХХ ст. завдяки публікації у 1984 році збірки «Corpus Linguistics: Recent Developments in the Use of Computer Corpora in English Language Research» [27].

Корпусна лінгвістика як прикладна мовознавча наука вивчає мову як соціальне явище, що описується даними в певному мовленнєвому акті. За *В. Тойбертом* [65, с. 112], саме в текстах мова

проявляє себе як соціальний феномен, оскільки саме в них мову можна записати, описати й ґрунтовно проаналізувати.

Корпусна лінгвістика аналізує формування та функціонування певних корпусів текстів, тобто великого за обсягом мовного матеріалу, відібраного із різних рівнів та функціональних стилів будь-якої мови світу і зведеного у велику комп'ютеризовану систему завдяки відповідному програмному забезпеченню задля багатоаспектного вивчення мовних явищ в умовах комунікативної діяльності сучасної людини [13, с. 9; 19, с. 667].

За **В. Жуковською** [9, с. 117], «лінгвістичний корпус – це не просто джерело ілюстративних прикладів, а потужний інструмент, багатофункціональна лінгво-інформаційна система для проведення різнопланових мовознавчих досліджень». Крім того, корпус визначають як «структуроване зібрання машиночитаних текстів найрепрезентативнішого мовного матеріалу тієї або іншої природної мови, є передовсім загальним методом фіксації та дослідження мови, узагальненою моделлю організації та подання фактичного матеріалу, базованим на машинних технологіях» [6, с. 40].

Згідно з **Л. Лемніцером** та **Г. Цінзмейстер** [43, с. 137–142], типологія текстів, що відбираються до корпусів, має ґрунтуватися на наступних ознаках: 1) функціональності, тобто меті створення певного корпусу, 2) виборі мови (одномовні, двомовні або багатомовні текстові корпуси, 3) типі даних (Medium), писемних, усних чи мультимодальних текстах (напр., відеокорпус), 4) анотації (розмітці), а також її типі (більшість анотацій належить до корпусів морфологічного або синтаксичного типу), 5) розмірі (національні, спеціалізовані корпуси тощо), 6) способі існування (Persistenz): динамічний або статичний корпус та 7) доступності (вільний або частковий доступ, комерційні корпуси, закриті корпуси).

Зауважимо, що лінгвістичний корпус вирізняється з-поміж інших інформаційних систем завдяки анотації (розмітці), що полягає в приписуванні тексту певних екстралінгвістичних, структурних та власне лінгвістичних міток, й поділяється в свою чергу на: 1) морфологічну, 2) синтаксичну, 3) семантичну, 4) анафоричну та 5) просодичну [8, с. 76–82].

Головними ознаками корпусного аналізу, за **В. Жуковською** [8, с. 9], є: 1) емпіричний підхід до аналізу мовних даних; 2) викори-

стання великих за обсягом, структурованих колекцій природних текстів (корпусів) як основи для аналізу; 3) широке залучення комп'ютерних технологій для дослідження мовного матеріалу; 4) застосування квалітативних і квантитативних аналітичних методик, з суттєвою перевагою останніх (напр., вивчення частоти вживання лінгвістичних одиниць, статистичні дослідження сполучуваності тощо).

Корпусний аналіз включає три наступні кроки: 1) ідентифікацію мовних даних за допомогою категоріального аналізу, 2) співвідношення мовних даних з урахуванням статистичних методів та 3) інтелектуальну інтерпретацію отриманих результатів науковцем [65, с. 113].

Корпусний аналіз дозволяє відтворити лінгвістичний експеримент у будь-який момент і перевірити отримані результати незаангажовано, а застосовані комп'ютеризовані процедури аналізу сприяють усуненню когнітивної, соціальної чи політичної упередженості [36, S. 2].

У лінгвістиці виокремлюють два напрями корпусних досліджень [25; 67]: 1) *корпусо-базовані* (corpus-based) дослідження, що документують систематичні моделі використання мови та використовують дані корпусу, щоб дослідити теорію чи гіпотезу, підтвердити її, спростувати чи уточнити; 2) *корпусо-керовані* (corpus-driven) дослідження, що показують, як дослідження корпусу може виявити мовні одиниці, що не можна виявити за допомогою стандартних методів лінгвістичного аналізу, тобто сам корпус є єдиним джерелом наших гіпотез про мову.

Аналіз мовних даних у корпусній лінгвістиці є відбувається за допомогою спеціалізованої прикладної програми, конкорданса, що здійснює автоматичну вибірку заданих мовних одиниць з електронних текстів, проводить дослідження корпусу за обраним словом, словосполученням чи фразою. Конкорданс інформує про частотність вживання і сполучення визначеної мовної одиниці, звертаючись до тексту, в якому був знайдений приклад, а також демонструє слова, словосполучення або фрази в центрі комп'ютерного екрану, разом зі словами, що знаходяться поруч [44, S. 171, 197]. Крім того, існує спеціальна пошукова система корпусний менеджер, що «включає програмні засоби для пошуку

даних у корпусі, отримання статистичної інформації й надання результатів користувачеві в зручній формі. Результати цієї процедури подаються у вигляді горизонтальних рядків із пошуковим словом посередині. Ця процедура має назву KWIC (Key Word In Context)» [8, с. 93]. Напр., відомим корпусним менеджером вважається AntConc, розроблений *Лоуренсом Ентоні*. Серед новітніх програм для дослідження корпусу текстів зазначимо веб-програму «Voyant tools», що знаходиться у вільному доступі та дозволяє проаналізувати текст, виділити у корпусі частоту вживання лексичних одиниць, створити яскраві діаграми, схеми та ін. [68]

5.3. КОМП'ЮТЕРНА (КОРПУСНА) ЛЕКСИКОГРАФІЯ

5.3.1. Комп'ютерна лексикографія як лінгвістична наука.

Виникнення обчислювальної техніки, стрімкий розвиток новітніх технологій, діджиталізація усіх галузей життя сучасної людини сприяла змінам в укладанні словників, що є об'єктом вивчення лексикографії. Стрімкий розвиток комп'ютерної лексикографії визначається, по-перше, потребою об'єктивізації наукових доробок сучасних дослідників, по-друге, позанауковими вимогами, що полягають у необхідності задовольнити попит звичайного користувача Інтернету на об'єктивну, достовірну інформацію будь-якого характеру і з будь-якого питання протягом короткого часу.

З початку у мовознавстві активно використовувався термін «комп'ютерна лексикографія» (**Computational Lexicology; elektronische, digitale Lexikografie**), який з'явився у 60-і рр. ХХ ст. Комп'ютерна лексикографія – прикладна наукова дисципліна, за *О. Селивановою* «маргінальна галузь комп'ютерної лінгвістики й лексикографії, спрямованої на розробку комп'ютерних технологій укладання й використання словників різних типів» [18, с. 663]; б) «галузь комп'ютерної індустрії, яка швидко розвивається головним чином завдяки тому, що лексикографування знань є одним із ефективних способів їхнього виявлення і поширення» [22, с. 4]; в) наука, «предметом якої є укладання

словників з використанням комп'ютера і для комп'ютера та інші галузі лексикографії» [17, с. 4].

Оскільки лексикографія ХХІ ст. користується перш за все великими корпусами текстів, у прикладній лінгвістиці виник новий термін – «**корпусна лексикографія**» (**corpus lexicography, corpus-based lexicography**), завданням якої є укладання електронних або онлайн-словників на основі багаточисельних корпусів різного ґатунку із використанням різних комп'ютерних програм для детального аналізу, тривалого зберігання й швидкої обробки зібраних мовних одиниць.

Репрезентанти комп'ютерної лексикографії укладають різноманітні електронні словники, тобто спеціалізовані впорядковано-класифіковані лексикографічні бази даних, що містять особливим чином закодовані словникові статті, на основі яких здійснюється пошук визначених слів, з урахуванням їхніх морфологічних форм і з можливістю пошуку сполучень слів, а також із можливістю зміни напрямку перекладу [10, с. 157].

Головними ознаками сучасних електронних словників є [13, с. 8; 10, с.160]: 1) багатофункціональність, 2) мультимедійність, 3) актуальність і динамічність, 4) великий обсяг, 5) варіативність, 6) універсальність, 7) зручна пошукова система.

Комп'ютерна лексикографія виконує наступні завдання [18, с. 8]:

1. Автоматично править передруковані тексти згідно із машиночитаним орфографічним словником.

2. Зіставляє словники, наявні у пам'яті комп'ютера чи мережі комп'ютерів, формує зведений реєстр зіставляюваних словників.

3. Збирає матеріал, створює електронну картотеку на базі попередньо розмічених текстів, формує машинні фонди різного призначення, а, отже, й різної структури.

4. Створює системи автоматичного конвертування паперового словника відповідно до вимог комп'ютерної лексикографії.

5. Поповнює словник в автоматичному режимі опрацювання інформації.

6. Укладає словопоказчики, конкорданси, частотні словники без використання чи з використанням програм лематизації.

7. Використовує мультимедійних засобів представлення інформації: текст, колір, зображення, звуковий супровід.

8. Укладає перекладні словники на основі машинних корпусів паралельних текстів.

9. Формує автоматичні словники.

10. Створює інтегровані лексикографічні комп'ютерні системи.

Основними проблемами сучасної *комп'ютерної лексикографії* можна вважати [10, с. 155]:

1. Забезпечення нейтральності лексичних і термінологічних банків даних із урахуванням різних лінгвістичних теорій.

2. Нормалізація й стандартизація різноманітних комп'ютерних словників.

3. Адекватність позицій як опису, так і подачі даних у словнику.

4. Вільне розповсюдження даних комп'ютерних словників, принаймні, в сфері наукових досліджень і навчання

Сучасна корпусна лексикографія ґрунтується на досягненнях текстоорієнтованих лінгвістичних дослідженнях, що відображають мовленнєві закономірності та функціональні ознаки мовних одиниць у певному тексті. Зауважимо, стрімкий розвиток української *корпусної лексикографії*, що вивчає теорію і практику укладання корпусних словників і ґрунтується на понятті корпусу текстів, під яким розуміється електронний ресурс із величезною кількістю слів з різних джерел [16, с. 270], почався, за *Т. Бобковою* [2], у першому десятиріччі ХХІ ст.

У закордонній лексикографії вирізняють перш за все корпусо-базовані (corpus-based) дослідження та 2) корпусо-керовані (corpus-driven) дослідження у площині корпусної лексикографії [40].

Інші мовознавці пропонують виокремлювати 3 типи дослідження: а) корпусно-інформативні дослідження з використанням корпусу текстів; б) корпусно-базовані – з повним аналізом корпусу за кількісними та якісними параметрами на основі певних теоретичних припущень; в) корпусно-керовані дослідження з повним генеруванням моделі або побудови теорії мови з корпусу відібраних та опрацьованих текстів [53, с. 115].

5.3.2. Сучасні лінгвістичні електронні словники. Загальна класифікація електронних словників не відрізняється від класифікації класичних словників и ґрунтується також на різних ознаках,

напр., призначенні словника і способі представлення матеріалу [18, с. 12], згідно із якими виокремлюють лінгвістичні й нелінгвістичні словники (енциклопедії, термінологічні словники тощо). Крім того, виходячи із кількості завдань, що виконують електронні словники мають різні завдання, розрізняють [10, с. 158]: 1) словники, що виконують одну функцію (напр., «Словник української мови. Академічний тлумачний словник»); 2) словники, що виконують багато функцій (напр., «de.pons.com»).

Головною відмінністю електронного словника можна вважати той факт, що він є електронною копією вже існуючого паперового класичного словника або укладений на основі певної спеціально створеної лексикографічної бази даних.

Найбільш вагомими та шанованими у світі лінгвістичними електронними словниками англійської та німецької мови, розміщеними в Мережі Інтернет є:

– **British National Corpus** [24], Британський національний корпус (BNC) спочатку був створений видавництвом Оксфордського університету в 1980-1990-х рр., містить 100 мільйонів слів із текстів різних жанрів. BNC пов'язаний з багатьма іншими створеними нами корпусами англійської мови. Ці корпуси раніше були відомі як «Корпора BYU»), і вони пропонують неперевершене розуміння варіацій англійської мови.

– **Dictionary by Merriam-Webster** [31], американський словник англійської мови, що фактично є копією паперової версії виданої вперше у 1828 році паперового словника. У словнику подано етимологію слова, його вимову із використанням Американської словникової транскрипції, синоніми, приклади використання у сучасній мові.

– **The Collins Corpus** [66], аналітична база даних англійської мови, що містить понад 4,5 мільярда слів із веб-сайтів, газет, журналів і книг, виданих у всьому світі, а також усний матеріал з радіо, телебачення та повсякденних розмов. Нові дані надходять до корпусу щомісяця, щоб допомогти редакторам словника визначити нові слова та значення з моменту їх першого використання.

– **OWID (Das Online-Wortschatz-Informationssystem Deutsch)** [29], лексикографічний портал Інституту німецької мови ім. Лейбніца в м. Маннгейм німецької мови. Сьогодні пор-

тал містить 11 словників, напр., словник сучасної німецької мови (elexiko), словник прислів'їв (Sprichwörterbuch), словник неологізмів (Neologismenwörterbuch) тощо.

– **Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache** [32], що містить 584 000 словникових статей, 28 мільярдів прикладів використання мовних одиниць в історичних та сучасних німецькомовних творах. Крім того, у словнику подано інформацію стосовно частотності використання одиниці, її сполучуваності з іншими одиницями протягом 400 останніх років.

Стосовно україномовних словників, виокремимо наступні словники та портали:

– **Лінгвістичний портал mova.info** [54], розроблений лабораторією комп'ютерної лінгвістики Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, що здійснює довідково-інформаційну роботу щодо української мови і української лінгвістики в мережі Інтернет. Портал містить 20 словників, зокрема Частотний словник сучасної поетичної української мови кінця ХХ ст., електронний словник мови Тараса Шевченка, перекладний чотиримовний словник (англійська, німецька, українська, російська) наукової термінології тощо; корпус текстів української мови розроблено співробітниками лабораторії комп'ютерної лінгвістики Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка: **Н.П. Дарчук** (керівник проекту), **В.М. Сорокін** (програміст), **О.Б. Сірук**, **Я.В. Ходаківська**, **Н.Г. Чейлитко**, **М.О. Лангенбах** (члени робочої групи); корпус українськлі мови; Інформаційно-пошукову систему «Український правопис» тощо.

– **Академічний тлумачний словник (1970-1980)** [1], що є онлайн-версією «Словника української мови» в 11 томах. Цей словник є підґрунтям сучасних українських тлумачних словників зокрема «Великого тлумачного словнику сучасної української мови» й «Словника української мови у 20-и томах», публікацію якого розпочала Академія наук України у 2010 році. Авторами словника є великий колектив науковців, які опрацювали україномовну літературу від часів Котляревського до 1980 року. Словник налає тлумачення слова, справжні випадки вживання слова, що ілюструють його значення.

– **Myslovo** [55], словник сленгу та сучасної української мови, який творять користувачі Мережі за допомогою певної форми. Словник з'явився у жовтні 2012 року. Станом на квітень 2021 року словник містить понад 5000 визначень.

5.4. МОДУЛІ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

5.4.1. Дати коротку характеристику сучасних корпусних досліджень в Україні/Німеччині.

5.4.2. Підготувати доповідь на тему «Лінгвістичні портали: історія та сьогодення».

5.4.3. Порівняти декілька онлайн-словників, лінгвістичних порталів, визначити переваги, відмінності.

5.4.4. Написати реферат на тему «Електронні ресурси на допомогу перекладачам»

5.5. ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Корпусна лінгвістика як наукова дисципліна.
2. Основні напрями корпусних досліджень.
3. Корпус текстів та їхня класифікація.
4. Корпусна лінгвістика в США.
5. Етапи становлення корпусної лінгвістики у Німеччині.
6. Корпусна лінгвістика в Україні.
7. Типологія текстів у корпусній лінгвістиці.
8. Головні ознаки корпусного аналізу.
9. Комп'ютерна лексикографія.
10. Завдання комп'ютерної лексикографії.
11. Переваги корпусної лексикографії.
12. Принципи мовної політики.
13. Метафоричні моделі в німецькому політичному дискурсі.

5.6. ТЕСТ

1. Корпусна лінгвістика розвивається на перетині...
 - А. мовознавства й статистики
 - Б. мовознавства й кібернетики
 - В. кібернетики й комп'ютерної лінгвістики

2. Термін «корпусна лінгвістики» використали вперше у ...
 - А. 1994
 - Б. 1964
 - В. 1984

3. Першою спробою утворення корпусу текстів став:
 - А. Лондонсько-Лундський корпус текстів
 - Б. Браунівський корпус
 - В. Британський корпус

4. Організація «Європейська корпусна ініціатива» розробила:
 - А. двомовні корпуси
 - Б. одномовні корпуси
 - В. онлайн-енциклопедії

5. Організація «Європейська корпусна ініціатива» виникла у:
 - А. 1982
 - Б. 1992
 - В. 1972

6. Розвиток корпусної лінгвістики у німецькій германістиці розпочався у:
 - А. 1984
 - Б. 1964
 - В. 1994

7. Німецький академічний лінгвістичний корпус отримав назву:
 - А. OWID
 - Б. DeReKo
 - В. DUDEN

8. ГРАК – це колекція текстів:
А. української мови
Б. українського суржику
В. білоруської мови
9. Лінгвістичний корпус:
А. зібрання машиночитанних текстів
Б. лінгвістичний портал
В. спеціалізовані програми
10. Лінгвістичний корпус відрізняється від інших корпусів наявністю:
А. анотації
Б. великої кількості мовних одиниць
В. спеціального програмного забезпечення
11. Головними ознаками корпусного аналізу є
А. функціональність
Б. широке залучення комп'ютерних технологій для дослідження мовного матеріалу
В. незаангажованість
12. Аналіз у корпусній лінгвістиці є відбувається за допомогою спеціалізованої прикладної програми
А. конкандансер
Б. корпусний менеджер
В. цифровий пошук
13. До новітніх програм у вільному доступі для дослідження корпусу текстів належить
А. KWIC
Б. Concondancer
В. Voyant tools
14. Комп'ютерна лексикографія спрямована на
А. аналіз лінгвістичних корпусів
Б. укладання електронних словників
В. аналіз частотності мовних одиниць

15. Термін «комп'ютерна лексикографія» використовували вперше у

А. 60-і рр. XX ст.

Б. 70-і рр. XX ст.

В. 80-і рр. XX ст.

16. У лексикографії розрізняють ... типи досліджень

А. 3

Б. 5

В. 4

17. Стрімкий розвиток української корпусної лексикографії розпочався:

А. наприкінці XX ст.

Б. у першому десятиріччі XXI ст.

В. на початку XXI ст.

18. Для електронних словників характерна ...

А. багатофункціональність

Б. спеціально створена лексикографічна база

В. мультимодальність і трансформація

19. Найбільш відомим німецькомовним електронним словником є:

А. OWID

Б. COBUILD

В. DUDEN

20. Словник сленгу Myslovo укладають:

А. колектив науковців КНУ

Б. пересічні користувачі

В. колектив науковців Академії наук

ЛІТЕРАТУРА ДО РОЗДІЛУ 5

1. Академічний тлумачний словник (1970-1980): онлайн-версія «Словника української мови» в 11 томах. URL: <http://www.sum.in.ua/> (дата звернення: 15.12.2021)

2. Бобкова Т.В. Українська корпусна лексикографія: основні етапи й тенденції розвитку. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2014. Вип. 49. С. 267-270.

3. Голошук Л.С. Історичні передумови розвитку корпусної лінгвістики. *Web of Scholar*. 2017. № 6 (15). С. 80-84.

4. Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК). URL: <http://uacorpus.org/Kyiv/ua> (дата звернення: 15.12.2021)

5. Демська О. Вступ до лексикографії. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. 266 с.

6. Демська-Кульчицька О. М. Базові поняття корпусної лінгвістики. *Українська мова*. 2003. №1. С. 42– 47.

7. Демська-Кульчицька О. Основи національного корпусу української мови : монографія. К.: Інститут української мови національної академії наук України, 2005. 218 с.

8. Жуковська В.В. Вступ до корпусної лінгвістики: навчальний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 142 с.

9. Жуковська В. В. Лінгвістичний корпус як новітній інформаційно-дослідницький інструментарій сучасного мовознавства. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Т. 31 (70). № 3. Ч. 1. С. 113-119.

10. Іванова О.В. Основи укладання галузевих глосаріїв. Курс лекцій. Навчальний посібник. К.: ЦП «Компринт», 2016. 228 с

11. Карпіловська Є.А. Корпусна лінгвістика. Енциклопедія Сучасної України: електронна версія [онлайн] / гол. ред. І.М. Дзюба та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2016. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=5251 (дата звернення: 04.01.2022)

12. Каталог посилань з корпусної лінгвістики. URL: http://www.bmanuel.org/clr2_tt.html (дата звернення: 04.01.2022)

13. Ковбасюк Л.А. Корпусна лінгвістика та германістика: теоретичні засади і перспективи. *Наукові записки Ніженського державного університету імені Миколи Гоголя Філологічні науки*. 2017. Кн. 1. С. 9-14.

14. Корпус української мови. <http://www.mova.info/corpus.aspx> (дата звернення: 04.01.2022)

15. Коцюк Л.М., Коцюк Ю.А. Класифікаційна парадигма корпусу текстів за особливостями його дизайну, структури та способами використання, а також способом фіксації та індексації текстових даних. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія»*. 2020. Вип. 9 (77). С. 106–110.

16. Лендау С. І. Словники : мистецтво та ремесло лексикографії [пер. з англ.]. К.: К. І., 2012. 480 с.

17. Перебийніс В.І., Сорокін В.М. Традиційна та комп'ютерна лексикографія. Навчальний посібник. К.: Видавничий центр КНЛУ, 2009. 218 с

18. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.

19. Сніжко Н. Нова джерельна база української лексикографії в системі інтегральних лінгвістичних досліджень. *Людина. Комп'ютер. Комунікація*. 2017. С. 47–52.

20. Широков В.А. Компютерна лексикографія. К.: Наукова думка, 2011. 351 с.

21. Barth D., Schnell, S. *Understanding: Corpus Linguistics* (1st ed.). London: Routledge, 2021. 248 S. <https://doi.org/10.4324/9780429269035>

22. Beißwenger M., Lemnitzer L. Aufbau eines Referenzkorpus zur deutschsprachigen internetbasierten Kommunikation als Zusatzkomponente für die Korpora im Projekt «Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache» (DWDS). *Journal for Language Technology and Computational Linguistics*. 2013. 26 (2). S. 1–22.

23. Biber D. Corpus-based and corpus-driven analyses of language variation and use. *The Oxford Handbook of Linguistic Analysis* / B. Heine, H. Narrog. (eds.). Oxford: Oxford University Press, 2010. P. 159–191 DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199544004.013.0008

24. British National Corpus. URL: <https://www.english-corpora.org/bnc/> (date of access: 12.01.22)

25. Bubenhofer, N. Sprachgebrauchsmuster. Korpuslinguistik als Methode der Diskurs- und Kulturanalyse. Berlin/New York, de Gruyter, 2009. 388 S.

26. Corpus-based approaches to grammar, media and health discourses. Systemic Functional and other perspectives / Eds. D. Yang, W. Li. Singapore: Springer, 2020. 396 p.

27. Corpus Linguistics: Recent Developments in the Use of Computer Corpora in English Language Research. /ed. by J. Aarts and W. Meijs. Amsterdam: Rodopi, 1984. 229 p.
28. Crawford W. J., Csomay E. Doing corpus linguistics. New York, London : Routledge, Taylor & Francis Group, 2016. 163 p.
29. Das Online-Wortschatz-Informationssystem Deutsch. URL: <https://www.owid.de/index.jsp> (date of access: 09.11.2021).
30. DeReKo. Das Deutsche Referenzkorpus. URL: <http://www1.ids-mannheim.de/kl/projekte/korpora/>. (date of access: 09.11.2021). (date of access: 09.11.2021).
31. Dictionary Merriam-Webster. URL: <https://www.merriam-webster.com/> (date of access: 09.11.2021).
32. Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache. URL: <http://www.dwds.de> (date of access: 09.11.2021).
33. Dilai I. P., Dilai, M. P. Cognitive Corpus Linguistics: the Current State and Prospects. *New Philology*. 2021. (83), 71-78. <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2021-83-10>
34. Egbert J., Baker P. Introduction. *Triangulating Methodological Approaches in Corpus-Linguistic Research* /eds. P. Baker, J. Egbert. New York, London: Routledge, 2016. P. 1–19.
35. Eichinger L.M. Korpuslinguistik im Alltag linguistischer Forschung. *Osnabrücker Beiträge zur Sprachtheorie*. 2018. 92. S. 69-82.
36. Empirische Erforschung internetbasierter Kommunikation. URL: <http://www.empirikom.net/Ressourcen/WebHome> (date of access: 19.11.2021).
37. European Corpus Initiative. URL: <http://www.elsnet.org/eci.html>. (date of access: 19.11.2021).
38. Francis, W. N. Problems of assembling and computerizing large corpora. In: Johansson, Stig (Hrsg.). *Computer Corpora in English Language Research*. Bergen: Norwegian Computing Centre for the Humanities, 1982. Pp. 7-24.
39. Gries S. Th., Stefanowitsch A. *Corpora in Cognitive Linguistics*. Berlin, New York : De Gruyter, 2008. 352 p.
40. Hanks P. The Corpus Revolution in Lexicography. *In International Journal of Lexicography*. 2012. Volume 25(4), pp. 398–436. <https://doi.org/10.1093/ijl/ecs026>
41. Hansen B. *Corpus linguistics and sociolinguistics: a study of variation and change in the modal systems of world Englishes*. Leiden; Boston : Brill, 2018. 413 p.
42. Köhler R. Korpuslinguistik – zu wissenschaftstheoretischen Grundlagen und methodologischen Perspektiven. *Zeitschrift für Computerlinguistik und Sprachtechnologie*. 2005. Band 20. Heft 2. S. 2–16.

43. Lemnitzer L., Zinsmeister H. Korpuslinguistik: eine Einführung. Tübingen: Gunter Narr, 2006. 220 S.
44. Konopka M. Korpuslinguistik, Grammatiktheorie, Grammatikschreibung. A.Wöllstein, *Grammatiktheorie und Empirie in der germanistischen Linguistik.* / P.Gallmann, M. Habermann, M. Krifka (Hrsgs.). Berlin: de Gruyter, 2008. S. 151-184.
45. Kovbasyuk L. Deutsche Korpora der internetbasierten und mobilen Kommunikation. *Одеський лінгвістичний вісник: наук. – практ. журнал.* 2017. Випуск 9. С. 98 – 102.
46. Kryvenko A. Constructing a Narrative of European Integration in the Verkhovna Rada of Ukraine: A Corpus-Based Discourse Analysis. *Cognition, communication, discourse.* 2018. № 17. Pp. 56–74. DOI: 10.26565/2218-2926-2018-17-04
47. Kupietz M., Schmidt, T. Korpuslinguistik (1st ed.). Berlin: De Gruyter, 2018. <http://www.jstor.org/stable/j.ctvbj7k7n> (date of access: 19.11.2021).
48. Kupietz M., Lüngen, H., Kamocki P., Witt, A. The German Reference Corpus DeReKo: New Developments – New Opportunities. *Proceedings of the Eleventh International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2018).* Miyazaki: European Language Resources Association (ELRA), 2018. S. 4353-4360.
49. Lemnitzer, L. Zinsmeister, H. Korpuslinguistik: eine Einführung. Tübingen: Gunter Narr, 2006. 224 S.
50. McEnery T., Hardie A. Corpus linguistics. Cambridge : Cambridge University Press, 2012. 224 p.
51. Meier S. Fussball digital – korpuslinguistische Perspektiven auf die Sprache des Fussballs. *Sprachreport.* 2018. 34 (2). S. 1-9.
52. Mova.info : лінгвістичний портал. URL: <http://www.mova.info/> (date of access: 19.11.2021).
53. Mukherjee J. The state of the art in corpus linguistics : three book-length perspectives. *English Language and Linguistics.* 2003. Vol. 8. 1. P. 103–119
54. Müller-Spitzer C., Engelberg, S. Elektronische Lexikografie zwischen Grammatik und Lexikon. *Sprachliches Wissen zwischen Lexikon und Grammatik.* / Engelberg, S./Holler, A./Proost, K. (Hrsg.). Berlin/Boston: de Gruyter, 2011. S. 559-572
55. Myslovo. URL: <http://myslovo.com/> (date of access: 19.11.2021).
56. Newman J. Corpora and cognitive linguistics. *Revista Brasileira de Linguística Aplicada.* 2011. Vol. 11. No 2. P. 521–559. URL: <https://doi.org/10.1590/S1984-63982011000200010>

57. Nolting A., Radtke N. Korpusbasierte Lexikografie: Nutzung von Korpora und Analysewerkzeugen im Unterricht für Deutsch als Muttersprache und Fremdsprache. *Zeitschrift für interkulturellen Fremdsprachenunterricht*. 2019. 24 (1), S. 107-126.
58. Perkuhn R., Belica C. Korpuslinguistik – Das unbekannte Wesen oder Mythen über Korpora und Korpuslinguistik. *Sprachreport*. 2006. 22 (1). S. 2-8.
59. Referenzkorpus Altdeutsch. URL: <http://www.deutschdiachrondigital.de/>. (date of access: 19.11.2021).
60. SMS-Korpus. URL: http://www.mediensprache.net/archiv/corpora/sms_os_h.pdf. (date of access: 19.11.2021).
61. Stefanowitsch A. *Corpus Linguistics. A Guide to the methodology*. Berlin : Language Science Press, 2020. 490 p.
62. Szudarski P. *Corpus Linguistics for Vocabulary. A Guide for Research*. New York, London : Routledge, Taylor & Francis Group, 2018. 224 p.
63. Taylor J.R. *The Mental Corpus. How Language is Represented in the Mind*. Oxford : Oxford University Press, 2012. 336 p.
64. Teubert W. *Corpus linguistics and lexicography. Text Corpora and Multilingual Lexicography*. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing, 2007. P. 109–134.
65. Teubert W., Belica C. Von der linguistischen Datenverarbeitung am IDS zur „Mannheimer Schule der Korpuslinguistik“. *Ansichten und Einsichten. 50 Jahre Institut für Deutsche Sprache*. Mannheim: IDS, 2014. S. 298-319.
66. The Collins Corpus. URL: <https://collins.co.uk/pages/elt-cobuild-reference-the-collins-corpus>. (date of access: 19.11.2021).
67. Tognini-Bonelli E. *Corpus Linguistics at Work*. Amsterdam : John Benjamins, 2001. 219 p.
68. Voyant Tools. URL: <https://voyant-tools.org> (date of access: 19.11.2021).
69. Werner V., Seoane E., Suárez-Gómez, C. Re-assessing the Present Perfect. Berlin, Boston: De Gruyter, 2016. 353 p. <https://doi.org/10.1515/9783110443530>
70. Williams G. C. From meaning to words and back: Corpus linguistics and specialised lexicography. *Varia. Asp.* 2003. 39–40. Pp. 91–106. DOI : 10.4000/asp.1320
71. Wortschatz Universität Leipzig. URL: www.wortschatz.uni-leipzig.de. (date of access: 21.12.2021).

РОЗДІЛ 6

ХУДОЖНІЙ ДИСКУРС У ЛІНГВОПРАГМАТИЦІ

6.1. ПОНЯТТЯ ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ ТА ЛІНГВОПРАГМАТИКИ

Художній дискурс виділяють за ознакою стилю. Головна функція художнього стилю – **естетичний вплив** на читача або слухача. Звідси виходить, що мовець ставиться до змісту висловлення чуттєво, з позиції прекрасного й вишуканого. Визначення художнього дискурсу розмаїтне й суперечливе.

Наприклад:

Художній дискурс – основа, обрамлення, тло художнього твору й водночас стиль мислення й мовлення автора, втілених через персонажів (див. працю М.Б. Добровольської).

Художній дискурс – сукупність художніх текстів, а також текст, що функціонує у просторі семіосфери [25, с. 165].

Художній дискурс – фіктивне зображення реальної дійсності, комунікативний акт, тип комунікативної діяльності, мовленнєвий потік, комунікативна дія, «в процесі якої продукуються та артикулюються тексти», розумово-комунікативна взаємодія адресанта (автора художнього твору) та адресата (потенційного читача), «що відбувається у певному історичному і культурно-соціальному контексті, ґрунтується на ідеях, переконаннях, світоглядних орієнтирах автора-адресанта, має на меті регулювання ідей, переконань, світоглядних орієнтирів читача-адресата та матеріалізується у вигляді художніх творів, відкрита множина яких формує вербальний план художнього дискурсу» [26, с. 54].

Отже, художній дискурс тлумачать як **предмет, матеріал та об'єкт** лінгвістичного аналізу.

Згідно з етимологією слова, дискурс позначає **когнітивний процес**. Словосполучення *художній дискурс* маніфестує когнітивний процес у галузі мистецтва, а саме: літератури. Література

як вид мистецтва відтворює навколишній світ в образах «за допомогою слова, мови» [23, с. 338].

Лінгвопрагматика (лат. *lingua* «мова» + гр. *pragma* «справа, дія») є відносно новою науковою дисципліною, що описує «живу мову» в дії, «вивчає особливості вживання мовних одиниць у мовленнєвій комунікації» [5, с. 16].

До кола інтересів лінгвопрагматики відносять і проблеми вивчення комунікативних та когнітивних здібностей носіїв мови в певному контексті, мовленнєвій ситуації, і способи досягнення носіями мови своїх цілей в комунікації.

Лінгвопрагматика дотична до семантики, соціолінгвістики, почасти психолінгвістики, когнітивної лінгвістики, але не збігається з ними. Безсумнівний зв'язок лінгвопрагматики з філософією мови. Остання «інтегрує знання про сутність і природу мови, її взаємозв'язки з буттям, свідомістю, мисленням тощо» [1, с. 4].

6.2. ЕТАПИ РОЗВИТКУ ЛІНГВОПРАГМАТИКИ

Виокремлюють три етапи розвитку лінгвопрагматики: «комунікативний, когнітивний та дискурсивний» (див. праці Л.Р. Безуголої, І.О. Романченко).

Перший етап – комунікативний – тривав з 70-х до 80-х років ХХ ст. (праці Н.Р. Grice, J.J. Katz, J. Leech, S.C. Levinson, B. Schieffen-Lange, J.R. Searle, D. Wunderlich та ін.), другий – когнітивний – датують 80-и – 90-и роками ХХ ст. (праці М. Вах, J. Culpeper, H.D. Dräxler, M. Jung та ін.), третій – дискурсивний – починається з 90-х років ХХ ст. (праці І.С. Фролової, Л.В. Цурикової, І.С. Шевченко, F. Anacker, N. Fries та ін.).

Семантичний ланцюг зазначених часових рамок можна зобразити схематично: **становлення** → **розширення** → **інтеграція**. На етапі становлення теоретики вважали, що мова реалізується «в мовленні людини», на етапі розширення мову співвідносять уже зі свідомістю мовця й реалізацією «в його мовленні», на етапі інтеграції виходять із ідей другого етапу й додають процеси «ко-

мунікативної, когнітивної й мовленнєвої взаємодії мовців та їхніх груп» (див. працю О. Огуу).

Критерієм відокремлення аналізованих етапів у широкому розумінні є **антропоцентризм** (мова локалізується у свідомості людини), у вузькому – **егоцентризм** (Его мовця (або «Я») творить мову «тут і тепер») (див. праці А.І. Артеменко, Ф.С. Бацевича, Л.Р. Безуглої).

6.3. ТЕОРІЯ МОВЛЕННЄВИХ АКТІВ

Теорія мовленнєвих актів тотожна першому етапу розвитку лінгвопрагматики. Фундатор цієї теорії британський філософ **Джон Ленгшо Остін** (1911–1960). Теорія мовленнєвих актів дає змогу вивчати все розмаїття висловлень у комунікації, як-от: питання, прохання, привітання, обіцянки, подяка, вибачення тощо.

6.3.1. Дж.Л. Остін про структуру мовленнєвого акту. Під *мовленнєвим актом* розуміють дію, що реалізується мовцем за допомогою слів природної мови. *Дж.Л. Остін* з'ясував характер відношень між констативними й перформативними висловленнями. Констативні висловлення відповідають позитивним або негативним реченням, що описують світ і оцінюються за лінійкою істинності, перформативні контрастують із констативними висловленнями, не оцінюються за лінійкою істинності, не описують світ, а перетворюють його, будучи мовленнєвими діями.

У мовленнєвому акті *Дж.Л. Остін* виділяє три рівні, що називаються також актами:

- 1) локутивний (акт говоріння);
- 2) іллокутивний (мовленнєва дія);
- 3) перлокутивний (вплив слів на думки, почуття, бажання, волю, дії, вчинки та поведінку адресата).

Всі три акти здійснюються одночасно, а не послідовно. Диференціація потрібна для методичних цілей (див. працю J.L. Austin).

6.3.2. Модель структури мовленнєвого акту за Дж.Р. Серлем. Ідеї *Дж.Л. Остіна* продовжив його учень – американський філософ *Джон Роджерс Серль* (1932). Він модифікував струк-

туру мовленнєвого акту, запропонував процедуру інтерпретації непрямих мовленнєвих актів.

У модифікованій моделі репрезентовано чотири акти:

- акт висловлення (локуція);
- пропозиціональний акт (пропозиція або логічна форма, судження);
- іллокутивний акт (іллокуція);
- перлокутивний акт (перлокуція).

У *пропозиціональному акті* повідомляють про стан справ у світі в минулому, теперішньому або майбутньому.

Передача пропозиції відбувається в двох окремих актах:

- акти референції;
- акти предикації.

Акт референції вказує на особу або предмет, акт предикації повідомляє про те, яка ознака приписується референту (див. працю J.R. Searle).

6.4. КЛАСИФІКАЦІЇ МОВЛЕННЄВИХ АКТИВ

Існує велика кількість класифікацій мовленнєвих актів. Проілюструємо лише ті, що стали основою для подальших класифікацій.

Зауважимо, що класифікації мовленнєвих актів збігаються з типами іллокутивних функцій.

Однією з перших класифікацій, як уже зазначалось вище, є класифікація *Дж.Л. Остіна*, яку можна умовно назвати семантично-структурною: Вчений класифікував мовленнєві акти за перформативними дієсловами, тобто ядерними дієсловами експліцитних перформативних висловлень, що вживаються в 1й особі однини теперішнього часу дійсного способу. Дієслова з перформативним потенціалом було вибрано зі словників. Критерії вибирання, на жаль, відкриті.

Загалом, ідентифіковано п'ять класів дієслів:

- вердиктиви;
- екзерситиви;
- комісиви;

- бехабітиви;
- експозитиви.

Ці класи еквівалентні п'яти типам іллокутивних актів. **Вердиктиви** охоплюють висловлення з винесенням вироку присяжними, арбітром або рефері (доповідач судові у цивільному спорі, справі); позитаною або негативною оцінкою; **екзерситиви** поєднують висловлення, які реалізують владні функції, права й авторитет Мовця (призначення на посаду, наказ, примус, попередження, порада, заборона тощо); **комісиви** виражають обіцянки й інші взяті на себе обов'язки; **бехабітиви** апелюють до актів, пов'язаних із взаємовідношеннями людей та їх суспільною поведінкою; в **експозитивах** Мовець характеризує свою участь у дискусії, спорі або бесіді.

Дж.Р. Серль критикував цю класифікацію через відсутність об'єктивних критеріїв. На його думку, необхідно враховувати, насамперед три чинники:

- іллокутивну ціль;
- напрямок пристосування слів до навколишнього світу/навколишнього світу до слів;
- ставлення Мовця до пропозиціонального змісту.

Іллокутивну ціль убачають у спонуканні Слухача до дії, **напрямок пристосування** слів до навколишнього світу позначають стрілкою, направленою вниз (↓), **напрямок пристосування** навколишнього світу до слів – стрілкою, направленою вгору (↑), **ставлення Мовця** до пропозиціонального змісту маркують малими й великими латинськими літерами, з яких починається те чи те висловлення, наприклад, на позначення переконання belief (B), бажання want (W), наміру intention (I).

Класифікація іллокутивних актів Дж. Р. Серля має такий вигляд:

- репрезентативи (B);
- директиви (W);
- комісиви (I);
- експресиви;
- декларації/декларативи.

У кожного з наведених типів іллокутивних актів своя мета, свій напрямок пристосування, своє ставлення. Сюди додаються формули. Ціль **репрезентативів** зафіксувати відповідальність Мовця за повідомлення про стан справ і за істинність вислов-

люваного судження, напрямок пристосування – «слова – реальність», психологічний стан – переконання (що p), формула: $|- \downarrow V(p)$. Символ $|-$ означає твердження/асертивність; ціль **директивів** спонукати Слухача до дії, напрямок пристосування – «реальність – слова», умова щирості – бажання (або потреба), пропозиціональний зміст – Слухач C здійснює якусь дію D , формула: $! \uparrow W(C \text{ робить } D)$, символ $!$ означає іллокутивну ціль директива; ціль **комісивів** зобов'язати Мовця M здійснити якусь дію в майбутньому або дотримуватись певної лінії поведінки, напрямок пристосування – «реальність – слова», умова щирості – намір, пропозиціональний зміст – Мовець M виконує якусь майбутню дію A , формула: $C \uparrow I(M \text{ здійснить } D)$, символ C означає іллокутивну ціль комісива; ціль **експресивів** виразити психологічний стан, зумовлений умовою щирості щодо положення речей, визначеного в рамках пропозиціонального змісту, напрямок пристосування – відсутній, формула: $E \emptyset (P) (M/C + \text{властивість})$, символ E для експресивна, \emptyset – нульовий символ, що вказує на відсутність напрямку пристосування, символ (P) переміна, що маніфестує різні психологічні стани, властивість приписують Мовцю або Слухачеві пропозиціональним змістом; ціль **декларацій** внесення змін повноважною особою в статус зазначеного об'єкта, напрямок пристосування – одночасно «слова – реальність» і «реальність – слова», умова щирості відсутня, формула: $D \updownarrow \emptyset (p)$, символ D для декларації, символ \updownarrow для одночасності напрямів пристосування. Може бути й проміжний клас – **репрезентативів-декларацій**.

6.5. ТЕОРІЯ ІМПЛІКАТУР

Автор теорії імплікатур – британсько-американський філософ-аналітик *Герберт Пол Грайс* (1913–1988) – поділяє мови на два різновиди: природні та формальні, а їх дослідників номінує «формалістами» й «неформалістами». Вододіл між природними й формальними мовами проходить через **імплікатури**.

6.5.1. Імплікатура, її типи. Максими. Визначення імплікатури (англ. *implicit* «такий, що мають на увазі; не висловлений

прямо») неоднозначне. З одного боку, вона є імпліцитним смислом висловлення, з другого – прагматичним значенням Мовця, з третього – розкодованою інтенцією «невербалізованої інформації, трансляція якої уможлиблюється у результаті навмисного порушення мовцем максимум принципу комунікативної співпраці Г. П. Грайса» [19, с. 68].

Імпліцитний або прихований **смісл** корелює із досвідом, знаннями, комунікативною компетентністю співрозмовників, їх ставленням до висловлювання (див. працю І.І. Коломієць).

Прагматичне значення синонімічне смислу, який Мовець вкладає в свої слова (висловлення). Тут виявлено два компоненти:

- експліцитний (відображає те, що говорять (what is said));
- імпліцитний (приховує те, що мають на увазі (what is implicated)).

Г. П. Грайс виокремив два типи імплікатур:

- 1) конверсаційну;
- 2) конвенційну.

Конверсаційна імплікатура функціонує лише в комунікації, дискурсі, діалозі, може бути виведена за допомогою конвенційного значення слів разом з їх референцією, через принцип Кооперації й максими, мовний і дискурсивний контекст висловлення, фонові знання і той факт, що вся ця інформація доступна для співрозмовників. Принагідно зазначимо, що **принцип Кооперації** передбачає готовність співрозмовників діяти відповідно до визначеної мети й на пряму розмови, включає декілька **максим** – постулатів комунікативного процесу. Максими кваліфікують на чотири групи:

- максими кількості (йдеться про кількість інформації, що озвучується);
- максими якості (висловлення є істинним; хибна або сумнівна інформація відсутні);
- максими відношення (говорять те, що має відношення до справи);
- максими способу дії (важливим є не зміст висловлення, а як він промовляється) [34, с. 26–27].

Співрозмовники, як уже зазначалось, дотримуються аналізованих постулатів або ж не дотримуються.

Конвенційна імплікатура існує у загальноприйнятих значеннях слів і синтаксичних конструкцій, тому може бути виведена й поза комунікацією й дискурсом, у ході спілкування сприймається Слухачем інтуїтивно (див. працю К. Börhesson, B. Laser).

6.5.2. Імплікатури в художньому дискурсі. Художню комунікацію у межах формули «автор – читач» визнають «семі-комунікацією» (лат. *semi* «наполовину»). Автор і читач взаємодіють через художній текст, що з'єднує їх естетичну діяльність у гетерогенне ціле художнього дискурсу. При цьому читач не лише декодує прочитане, а й реконструює смисли, непередбачені автором.

Згідно з теорією імплікатур *Г.П. Грайса* [34], у художньому дискурсі виокремлюють більшою мірою конвенціоналізовані імплікатури, що апелюють до лінгвостилістичних засобів. Тип **стилістичного тригера** дає змогу виявити метафоричні, метонімічні, перифразові, епітетні, алюзивні, риторичні, евфемістичні, антифразисні, тавтологічні, гіперболічні, мітотичні, еліптичні, апосіопезні, оксиморонні, іронічні, саркастичні, двозначні, порівняльні імплікатури.

Тригерами імплікатури називають вербальні й невербальні засоби, які активізують «імплікатури в свідомості суб'єкта комунікації».

Виведення певних імплікатур із тексту художнього дискурсу невід'ємне від контексту, фонових знань співрозмовників, етнокультурних особливостей семантики висловлювань (див працю Л.Р. Безуглої, 2019).

6.6. МЕТОДИ ЛІНГВОПРАГМАТИКИ

Виокремлюють п'ять основних методів лінгвопрагматики:

- структурний аналіз;
- дискурс-аналіз;
- контент-аналіз;
- трансакційний аналіз;
- інтент-аналіз.

Структурний аналіз дає змогу пізнати внутрішню організацію мови «як системи із притаманними їй інваріантними елементами, що в мовленні співвідносяться з регламентованими конкретними реалізаціями». Найбільш ефективними методиками структурного аналізу є компонентний і трансформаційний аналізи (див. працю Л.В. Завальської).

Компонентний аналіз передбачає встановлення сем слова, їх місце і вагу в семній структурі значення.

За природою і функціями **семи** поділяють на декілька різновидів:

– **класема** (або категоріальна сема) – «узагальнена за змістом сема, відповідає значенню частини мови (предметність, ознака, дія тощо)»;

– **архісема** – маркер, спільний «для певного лексико-семантичного поля чи тематичної групи (час, погода, переміщення, почуття тощо)»;

– **диференційна сема** – маркер, за яким «розрізняють значення»;

– **інтегральна сема** – маркер, спільний «для двох чи більше значень»;

– **ймовірнісна** (або потенційна) **сема** – маркер, що «може виявлятися в певних ситуаціях»;

– **градуальна сема** – маркер ступеня вияву, інтенсивності «тієї самої ознаки, що є в інших близьких за значенням словах».

Нагадаємо, що сема – це мінімальна, гранична одиниця плану змісту. Має синоніми: компонент значення, семантичний множник, маркер.

Трансформаційний аналіз полягає в описі трансформів (похідних) вихідної ядерної конструкції (див. працю М.П. Кочергагна).

Лінгвопрагматичний аналіз художнього дискурсу охоплює декілька кроків:

– визначення хронології художнього дискурсу;

– встановлення літературно-стильовий напрям художнього дискурсу;

– з'ясування модусу реалізації художнього дискурсу (вербальний/невербальний);

– розгляд змісту й смислу художнього дискурсу;

– окреслення імплікатур у художньому дискурсі.

6.7. МОДУЛІ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

6.7.1. Написати реферат на тему «Лексико-граматичні імплікатури» / «Синтаксичні імплікатури» / «Семантика й прагматика» / «Структура лінгвопрагматики: мікро-, макро-, мегапрагматика» / «Прагматика стратегій і тактик спілкування» / «Закони ефективного спілкування».

6.7.2. Презентувати проблему художнього дискурсу в лінгвопрагматиці (5-7 слайдів).

6.7.3. Законспектувати 2 статті вітчизняних і зарубіжних учених з лінгвістичної прагматики.

6.8. ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

6.8.1. Поняття «художній дискурс» та «лінгвопрагматика».

6.8.2. Зв'язок лінгвопрагматики з іншими гуманітарними науками.

6.8.3. Етапи розвитку лінгвопрагматики.

6.8.4. Теорія мовленнєвих актів.

6.8.5. Класифікації мовленнєвих актів.

6.8.6. Теорія імплікатур.

6.8.7. Типи імплікатур.

6.8.8. Тригери імплікатур у художньому дискурсі.

6.9. ТЕСТ

1. Художній дискурс – це:

А. інтерсуб'єктивна мовленнєво-мисленнева взаємодія автора й читача на основі художнього тексту

Б. особливий семантичний простір, що виникає між автором твору та його читачем

В. виражений і закріплений в письмовій формі текст, що сприймається читачем естетично, чуттєво, суб'єктивно

2. Термін «лінгвопрагматика» був уведений в науковий обіг:

- А. у 1990 році Г.П. Грайсом
- Б. у 1970 році Дж. Р. Серль
- В. у 1929 році Ч.У. Моррісом

3. Лінгвопрагматика пов'язана з:

- А. лінгвістичними дисциплінами
- Б. нелінгвістичними дисциплінами
- В. лінгвістичними й нелінгвістичними дисциплінами

4. Предметом лінгвопрагматики є:

- А. мовна картина світу
- Б. функціонування мовних знаків у процесі комунікації
- В. мовленнєва особистість і її діяльність

5. Етапи розвитку лінгвопрагматики включають:

- А. зародження – розвиток – доповнення
- Б. становлення – формування – розвиток
- В. становлення – розширення – інтеграцію

6. Проблемне поле лінгвопрагматики найбільш повно висвітлено:

- А. Л.Р. Безуголю
- Б. П.А. Соболевським
- В. Ф.С. Бацевичем

7. Мінімальною одиницею лінгвопрагматики є:

- А. комунікативний смисл
- Б. емоційний смисл
- В. естетичний смисл

8. Під мовленнєвим актом Дж.Л. Остін розуміє:

- А. одиницю мовлення
- Б. вимовлене речення
- В. мовне спілкування

9. У мовленнєвому акті беруть участь:

- А. Мовець і Слухач
- Б. Мовець, висловлення і Слухач
- В. Мовець, Спостерігач і Слухач

10. Для мовленнєвого акту, за Дж.Л. Остіним, важливі три компоненти:

- А. пропозиція, іллокуція, оцінка
- Б. локуція, іллокуція, перлокуція
- В. пресупозиція, асерція, імплікація

11. Класифікація мовленнєвих актів, на думку Дж.Л. Остіна, залежить від:

- А. іллокутивних функцій
- Б. іллокутивної мети
- В. перформативних дієслів

12. Класифікацію мовленнєвих актів Дж.Л. Остіна критикував:

- А. Д. Вундерліх
- Б. Дж.Р. Серль
- В. Г.Г. Почепцов

13. Структура мовленнєвого акту, згідно з теорією Дж.Р. Серля, містить:

- А. чотири мовленнєві дії
- Б. п'ять мовленнєвих дій
- В. шість мовленнєвих дій

14. Результатом мовленнєвого акту постає:

- А. дискурс
- Б. повідомлення
- В. осмислення тексту

15. Формули й символи в мовленнєвий акт запропонував:

- А. Дж.Н. Ліч
- Б. Е. Бенвеніст
- В. Дж.Р. Серль

16. Теорія імплікатур Г.П. Грайса орієнтована:

А. на мисленнєві процеси Мовця

Б. на асоціативні процеси Слухача

В. на мовленнєві процеси Мовця і Слухача

17. Принцип Кооперації і його постулати (максими) сформовано:

А. Дж. Лічем

Б. Д. Уілсоном і Д. Спербером

В. Г.П. Грайсом

18. Максиму тлумачать як:

А. рекомендацію співрозмовникам

Б. зауваження співрозмовникам

В. вимогу до співрозмовників

19. Висловлення *Будь щирим, не говори неправду!* ґрунтується на основі максими:

А. кількості

Б. якості

В. способу

20. Метафоричне висловлювання *Mathilde Stoß stand auf dem Hof mit einem Gesicht wie ein gerührtes Niolpferd* (nach E.M. Remarque *Drei Kameraden*) побудоване на основі:

А. порівняння

Б. схожості

В. аналогії

ЛІТЕРАТУРА ДО РОЗДІЛУ 6

1. Алексєєнко Н.М., Бутко Л.В., Сізова К.Л., Шабуніна В.В. Лінгвістичний аналіз тексту. Кременчук : КНУ ім. М. Остроградського, 2018. 243 с.
2. Артеменко А.І. Прагматичні перепитування як комунікативна одиниця. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Лінгвістика*. 2018. Вип. 34. Ч. 2. С. 9-12.
3. Бацевич Ф.С. Лінгвістична прагматика: спроба обґрунтування проблемного поля і дослідницької одиниці. *Мовознавство*. 2009. № 1. С. 29-37.
4. Бацевич Ф.С. Нариси з лінгвістичної прагматики. Львів : ПАЇС, 2010. 336 с.
5. Безугла Л.Р. (заг. ред.). Від слова до діла: лінгвопрагматика дискурсу. Вінниця : Нова Книга, 2020. 368 с.
6. Безугла Л.Р. Роль пресупозиції у створенні комічного ефекту в німецькомовному анекдоті. *Молодий вчений*. 2019. № 5.1 (69.1). С. 21–24.
7. Безугла Л.Р., Романченко І.О. Лінгвопрагматика дискримінації у публіцистичному дискурсі. Харків : ФОП Лисенко І. Б., 2013. 182 с.
8. Безуглая Л.Р. Прагмапоетика в когнитивном измерении. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Філологія»*. 2013а. Вип. 16, 2. С. 20–27.
9. Добровольська М.Б. Поняття імпліцитності та імпліцитної оцінки в лінгвістиці. *Львівський філологічний часопис*. 2019. № 5. С. 55-59. URL: <https://journal.ldubgd.edu.ua/index.php/philology/article/view/1173/1142>
10. Доценко О. Імпліцитні смисли в комунікативно-прагматичній структурі судового дискурсу. С. 62–67. URL: <https://www.hse.ru> (дата звернення: 25.06.2021)
11. Завальська Л.В. Принципи лінгвопрагматичного аналізу політичного дискурсу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2019. № 38, 3. С. 62-64.
12. Заборна М.С. Лінгвопрагматичні виміри дихотомічної природи мотиву як тестової категорії крізь призму літературного факту. *Лінгвістичні дослідження*. 2021. Вип. 54, 1. С. 76-88.
13. Карпенко В.С. Вступ до філософії мови. Суми : Видавництво СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2010. 48 с.
14. Коломієць І.І. (уклад.). Основні лінгвостилістичні поняття і категорії (словник-довідник філолога). Умань : ВПЦ «Візаві», 2015. 202 с.

15. Король А.А. Інтенсифікація іллокутивної сили звинувачення (на матеріалі німецькомовного художнього дискурсу). *Актуальні питання та проблеми розвитку сучасної мови та літератури*: Міжнародна науково-практична конференція, м. Одеса, 16-17 серпня 2019 року. С. 118-120.

16. Кочерган М.П. Загальне мовознавство. К.: Академія, 2010. 464 с.

17. Лепко Л. Синтаксичні імпліцитні структури в художньому тексті. *Мовознавство*. 2009. № 18. С. 21-27.

18. Лопатюк Н., Львова Н. Типологія іллокутивних мовленнєвих актів у жанрі короткого оповідання сучасної англійської мови. *Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія*. 2014. Вип. 720. С. 69-76.

19. Маслюк М.Г. Виокремлення типів імплікатур в українській та англійській мовах. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2014. Вип. 34, II (7). С. 67-70. URL: www.seanewdim.com (дата звернення: 25.06.2021)

20. Пасинок В.Г. Linguopragmatik (від. ред.) *Германістика у XXI столітті: когнітивна, соціо- та прагмалінгвістика* : тези доповідей III Всеукраїнської наукової конференції германістів з міжнародною участю, м. Харків, 5 квітня 2014 року. 152 с.

21. Пожар А.Б. Прагматика вербальних і невербальних засобів позначення віку персонажів англійськомовному художньому дискурсі. Автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2021. 20 с.

22. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.

23. Семотюк О.П. Сучасний словник іншомовних слів. Харків : Веста, 2008. 688 с.

24. Соболевський П.А. Принцип Кооперації і імплікатури спілкування як основні поняття інференційної прагматики Пола Грайса. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*. 2014. Вип. 8. С. 115-119.

25. Солдатова С.М. Від фразотворення до дискурсу. Херсон : Тімекс, 2017. 154 с.

26. Фролова І.Є., Омечинська О.В. Специфіка художнього дискурсу та його аспектів. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Іноземна філологія*. 2018. Вип. 87. С. 52-61.

27. Anicker, F. «Grundzüge Einer Empirischen Pragmatik Des Kommunikativen Handelns». *Zeitschrift für Soziologie* 49.1 (2020): 28–48.

28. Austin J. L. How to do things with words. Barakaldo Books, 2020. 178 p.

29. Börjesson K., Laser B. Pragmatik. 1. Auflage. Gunter Narr Verlag, 2022.
30. Bußmann H. Lexikon der Sprachwissenschaft. Stuttgart : Kröner, 2002. 783 S.
31. Conrad R. (Hrsg.). Kleines Wörterbuch sprachwissenschaftlicher Termini. Leipzig : VEB Bibliographisches Institut, 1975. 306 S.
32. Dijk T.A. van. Cognitive Processing in Literature Discourse. *Poetics Today*, 1, 1-2. 1979. P. 143-159.
33. Fries N. Sprache und Pragmatik (Arbeitsberichte) Emotionen und sprachliche Struktur. Lund, 1992. 139 S.
34. Grice H.P. Studies in the Way of Words. Cambridge : Harvard University Press, 1991. 406 p.
35. Khrystych N. Lexical analysis of idiolects of female politicians. *Проблеми лінгвістичної семантики: IV Міжнародна науково-практична інтернет-конференція*, м. Рівне, 21 листопада 2019 року. P. 148-151.
36. Meier-Vieracker S. et al. Digitale Pragmatik. 1st ed. Vol. 1. Berlin, Heidelberg: J.B. Metzler'sche Verlagsbuchhandlung & Carl Ernst Poeschel GmbH, 2023. Web.
37. Oguay O. Das symbolische Hyperzeichen: Linguopragmatik im mittelalterlichen Diskurs der geistlichen Literatur. Semantik und Pragmatik im Spannungsfeld der germanistischen und kontrastiven Linguistik. Frankfurt a.M.: Peter Lang Edition, 2013. S. 195-204.
38. Searle J.R. Speech Acts. Cambridge: University Press, 2012.
39. Volfavska O. Prosodische Parameter der politischen Rede aus pragmatischer Sicht. *Journal for Central European German Studies / Zeitschrift für Mitteleuropäische Germanistik*. 2021, Vol. 7 Issue 1, P. 95-110.

Навчальне видання

КОВБАСЮК Лариса Анатоліївна
кандидатка філологічних наук, доцентка

РОМАНОВА Наталя Василівна
докторка філологічних наук, доцентка

**СУЧАСНІ ЛІНГВІСТИЧНІ ТЕОРІЇ:
ЛЕКЦІЙНІ, ПРАКТИЧНІ,
САМОСТІЙНІ МОДУЛІ ТА ТЕСТИ**

Навчально-методичний посібник
для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти
за спеціальністю 035 Філологія
спеціалізацією 035.043 германські мови та літератури
(переклад включно), перша – німецька

Керівник видавничого проєкту *Віталій Зарицький*
Комп'ютерна верстка та дизайн *Олена Щербина*
Авторська редакція

Підписано до друку 03.01.2024. Формат 60x84 ¹/₁₆.
Папір офсетний. Друк офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Умовн. друк. аркушів – 8,6. Обл.-вид. аркушів – 6,47.

Видавець і виготовлювач: ТОВ «Видавництво Ліра-К»
Свідоцтво № 3981, серія ДК.
03142, м. Київ, вул. В. Стуса, 22/1
тел./факс (044) 247-93-37; (050) 462-95-48
Сайт: lira-k.com.ua, редакція: zv_lira@ukr.net